

Regionaalministri 11.03.2024 käskkiri nr 96
„Programmide „Põllumajandus, toit ja maaelu 2024–2027”,
„Kalandus 2024–2027“, „Ühistransport 2024–2027“ ja
„Regionaalpoliitika 2024–2027“ kinnitamine“
Lisa 1

PÕLLUMAJANDUS, TOIT JA MAAELU programm 2024–2027

Sisukord

1.	Programmi üldinfo.....	4
2.	Sissejuhatus.	4
3.	Programmi eesmärk, mõõdikud ja rahastamiskava	5
4.	Hetkeolukorra lühianalüüs.....	7
	Teadus ja innovatsioon ning teadmussiire	7
	Biomajandus.....	8
	Põllumajandus ja toiduainetööstus.....	10
	Toiduohutus	13
	Maaelu.....	14
5.	Olulised tegevused.....	16
6.	Meetmed, programmi tegevused ja teenused.....	19
6.1.	Meede – Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine	19
6.1.1.	Programmi tegevus – Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine	19
	Taimekaitse	19
	Väetised	21
	Täiendav keskkonnahoid	23
6.2.	Meede – Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine.....	25
6.2.1.	Programmi tegevus – Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine	25
	Taimetervis	25
	Loomatervis	26
	Söödaohutus	30
	Loomade heaolu	31
6.3.	Meede – Toiduohutus	34
6.3.1.	Programmi tegevus - Toiduohutus.....	34
6.4.	Meede – Põllumajanduses kvaliteetsete sisendite tagamine	38
6.4.1.	Programmi tegevus – Maakasutus	38
6.4.2.	Programmi tegevus – Maaparandus	39
6.4.3.	Programmi tegevus – Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal.....	41
6.4.4.	Programmi tegevus – Põllumajandusloomade aretus	43

6.5.	Meede – Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine	44
6.5.1.	Programmi tegevus – Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime	45
6.5.2.	Programmi tegevus – Põlvkondade vahetus	47
6.5.3.	Programmi tegevus – Ühistegevus ja koostöö	50
6.5.4.	Programmi tegevus – Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand	52
6.5.5.	Programmi tegevus – Mahepõllumajandus.....	55
6.6.	Meede – Maa- ja rannapiirkonna arendamine	56
6.6.1.	Programmi tegevus – Maa- ja rannapiirkonna arendamine	56
	Maaelu ja kohalik kogukond	57
	Finantsinstrumendid	60
7.	Programmi juhtimiskorraldus	61

1. Programmi üldinfo

Tulemusvaldkond	Põllumajandus ja kalandus
Tulemusvaldkonna eesmärk	Eesti toit on eelistatud, keskkond ja elurikkus on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad on elujõulised
Valdkonna arengukava	Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030
Valdkonna visioon	Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada
Programmi nimi	Põllumajandus, toit ja maaelu 2024—2027
Programmi eesmärk	Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond
Programmi periood	2024–2027
Peavastutaja (ministeerium)	Regionaal- ja Põllumajandusministeerium
Kaasvastutajad (oma valitsemisala asutused)	Põllumajandus- ja Toiduamet (PTA), Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus (LABRIS), Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet (PRIA), Maaelu Teadmiskeskus (METK)

2. Sissejuhatus

Programmis kajastuvad tegevused, mis aitavad kaasa Eesti põllumajanduse ja toiduainetööstuse arengule ning konkurentsivõime kasvule, toiduohutuse ja -julgeoleku tagamisele, maa- ja rannapiirkondade tasakaalustatud arengule ja heale maaelule laiemalt. Samuti taimede ja loomade heale tervisele, muldade hea seisundi tagamisele ning puhta keskkonna ja liigilise mitmekesisuse säilimisele.

Seosed arengustrateegiaga „Eesti 2035“.

Strateegia „Eesti 2035“ tegevuskavas on seatud üheks arenguvajaduseks julgeolek ja turvalisus ning peetud oluliseks tagada julgeolek igas olukorras ja parandada kriisideks valmisolekut. Programmi tegevused panustavad sellesse, et toidujulgeolek oleks Eestis tagatud.

Programmi tegevus „Toiduohutus“ panustab arengustrateegias tervist toetava elukeskkonna kujundamisse (sh inimeste keskkonnavalase ja tarbijateadlikkuse parandamine, toiduohutuse riskide maandamine ning tervist ja keskkonda hoidva õigusruumi kujundamine) ning toidujäätmete vähendamisse ja ülejääva ohutu toidu annetamisse läbi tegevuse – jäätmemajanduse tõhus ja innovaatiline ümberkorraldamine. Strateegia „Eesti 2035“ tegevuskavas on üheks arenguvajaduseks ka kestliku toidusüsteemi edendamine, mis on kaetud tegevusega — rohepööret toetava raamistiku kujundamine. Regionaalminister (endine maaeluminister) annab igal aastal Riigikogus ülevaate¹ Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi panusest arengustrateegia „Eesti 2035“ sihtide saavutamisse.

Biomajandus on programmis läbiv teema ja panustab strateegia „Eesti 2035“ tegevuskava muutusesse, mis peab vajalikuks suurendada Eesti majandusele oluliste valdkondade

¹ Maaeluministri kõne 18.04.2022 Riigikogus ettekanne-2022-04-18-urmas-kruuse.pdf (agri.ee)

võimekust. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium on peavastutaja kestliku ringbiomajanduse (sh sinimajanduse) arendamisel.

Strateegia „Eesti 2035“ kohaselt on elupaikade hoidmine ja taastamine, liigirikkuse suurendamine ning muldade kaitse piisavalt ulatuslikul territooriumil tähtis nii elurikkuse säilitamisel kui ka kliimamuutuste puhverdamisel ja nendega kohanemisel. Mida rohkem on toimivaid ja elurikkaid ökosüsteeme, seda paremini oleme varustatud inimese eksistentsiks vajalikuga ning suudame taluda keskkonna saastatust ja kohaneda kliimamuutustega. Nende kõigi teemadega, mida põllumajandus mõjutab, tegeletakse käesoleva programmi kaudu.

3. Programmi eesmärk, mõõdikud ja rahastamiskava

Programmi eesmärk: Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond.

Programmi mõõdikud:

Mõõdik	Tegelik (2022)*	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala, ha	986 672	990 000	990 000	990 000	990 000
Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses, %	7,7 (2020)	7,2	7,2	7,2	7,2
Tarbija kindlustunde indeks, %	67 (2021)	69	69	69	69
Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal, %	87,97	80	80	80	80
Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, %	26,65	27,76	27,76	27,76	27,76

Programmi eelarve:

Eelarve kulude jaotus		2023 eelarve	2024 eelarve	eelarve		
				2025	2026	2027
Meede	Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine	82 297 063	64 891 939	61 320 420	58 751 406	60 846 155
Programmi tegevus	Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine	82 297 063	64 891 939	61 320 420	58 751 406	60 846 155

Meede	Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine	21 440 468	26 826 719	25 359 855	26 457 690	24 752 712
Programmi tegevus	Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine	21 440 468	26 826 719	25 359 855	26 457 690	24 752 712
Meede	Toiduohutuse tagamine	11 572 399	11 587 518	11 438 431	11 447 721	11 448 866
Programmi tegevus	Toiduohutuse tagamine	11 572 399	11 587 518	11 438 431	11 447 721	11 448 866
Meede	Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	40 539 977	40 191 128	36 839 782	35 277 822	34 930 669
Programmi tegevus	Maakasutus	10 050 080	10 250 238	10 127 744	9 543 369	9 683 820
Programmi tegevus	Maaparandus	13 373 069	12 141 996	11 231 896	10 246 359	9 760 955
Programmi tegevus	Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal	10 894 596	12 568 023	10 387 892	10 392 857	10 390 484
Programmi tegevus	Põllumajandusloomade aretus	6 222 232	5 230 872	5 092 251	5 095 236	5 095 410
Meede	Põllumajandussaaduste tootmise, väärindamise ja turustamise toetamine	255 020 555	293 060 473	276 224 697	250 631 551	243 382 970
Programmi tegevus	Põllumajandustootjate ja toiduainetetööstuste konkurentsivõime	79 544 348	116 128 628	110 491 940	83 619 118	77 104 408
Programmi tegevus	Põlvkondade vahetus	10 911 990	17 395 458	11 358 178	9 681 879	9 694 040
Programmi tegevus	Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal	129 140 841	118 565 904	120 667 030	121 692 306	119 926 538
Programmi tegevus	Ühistegevus ja koostöö	4 438 548	2 537 537	2 389 862	2 801 509	2 702 230
Programmi tegevus	Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand	2 651 026	2 014 747	2 553 414	2 617 233	2 412 360
Programmi tegevus	Mahepõllumajandus	28 333 802	36 418 200	28 764 274	30 219 509	31 553 394
Meede	Maa- ja rannapiirkonna arendamine	35 263 830	46 411 257	66 776 088	48 529 979	36 644 661
Programmi tegevus	Maa- ja rannapiirkonna arendamine	35 263 830	46 411 257	66 776 088	48 529 979	36 644 661

Programmi teenuste hinnas sisaldub põhivara kulum. Teenuse hindades kajastatakse amortisatsioonikulu selleks, et kanda investeering kuluks soetatava põhivara kasuliku eluea jooksul. Põhivara kulum kajastatakse programmi, meetme ja tegevuse tasemel mitterahalistes kuludes. Eelarve maksumus on ilma käibemaksuta.

Teenuste maksumus kujuneb teenuse osutamisega seotud otsestest kuludest (nt inimestele või ettevõtetele suunatavad toetused või teenuskohtade ülalpidamine) ja kaudsetest kuludest (teenust osutava asutuse personali- ja majanduskulud). Investeeringute eelarvet kajastatakse programmi, meetme ja tegevuse tasemel.

4. Hetkeolukorra lühianalüüs

Teadus ja innovatsioon ning teadmussiire

Teadus- ja arendustegevus, valdkondlik koolitus ning sidus teadmussiirde- ja nõuandesüsteem mängivad tähtsat rolli Eesti põllumajanduspoliitika elluviimisel ning põllumajanduse, toiduainetööstuse, maaeluga ja metsandusega seotud ettevõtluse konkurentsivõime tõstmisel. Valdonna teadustoe tagamiseks koordineerib ja rahastab Regionaal- ja Põllumajandusministeerium põllumajandus- ja toiduvaldkonna teadus- ja arendustegevust, innovatsiooni ning teadmussiiret järgmiste programmide ja meetmete kaudu:

- **Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi uuringute programm** programmide „Põllumajanduslikud rakendus-uuringud ja arendustegevus aastatel 2004–2008“, „Põllumajanduslikud rakendusuuringud ja arendustegevus aastatel 2009–2014“ ning „Põllumajanduslikud rakendusuuringud ja arendustegevus aastatel 2015–2021“ tegevuste jätkamiseks. Programmi eesmärk on tagada teaduspõhine tugi põllumajanduse, maaelu, kalanduse regionaalarengu ja liikuvuse valdkonna eesmärkide saavutamiseks, aidates kaasa ministeeriumi ja valitsemisala otsuste teaduspõhisusele, põllumajandustootjate ja töötajate konkurentsivõime tõusule ning rahvusvahelise teaduskoostöö edendamisele.
- **Programm „Sordiaretusprogramm 2020–2030“** – toetab ja edendab kohalikesse muutuvatesse keskkonnatingimustesse sobivate, turunõudlusele vastavate ja hea ekspordipotentsiaaliga põllumajanduskultuuride sortide aretamist ning resistentsusaretust koos sellekohase teabe levitamisega. Programmiga luuakse eeldused elurikkuse säilitamise ja säästva arengu tagamiseks kooskõlas riigisiseste ja rahvusvaheliste arengudokumentide, lepingute ja konventsioonidega.
- **Programm „Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine, säilitamine ja kasutamine 2021–2027“** – põllumajanduskultuuride geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine, uurimine ja kasutamine ning kollektsoonide haldamine, korraldus- ja teavitustöö, lisaks rahvusvahelise koostöö edendamine. Programmi tegevused säilitavad elurikkust, leevendavad kliimamuutusi ja aitavad nendega kohaneda, tagavad toidujulgeoleku ja kultuuripärandi säilimise. Geneetilist ressursi kasutatakse ka teadus- ja arendustegevuses, sh sordiaretuses.
- Eesti maaelu arengukava 2014–2020 (MAK) koostöömeetmed **„Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamine. Euroopa innovatsioonipartnerlus“** ning **„Innovatsiooniklaster“** põllumajandustootjate ja –töötajate, teadlaste ning nõustajate koostöö toetamiseks. Innovatsioonikoostöö toetamine on kavas ka järgmisel programiperioodil. ÜPP strateegiakava raames alustati 2023. aastal sekkumise „Innovatsioonikoostöö projektid – Euroopa innovatsioonipartnerluse tegevusrühma projektid“ toetustingimusi kehtestavate rakendusaktide ettevalmistamist.

- MAK teadmussiirde meetmed „Teadmussiire ja teavitus“, „Pikaajalised programmid“ ning „Toetus nõustajate järelkasvu arendamiseks“ – koolitus-, info- ja teavitustegevused põllumajandustootjatele ja põllumajandussaaduste töötlejatele ning nõustajate järelkasvuprogramm. Teadmussiirde toetamine jätkub ka ÜPP strateegiakava sekkumise „Teadmussiirde- ja innovatsioonisüsteemi (AKIS) arendamise toetus“ abil, mille esimesed tegevused käivituvad 2023. aastal.
- MAK nõustamisteenuste meetmed „Individuaalse nõustamisteenuse toetamine“ ja „Nõustajate koolitustoetus“ – nõustamisteenuse toetamine ning kvaliteetse ja kättesaadava nõustamisteenuse tagamine. Nõuandeteenuse osutamise ja sellega seotud tegevuste toetamine jätkub ka ÜPP strateegiakava raames, uue perioodi nõuandetoetuse määrus on ettevalmistamisel ning see rakendub alates 2024. aastast. Nõustajate koolitustegevused liiguvad uuel programiperioodil teadmussiirde sekkumise alla.
- **Valdkondliku kutse- ja kõrghariduse populariseerimine ja toetamine** (praktikatoetus ning veterinaarmeditsiini kliinilise õppe toetamine) ning **kultuuripärandi säilitamisele kaasaaitamine.**
- **Põllumajandustootja asendamise toetus** – riiklik toetus põllumajandustootja asendamiseks tema puhkuse (rasedus- ja sünnituspuhkus), haiguse, lapse põetamise ajal ning tema surma korral.²

Biomajandus

Biomajandusel on määrav roll nii Euroopa roheleppes ja kliimanetraalse majanduse poole liikumisel kui ka majandusarengus, sest bioressursi toel on võimalik asendada (peamiselt imporditud) fossiilseid tooraineid kestlike alternatiividega, pakkuda uusi tooteid ja teenuseid ning käivitada uute tehnoloogia- ja ettevõtlussektorite teke. Globaalne nõudlus toidu, sööda, bioenergia, biomaterjalide ja muude taastuval bioressursil põhinevate toodete järele kasvab.

Biomajandus on nii „Põllumajanduse ja kalanduse arengukava aastani 2030“ kui seda ellu viivates programmides horisontaalne ja mitmeid tegevusi läbiv teema. **Kestliku biomajanduse arendamist peetakse oluliseks ka strateegias „Eesti 2035“, kus on eesmärgiks seatud Eesti kujundamine Euroopas tunnustatud biomajanduse arenduskeskuseks.** Regionaal- ja Põllumajandusministeerium esitas vastavalt Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammile 2021. aasta lõpuks analüüsi ja ettepanekud biomajanduse arendamiseks. Analüüsis käsitleti Eesti biomajanduse olukorda, väljakutseid ja võimalusi ning rõhutati, et Euroopa roheleppe ambitsioonide ja „Eesti 2035“ eesmärkide saavutamine vajab selgemat, süsteemsemat ning ambitsioonikamat biomajanduse arengu toetamist, mh biomajanduse ja ringmajanduse põhimõtete ühildamist. Juurutame mõistet „ringbiomajandus“, kuna kestlikkuse, majandusarengu ja lisandväärtuse tõstmise vaates on biomajandus interdistsiplinaarne kontseptsioon, mis lähtub ringmajanduse põhimõttest. Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi koordineerimisel ja koostöös Kliimaministeeriumi (endine Keskkonnaministeerium), teadlaste, ettevõtjate ja avaliku sektoriga ning Eesti Maaülikooli kaasabil valmis 2023. aasta I poolaastal **ringbiomajanduse teekaart** ning piirkondlike ringbiomajanduse teekaartide metoodiline raam (koostöös Tallinna Ülikooliga). Vastavalt

² 2022.a teenusdisaini programmi raames edendati oluliselt ka asendusteenuse protsesse (sh Eestimaa Talupidajate Keskkliidu tegevused) ning tehti ettepanek rahastuse suurendamiseks, et asendusteenuse pakkujaid saaks olla rohkem.

loodud piirkondlike ringbiomaanduse teekaartide metoodikale toimub piirkondliku teekaardi koostamise piloteerimine kahes Eesti piirkonnas (2023–2024). Teekaardis sõnastatakse ministeeriumite tegevusvaldkondade üleselt peamised ringbiomajanduse tegevussuunad, millega suunatakse eelkõige arendusi ja initsiatiive, mis püüavad leida majanduslikult ja ökoloogiliselt kasulikke ja uudseid lahendusi ning praktikaid suure keskkonnajäljega toorme asendamiseks taastuvatega. Ühtlasi võimendatakse uudsete kohalike biomajanduse lisandväärtuse kasvu toetavate algatuste ja koostöövormide (nt klastrid, ühistulised ärimudelid, tööstussümbioos jms) teket. Ringbiomajanduse teekaart koostatakse sünergias teiste asjakohaste strateegiatega ja arengukavadega koos nende koordineerimiseks loodud struktuuridega, mh „Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse“ (TAIE) arengukava 2021–2035 fookusvaldkonna „Kohalike ressursside väärimine“ ja selle teekaardid ning ringmajanduse valge raamat ja tegevuskava.

Eesti on bioressurssidega hästi varustatud, kuid kitsaskohaks on madal lisandväärtus ning suur osatähtsus toorme (nt töötlemata või vähetöödeldud teravili, toorpiim, puit) ekspordil. **Eestis annavad biomajandusega seotud sektorid ja tegevusalad ligikaudu 13% majanduse lisandväärtusest ning 17% ekspordist, lisandväärtus töötaja kohta on olnud aga ligikaudu 30% allpool ELi keskmist³.** Kui jõukamate Euroopa riikide biomajanduses on olulisel kohal kapitali- ja tehnoloogiamahukad tegevusalad (mh farmaatsia- ja keemiatööstus), siis Eesti biomajandus on olnud väga tooraine (metsa/puidu, põllumajanduse/toidu) keskne – neis väärtusahelates luuakse 90% Eesti biomajanduse lisandväärtusest.

Samuti pole ringmajanduse põhimõtted primaarsektorites (sh põllumajanduses) seni laialt levinud ning põllumajanduse, metsanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toidutööstuse valdkonnas tekkivaid kõrvalsaadusi ja jääke väärimataks vähe või tehakse seda madala majandusliku lisandväärtusega.

Seega tuleb kohaliku tooraine ekspordi asemel seda enam väärimataks ning kasvatada biomassi töötlemisvõimekust, kuna mitmed bioressursside väärimataks perspektiivikad arengusuunad, nt tööstussümbioos, biomassi keemiline väärimataks, tööstuslik biotehnoloogia ja nendega seotud digitehnoloogiad, vajavad ka uuel tasemel teadus-arendustegevust ja innovatsiooni. Selleks on Regionaal- ja Põllumajandusministeerium käivitanud ja käivitamas sekkumisi investeeringuteks tootmistehnoloogia uuendamisse, tootearendusse ja bioressursside väärimataks (sh kõrvalsaaduste ja jääkide kasutamine bioenergia tootmiseks) ning teadus- ja arendustegevuse ja innovatsioonivõimekuse kasvatamisse. Taaste- ja vastupidavusrahastu (RRF) bioressursside väärimataks investeeringutoetuse raames määrati 2023. aastal toetus 14 taotlusele kogusummas 28,3 mln eurot. Vastavat tegevust toetatakse ka ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava aastateks 2021–2027 raames (käivitub 2024. aastal). Lisaks on REPowerEU raames käivitamisel (2024. aasta I poolaastal) täiendavate investeeringute toetamine biometaaniga tootmise ja kasutuselevõtu suurendamiseks (eelarve ca 20 mln eurot).

³ ADDVAL-BIOEC. Lisandväärtuse tõstmine ja toorme tõhusam kasutamine Eesti biomajanduses. RITA ADDVAL-BIOEC uuringu lõppraport, Tallinn & Tartu: www.taltech.ee/biomajandus, 2021.

Põllumajandus ja toiduainetööstus⁴

Põllumajandus, kalandus ja toiduainetööstus on valdkonnad, mis katavad meie toidulaua, kuid annavad ka olulise panuse Eesti majandusse ja tööhõivesse. Põllumajandus mõjutab mitmeti ka meie keskkonnaseisundit ja maastike mitmekesisust.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse sektoritel on oluline roll Eesti majanduses. Nimetatud sektorid annavad ~4,8% Eestis loodud lisandväärtusest ja seal töötab ~4% hõivatutest. Maapiirkonna elanikest töötab eeltoodud valdkondades 15 tuhat hõivatut, ehk 9% maapiirkonna hõivatutest. Eesti põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse, samas tegutseb suurte kõrval ka palju väikeseid põllumajandusettevõtteid. Arvestades suhteliselt suurt mahemaa pindala Eestis ja suurenevat nõudlust mahetoodangu järele ELis, on mahepõllumajandusliku tootmise arenguks palju potentsiaali. Tööjõu tootlikkus on nii põllumajanduses kui ka toidutööstuses aastatega oluliselt suurenenud, kuid on ELi keskmisest väiksem. Tootlikkus on kasvanud peamiselt suurtes, tehnoloogiliselt tõhusates ja uuenduslikes põllumajandusettevõtetes. Suurte ja väikeste ettevõtete tootlikkuse erinevus suureneb.

Põllumajanduse majandusharu toodangu väärtuseks koos tootetoetustega (ehk alushindades) kujunes 2021. aasta andmetel 1,13 miljardit eurot, millest toodanguga seotud toetused moodustasid 2%. Toodangust moodustas taimekasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (571 mln eurot) ~51%, loomakasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (451 mln eurot) ~40% ning lahutamatud kõrvaltegevused ja põllumajanduslikud teenustööd ~9% (kokku 107 mln eurot). Suurima osatähtsuse kogutoodangu väärtusest moodustasid piimatoodang (22%), ja teraviljatoodang (23%). 2022. aasta esialgsel korrigeeritud hinnangul kujunes põllumajandussektori kogutoodangu väärtuseks 1,6 mld eurot⁵.

Toiduainetööstus (sh joogitootmine) on pikaajaliste traditsioonidega haru Eesti töötlevas tööstuses, kus **töötab umbes 3% hõivatutest ning sektor annab 3% Eestis loodud lisandväärtusest.** Eestis tegutseb toiduainetööstuse valdkonnas üle 940 ettevõtte (2021. a andmetel 941), neist ~78% on mikroettevõtted. Toiduainetööstuste müügitulu suurenes 2022. aastal hoogsalt, kuid ettevõtete kasumlikkus kahanes tulenevalt kiiresti kasvavatest kuludest. Statistikaameti lühiajastatistika andmetel toodeti 2022. aasta toiduainetööstuse ettevõtete poolt kokku ~2,2 mld euro eest toodangut, millest rohkem kui kolmandik (ligi 820 mln eurot) eksporditi. Suurima osa Eesti toiduainetööstuste toodangust annavad jätkuvalt piima- (24%) ja lihatööstus (17%).

Toiduainetööstuse ettevõtete müügitulu oli 2022. aastal 2,8 mld eurot ja see moodustas 15% kogu töötleva tööstuse müügitulust. Toiduainetööstuse müügitulu suurenes võrreldes eelmise aastaga 24%. Müügitulu kiire kasv peegeldab eeskätt toodangu kallinemist, sest toiduainetööstuste mahud kasvasid aastases võrdluses vaid 2%.

Rekordilised energia ning kütusehinnad ja ka muude sisendite hinnatõus kiirendas kulude kasvu. Toiduainetööstuse 2022. aasta kulud kokku olid 2,8 mld eurot, mida oli 26% rohkem kui eelmisel aastal. Toiduainetööstuse kulude sh tööjõukulude kasv ületas käibe ja tootlikkuse kasvu. Tööjõukulude kasvu kiirus toiduainetööstuses jäi küll alla töötleva tööstuse tegevusalade

⁴ Põhjalikuma ülevaate põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse 2022. aastast leiab [Ülevaated ja statistika | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium \(agri.ee\)](#)

⁵ Avaldatud 31.03.2023 (SA)

keskmisele, kuid oli endiselt tõusutrendis (+6%, töötlev tööstus +12%). **Samal ajal on toiduainetööstuste kasumlikkus viimastel aastatel vähenenud.** Toiduainetööstuse kogukasum⁶ oli 2022. aastal 48,7 mln eurot, vähenedes aastaga enam kui kolmandiku võrra (-33%). Enamus toiduainetööstuse kasumist teeniti joogitööstuste poolt (70%; 34,2 mln eurot). Ülejäänud kasum jagunes piima-, puu- ja köögivilja, kala ning valmis loomasööda tööstuste vahel. Kahjumiga lõpetasid lihatööstus (-21,7 mln eurot), muude toiduainete tootmise ettevõtted (-5,2 mln eurot) ning pagaritööstus (-0,5 mln eurot).

Toiduainetööstuses loodi 2022. aastal 363,5 mln eurot **puhast lisandväärtust**⁷, mis võrreldes eelmise aastaga vähenes 1,3% võrra. Suurima panuse toiduainetööstuse lisandväärtuse loomisse andsid joogi- ja piimatööstus. Toiduainetööstuse lisandväärtuse osatähtsus töötlevas tööstuses oli 11%.

Mahetooraine väärindamisega tegelevate ettevõtete arv on jäänud stabiilseks – 2022. aastal tegeles mahepõllumajandusliku toidu töötlemise ja sööda tootmisega kokku 193 ettevõtet. Mahetöötledajad toodavad palju puu- ja köögiviljatooteid ning jookke, sh mahlu, nektareid, mahlajooke jms. Järjest enam kasutatakse mahetooteid ka toitlustusasutustes – 2022. aasta lõpuks oli Põllumajandus- ja Toiduametit mahetoitlustamisest teavitanud 125 toitlustusettevõtet.

Toiduainetööstuse probleemiks on mastaabiefekti võimaldavate ettevõtete puudumine, väikesed tootmismahud ning vähene võimekus iseseisvaks tootearenduseks ja innovatsiooniks. Teisalt on väiksemate ettevõtete eeliseks tootmise paindlikkus. Hõivatute hulk väheneb nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses. Probleemiks on nii kvalifitseeritud kui hooajatööjõu puudus ning spetsialistide ja juhtide keskmise vanuse kriitiline kasv. Uute ettevõtete loomist põllumajanduses takistab põllumajandusmaa piiratus ja suur kapitalivajadus. Paremad väljavaated on köögivilja-, puuvilja- ja marjakasvatustes, kus saab tegevust alustada ka väiksemal põllumajandusmaa pinnal, kuid ka seda tüüpi ettevõtete kapitalimahukus on suur.

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport 2022. aastal oli hinnanguliselt 1,5 mld eurot. 2022. aastal põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilansi puudujääk vähenes 27% võrreldes algtasemega. Ligi kolmandiku ekspordist moodustab tooraine väljavedu. Tooraine hinnad maailmaturul on muutumises ja sõltudes tooraine hindadest ei pruugi ekspordikäibe kasv olla stabiilne. Vene-Ukraina sõja tõttu on majanduse lähiväljavaade endiselt seotud ebakindlusega ning hetkeolukord soosib pigem ekspordi vähest kasvuootust. Kaubavahetust mõjutavad ka lähiturude majandusarengud ja rahapoliitilised otsused inflatsiooni kontrolli alla saamiseks. Ekspordi seisukohalt on Eesti toidusektori lähiaastate suurimaks väljakutseks uute turustusvõimaluste leidmine väärindatud toodetele, mis aitaks maandada hindade volatiilsusest tulenevaid riske ja ebakindlust tooraine ekspordil ning tugevdada Eesti ettevõtete positsiooni välisturgudel. Oluline on kriisist mõjutatud ettevõtete seniste turustusvõimaluste taastumine välisturgudel ning uute ärikontaktide leidmine, mis aitab ettevõtjatel oma tavapärase majandustegevusega jätkata.

Eesti põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordist ligi poole moodustab väljavedu nelja lähiriiki (Leetu, Läti, Soome ja Rootsi), samas on sihtriikide arv aasta-aastalt suurenenud. Mida laiem on stabiilsete sihtturude ring, seda kiiremini saavad ettevõtted

⁶ Kasutatud on Statistikaameti andmebaasis lühiajastatistikas avaldatud ettevõtete kogukasumit, mis ei ole võrreldav aastastatistikas avaldatava puhaskasumiga, kuna nende arvutamisel on kasutatud erinevaid meetodikaid.

⁷ Puhast lisandväärtust = (müügitulu-kulud kokku) + tööjõukulud

reageerida nõudluse muutusele ja seda väiksem on ühe turu äralangemisest tulenev äriline risk. Eesti põllumajandussaadusi ja toidukaupu on viimastel aastatel eksporditud enam kui 100 erinevale sihtturule.

Teravilja peamised sihtriigid olid Saudi Araabia, Nigeeria, Kamerun, Soome, Alžeeria, Türgi ja Iisrael. Suurem osa piimast ja piimatoodetest eksporditi lähinaabritele — Leetu, Läti ja Soome. Kalade, vähilaadsete, limuste ja muude veeselgrootute osakaal ekspordis oli 7% ja olulisemad sihtriigid olid Hiina, Ukraina, Island, Rootsi, Soome ja Portugal.

2021. aasta detsembris allkirjastas maaeluminister visioonidokumendi „Eesti toit 2022-2025“, mis kujundab Eesti toidu tutvustamise ja müügiarendustegevuste suunad nii siseturul kui ka välisriikides, keskendudes eelkõige tarbijate teadlikkuse tõstmisele, kohaliku toidutootmise väärtustamisele, toidutootjate konkurentsivõime tagamisele ning toidukultuuri populariseerimisele. Toidusektori edendamisel on endiselt olulisel kohal koostöö erinevate organisatsioonide ja ministeeriumite vahel. Sektori jätkusuutlikuks arenguks seatakse dokumendis järgmised eesmärgid – Eesti toidul on hea maine nii kodu- kui välisest, tarbija teeb teadlikke valikuid ning sektori ettevõtted on aktiivsed eksportijad.

Muld on ökosüsteemi suurim orgaanilise süsiniku varamu, ökosüsteemi põhiprotsesside alus, tervisliku toidu tootmise ja riikliku toidujulgeoleku tagaja. Hoitud ja hooldatud põllumajandusmaastikud ning elurikkus on osa Eesti identiteedist. Põllumajanduskeskkonna hea seisundi säilitamisel ja parendamisel mängib olulist rolli seadusandluse efektiivne rakendamine, põllumeeste kasvanud keskkonnateadlikkus ja vabatahtlikud tegevused. Riigi roll on siin liigirikkuse ja elukeskkonna kaitsemeetmete rakendamine ning põllumajandustootjate innustamine veelgi keskkonnasõbralikumale tootmisele. Aitame kaasa kliimamuutuste mõju vähendamisele ja kliimamuutustega kohanemisele, õhukvaliteedi hea seisundi tagamisele ning mulla, vee, maastikulise mitmekesisuse ja elurikkuse hea seisukorra säilimisele ja parandamisele.

Eesti põllumuldade seisund on üldiselt hea, põllumajandustootjad on enamasti kasutusele võtnud mitmekesised külvikorrad ning üha enam rakendavad ka mullasõbralikke harimispraktikaid. Senisest enam tuleb tähelepanu pöörata turvasmuldade harimise vähendamisele, mulla positiivse süsinikubilansi tagamisele ning taastava põllumajanduse praktikate viljelemisele, millele aitavad toetusmeetmete kõrval kaasa eelkõige asjakohased uuringud ning teadmussiirde tegevused.

Nitraatide sisaldus Eesti jõgedes on valdavalt stabiilne. Järvede ja rannikumere nitraatide sisaldus püsib madal, kuid jätkuvalt on probleemiks põhjavee kohatine saastumine nitraatidega ning osade järvede ja rannikumere eutrofeerumine. Põllumajanduse negatiivset mõju pinna- ja põhjaveele, aga ka muldadele saab vähendada keskkonnahoidlike majandamisviisidega. Selliste majandamisviiside eelduseks on teadmispõhisus, kuid mitmes keskkonnavaldkonnas puuduvad kaasaegsed ning Eesti oludesse kohandatud uuringud, näiteks kuidas hinnata taimekaitsevahendite jääkide võimalikku akumulendumist ja toimet muldades.

Elurikkuse kaitsmiseks on taimekaitsevahendite järelevalve tõhustamisel hakatud keskenduma peamistele ohukohtadele, nagu näiteks taimekaitsetööd õitsvatel taimedel. Oluline on parandada taimekaitsevahendite kasutamise ja turustamise järelevalvet, taimekaitsevahendite ja nende toimeainete hindamise, määratud ulatuses kasutuspiirangute seadmise ning uute ja ohutumate taimekaitsevahendite turule toomise protsessi võimekust. Arvestades ELi poliitika

üldist suundumust kestliku toidutootmise suunas tegeletakse ka keemilistele taimekaitsevahenditele alternatiivsete lahenduste kättesaadavuse edendamiseks.

Eestis on 2022. a lõpu seisuga 2046 mahepõllumajandustootjat, kes majandavad 233 872 hektaril, mis moodustab ligikaudu 23% Eesti põllumajandusmaast. Et mahepõllumajanduslik tootmine on range kontrolli all, siis on maheettevõtete arvu ja mahemaapinda kiire kasv esitanud täiendavaid ülesandeid järelevalvesüsteemile.

Poollooduslike koosluste pindala kaitstavatel aladel on 60 000 hektarit. Keskkonnameetmete abil hooldatakse sellest üle poole. Senisest enam tähelepanu vajavad ka muud rohumaad, mis on liigirikkad ja kus on säilinud looduslik taimestik. Väljapool kaitsealasid asuvate pärandniitude ja teiste liigirikaste niitude säilitamise toetuskeemi rakendamiseks on alustatud nende alade inventeerimisega.

Hetkeolukord looma- ja taimetervise tagamisel on Eestis hea. Oluline on kindlustada ressursid liikmesriikidele kohustuslike seirete läbiviimiseks ja muude lisanduvate ülesannete täitmiseks. Suurenenud on ühiskonna ootus loomade heaolu edendamiseks. Ettevõtjate omavastutuse võimestamiseks tuleb enam tähelepanu pöörata teadlikkuse tõstmisele.

Toiduohutus

Toiduohutuse eesmärgid toetavad toidutootmise, ekspordi ja keskkonna eesmärke ning rahvatervise arengukava eesmärke. **Toiduohutuse baromeeter, mis mõõdab üldist toiduohutuse olukorda Eestis aastapõhiselt ja võrrelduna eelmisesse aastasse, oli 2022. aastal 99,57.** Eesmärgiks on, et näit oleks vähemalt 100. Toiduohutus tähendab bioloogilise, keemilise või füüsikalise ohu vältimist ja vähendamist toidus. Teist aastat järjest on toiduohutuse baromeetri näitaja kerges languses võrrelduna eelneva aastaga. Kõige enam mõjutas toiduohutuse baromeetri 2022. aasta tulemust toidutekkeliste nakkushaiguste kasv. Toidutekkeliste nakkushaiguste osas vaadeldakse 2022. aasta tulemusi võrrelduna kolme eelneva aasta keskmisega. Toidutekkelistes nakkustesse haigestumine oli aastatel 2020-2021 ebatavaliselt madal, kuid nüüd on see jõudnud COVID-eelsele tasemele (2020 - 84,2; 2021-101,2; 2022-179,4).

Tarbija kindlustunde indeksi väärtus 2021. aastal oli 0.67⁸. Protsentides väljendatuna on see 67% ja näitab, et selline osakaal Eesti elanikest olid toiduohutuse suhtes pigem kindlad kui mitte. Järgmine indeksi väärtuse hindamine toimub 2023. aastal, kuid aastate 2021 ja 2019 võrdluses tarbija kindlustunne toiduohutuse suhtes ei muutunud. Toiduohutusega seonduv õigusruum on reguleeritud peamiselt ELi õigusaktidega, lisaks arvestatakse rahvusvahelist toidukaubandust reguleeriva ühtsete toidustandardite programmiga *Codex Alimentarius*. Toiduohutuse valdkonna õigusraamistik on välja kujundatud ja seda ajakohastatakse lähtuvalt uutest teadusandmetest ja riskiteguritest, nagu e-kaubandus, otseturundus, globaliseerumine, tehnoloogiate areng, kliimamuutused, tarbijate toiduvalikud (nt tootmisalased valikud) jne.

Eestis on riskipõhine toidujärelevalve süsteem, mida toetab laborite võrgustik ja paljud erinevad

IT-lahendused (Põllumajandus- ja Toiduameti järelevalve infosüsteem, erinevad registrid). Järelevalveasutuse prioriteediks on otsesed rahvatervise riskid (toidutekkelised nakkushaigused). Pikaajalise mõjuga riskidele (nt saasteained, lisaained, lõhna- ja maitseained,

⁸ EMÜ ekspertarvamus „Tarbija kindluse indeks 2021“. Järgmine hindamine toimub 2023.

GMO, toiduga kokkupuutuvad materjalid) ei jätku alati piisavalt ressursi. Tulenevalt uutest riskiteguritest tuleb järelevalveasutusel oma tegevust kohandada, arvestades toidusüsteemi kestlikumaks muutmise vajadust, tarbimistrende ja teadusuuringute tulemusi. 2023. aasta juuni seisuga oli riigi toidu ja sööda käitlejate registri andmetel Eestis 16 089 toidukäitlemisettevõtet.

Toidu ohutuse eest vastutavad toidukäitlejad, kes peavad lahendama järjest keerukamaid probleeme, mis tulenevad erinevatest riskiteguritest ning vajadusest muuta tänane toidusüsteem pikas perspektiivis kestlikumaks⁹. Toidukäitlejate teadlikkus toiduohutusest on eeldatavasti kasvanud tänu toiduohutuse valdkonna pikaajalise teadmussiirde programmi tõhusale tegevusele, kuid on ilmselt veel ebaühtlane. Teadmiste edendamine jätkub teadmussiirde pikaajalises programmis põllumajanduse, toidu ja maamajanduse tegevusvaldkonnas. Positiivsena võib välja tuua, et osa toidukäitlejatest on lisaks kehtivate nõuete täitmisele juurutanud täiendavaid vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC).

Lisaks toidukäitlejatele tuleb tähelepanu pöörata ka **tarbijate toiduohutuse alasele teadlikkusele ja oskusele teha teadlikult kestlikke, sh tervist toetavaid valikuid**. Seejuures on oluline ka üldsuse teavitamine toiduohutuse probleemidest. Tarbijatele suunatud süstemaatilisi toiduohutuse teemalisi teavitusprogramme pole tehtud, mistõttu on teadlikkus ebaühtlane.

Maaelu

Sarnaselt teistele ELi liikmesriikidele seisavad ka Eesti maapiirkonnad silmitsi struktuursete probleemidega, nagu rahvastiku vähenemine, atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus, arvestatav hooajatööjõu vajadus, teenuste kehv kättesaadavus ja halb kvaliteet. Suur väljakutse on sotsiaalse ja materiaalse heaolu tagamine, selle ühtlustamine linnapiirkonna tasemega ning teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine maapiirkonnas.

Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Olenemata asjaolust, et Eesti üldine rahvaarv kasvas 2022. aastal kuuendat aastat järjest, on maapiirkonna elanike arv languses. Maapiirkonnas elavate noorte (vanuses 21-40) osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvust on jätkuvalt languses, olles 2022. aastal 26,65%, mis jääb alla 2030. aastaks seatud PõKa eesmärgile (27,76%).

Maapiirkonnas tegutsevatest ettevõtetest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega, kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega ning viiendik töötleva tööstusega. Maapiirkond pakub tööd 27,8%-le koguhõives osalejatele, so 189 000 inimesele, mis on 4% kõrgem, kui PõKa-s 2030. aastaks seatud siht (24,4%). 2022. aastal oli maapiirkonna elanike tööhõivemäär vanusegrupis 20-64 82,1%, olles võrreldes eelmise aastaga kasvanud 4 protsendipunkti.

Tulenevalt primaarsektori hõive jätkuvast vähenemisest (primaarsektori hõivatute osatähtsus maa-asulates oli 2005. aastal 15,1%, 2010. aastal 11,3%, 2015. aastal 10,8%, 2022. aastal 7,4%), sõltub maapiirkondade majanduslik areng ja elujõud üha enam maapiirkonnas sekundaar- ja tertsiaalsektoris tegutsevate ettevõtete konkurentsivõimest, hästi tasustatud eripalgeliste töökohtade kättesaadavusest ning tugevatest ja toimivatest kohalikest

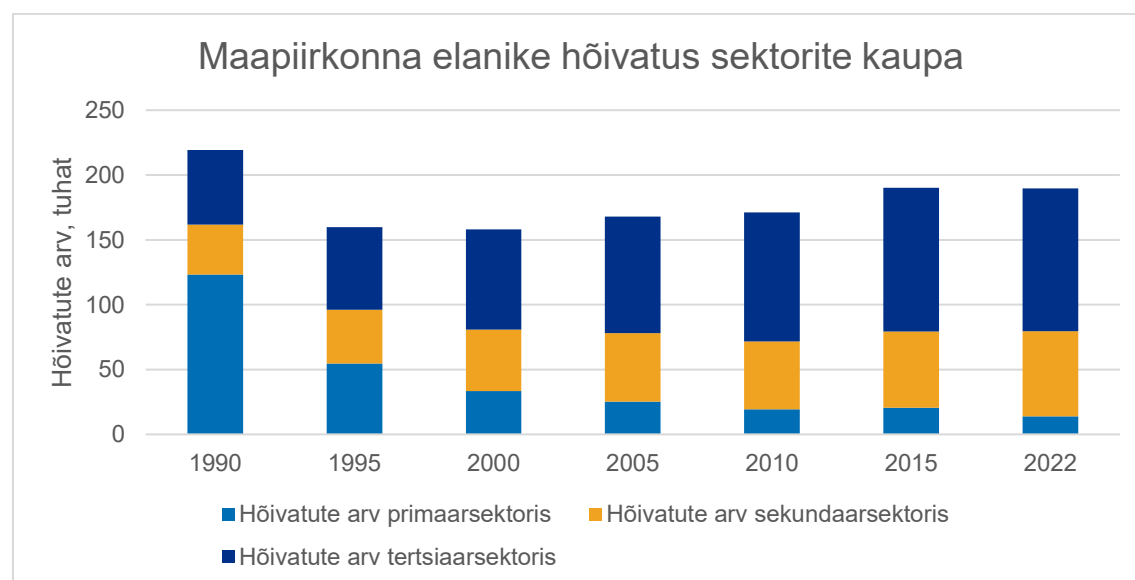
⁹ Kestliku toidusüsteemi all mõistame majanduslikku, sotsiaalset ja keskkondlikku jätkusuutlikkust, et tagada piisav, ohutu ja tervist toetav toit, samal ajal tootes süsinikuneutraalselt ja elurikkust säilitades ning tootmise konkurentsivõime.

kogukondadest (joonised 1 ja 2). Maapiirkonna primaarsektori hõive languse on tänaseks kompenseerinud tertsiaarsektor, kus hõivatute osatähtsus on aastatega stabiilselt kasvanud ning on 2022. aasta seisuga 58%.

Eestis on elanike sissetulekud piirkonniti väga erinevad. Linnalises asustuspiirkonnas on elanike sissetulekud maapiirkonnaga võrreldes oluliselt suuremad. Suur erinevus on elanike sissetulekutes ka maakonniti. Kui Harjumaal on elanike keskmine ekvivalentnetosissetulek aastas Statistikaameti andmetel 18 938 eurot, siis Ida-Virumaal 13 646 eurot.

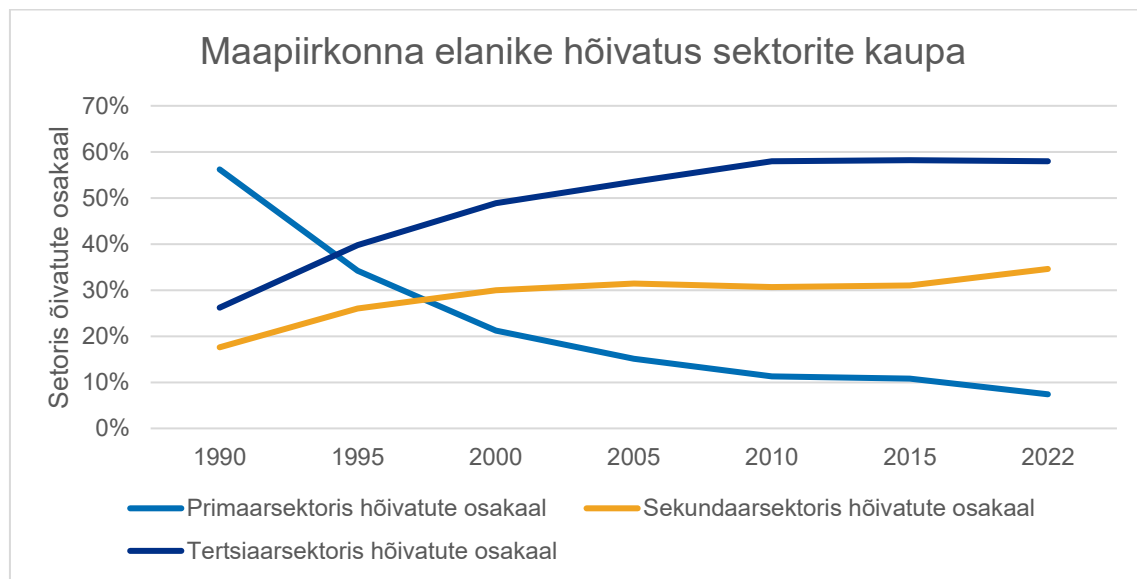
Maapiirkonna tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv on suurem kui sinna sisenevate noorte arv. Kui linnapiirkonnas 21–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb.

Toetusmeetmete rakendamisel ja sihtide seadmisel tuleb üha enam tähelepanu pöörata uute hästi tasustatud töökohtade loomisele maapiirkonnas, ettevõtete konkurentsivõime tagamisele ning kõrgemat lisandväärtust loovate valdkondade edendamisele.

Joonis 1. Hõivatute arv sektorite lõikes maapiirkonnas elanike elukoha alusel (2022)

Allikas: Statistikaamet, TT207

Joonis 2. Hõivatute osatähtsus sektorite lõikes maapiirkonnas elanike elukoha alusel (2022)

Allikas: Statistikaamet, TT207

5. Olulised tegevused

Olulised tegevused 2024-2027 eesmärkide täitmiseks:

- Toiduohutuse taseme tõstmiseks Eestis ning uute riskidega (nt kliimamuutused, globaliseeruva kaubanduse, toidutootmise tehnoloogiad, e-kaubanduse areng ja uued toiduohutuse riskid) toimetulekuks on vajalik kõigi osapoolte pidev panustamine toiduohutuse tagamisse (sh järelevalveasutuse haldussuutlikkuse tõstmine, toidukvaliteedi ja -ohutuse seirete mahu suurendamine ja tarbijate teadlikkuse tõstmine).
- Euroopa Komisjoni strateegia „Talust taldrikule“ raames alustatakse menetlusi kestliku toidusüsteemi õigusraamistiku loomiseks ning toidualase teabe õigusaktide (pakendi esikülje toitumisalase teabe märgisüsteem, toitumisalased põhijooned, säilimisajad, päritolu teave) ja toiduga kokkupuutuvate materjalide õigusraamistiku ajakohastamisega.
- Mikroobide resistentsus (AMR) mikroobivastaste ravimite suhtes on muutunud üheks inim- ja veterinaarmeditsiini tõsiseimaks ohuks. AMR suurendab nii inimeste kui ka loomade haigestumust ja suremust ning tõstab tervishoiuga kaasnevaid kulusid. Antibiootikumide veterinaarsel otstarbel kasutamise e-aruandluse nõue koos vastava andmekoguga võimaldab tõhustada järelevalvet veterinaarseks otstarbeks kasutatavate ravimite ja ravimsöödade kasutuse üle. Järjepidevalt tõstetakse veterinaararstide, loomapidajate, ravimsööda käitlejate ja toidukäitlejate teadlikkust antibiootikumide kasutamisest ning jätkatakse AMRi seire ning teadus- ja rakendusuringutega.
- Euroopa mullastrateegia 2030 eesmärkide saavutamiseks ning 5. juulil 2023 Euroopa Komisjoni poolt välja antud mulla seiret ja jätkusuutlikkust edendava direktiivi ettepaneku toetamiseks pööratakse senisest enam tähelepanu mullaseirele ja asukohapõhiste mullastikuolude ja sobivate majandamispraktikate kindlakstegemisele, jätkatakse

mullasõbralike praktikate toetamist ja teadmussiirde tegevuste elluviimist ning panustatakse Euroopa Horisondi mullakokkuleppe missiooni sihtide saavutamisse.

- Jätkatakse loomataudide ja ohtlike taimekahjustajate seiret ning riiklike tauditõrjeprogrammide rakendamist. Tehakse fookuseeritud järelevalvet mittenõuetekohaste loomapidamisjuhtude lahendamiseks, et vastata ühiskonna ootustele loomade heaolu tagamisel nii põllumajanduslikus loomakasvatases kui lemmikloomade pidamisel.
- Euroopa Komisjon tuleb 2023. aastal „Talust taldrikule“ strateegia raames välja algatustega olemasolevate loomaheaolunõuete ülevaatamiseks farmiloomade kaitses, munakanade, broilerite, sigade ja vasikate pidamisel ning loomade veol ja tapmisel. Loomade heaolu parendamiseks ning põllumeestele võrdsete konkurentsitingimuste tagamiseks tuleb kokku leppida ELi ülesed heaolu nõuded loomade pidamisel, ühtsed järelevalvemeetmed ning tõhusad mittediskrimineerivad karistused.
- Ühise põllumajanduspoliitika vahendite kaudu jätkatakse maakasutusele olulist mõju avaldavate toetuste eraldamist. Valdav osa ÜPP strateegiakava pindala- ja loomatoetustest on 2023. aastast rakendunud. Nende hulgas on sissetulekutoetused ning kliima, keskkonna, loomade heaolu ja karjatervisega seotud toetused. 2024. aastal rakenduvad kaks viimast, elurikkusele suunatud keskkonnatoetust.
- Põhisissetulekutoetus pakub põllumajandustootjatele stabiilset sissetulekut, millega osaliselt maandada võimalikke ettevõtlusriske. Sellele lisandub ümberjaotav toetus, mille kaudu suunatakse osa otsetoetuste eelarvest väiksematele ja keskmise suurusega ettevõtetele. Põllumajandustootjatele stabiilsete sissetulekute tagamiseks jätkatakse ka turukorraldusmeetmete ja riskijuhtimismeetmete, sh põllumajanduskindlustustoetuse rakendamisega.
- Põllumajandussektori sissetulekuid ja konkurentsivõimet suurendavate tootmiskohustusega seotud toetuste andmine. Nendeks on piimalehma kasvatamise, ute ja kitse kasvatamise, ammalehma kasvatamise seotud toetus loomakasvatusele ning puu- ja köögivilja ning marjakultuuride kasvatamise, tera- ja kaunvilja kasvatamise ja seemnekartuli kasvatamise seotud toetus taimekasvatuseks.
- Keskkonnahoidlikel põllumajanduspraktikatel on maakasutusele ja toidutootmisele märkimisväärne mõju. Seega jätkatakse põllumeestele keskkonnatoetuste maksmist. 2023. aastast rakendatakse üheaastaseid keskkonnatoetusi, nagu keskkonnasõbraliku majandamise, mahepõllumajandusliku taimekasvatuse, ökoalade, ökosüsteemiteenuse ja mesilaste korjeala ökokava toetused. Maaelu viieaastastest põllumajanduskeskkonnatoetustest on võimalik saada mulla- ja veekaitsetoetust, pärandniidu hooldamise toetust, ohustatud tõugu looma pidamise toetust ning 2024. aastast ka väärtuslike püsirohumaade toetust ja kohalikku sorti taimede kasvatamise toetust.
- Loomakasvatavad saavad loomade heaolutingimuste täiendavaks parandamiseks või karjatervisese jälgimiseks ja parandamiseks taotleda loomade heaolu, mahepõllumajandusliku loomakasvatuse ning loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetust.
- Erametsades looduskaitseadusest tulenevate piirangute kompenseerimiseks antakse Natura 2000 erametsatoetust ja metsade kliimamuutustega kohanemiseks investeeringutoetusi.
- Kõigi pindala- ja loomatoetuste saamise eelduseks on baastaseme nõuete täitmine. Selleks on välja töötatud tingimuslikkuse (senine nõuetele vastavus) süsteem, mis tagab, et toetusi makstakse täies mahus vaid neile põllumeestele ja erametsaomanikele, kes

täidavad erinevate keskkonnavaldkondade, nagu veekaitse või elurikkus, aga ka toiduohutuse, loomatervise, taimekaitsevahendite ning loomade heaolu nõudeid. 2025. aastast liidetakse tingimuslikkuse süsteemi ka tööohutuse, töökeskkonna ja töötervishoiu valdkond.

- Maaparandussekkumiste, sh keskkonnakaitserajatiste toetamise rakendamine aitab kasutada kuivendatud põllumajandusmaad sihtotstarbeliselt ning kohaneda kliimamuutustega.
- Põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetusega ja täiendava pindalatoetuse kaudu soodustatakse põllumajandussektoris põlvkondade vahetust ja aidatakse noortel põllumajandusettevõtlusega alustada ning jätkatal.
- Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste positsiooni tugevdamiseks toidutarneahelas jätkatakse koostööd ja ühistegevust soodustavate meetmete rakendamisega, mille eesmärgiks on jõuda Eestis vähemalt ühe tunnustatud tootjaorganistasiooni loomiseni igas põllumajandussektori tegevusvaldkonnas.
- Põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetustega aidatakse kaasa toiduainetööstuse ettevõtjate tegevuse kestlikkuse parandamisele.
- Põllumajandustootjate positsiooni tugevdamiseks on oluline tegeleda kvaliteedikavade arendamisega ning selles valdkonnas ka tarbijate teadlikkuse tõstmisega. Vajalik on toetada tootjaid riiklikult tunnustatud kvaliteedikavade arendamisel ning julgustada ELi kvaliteedikavade raames geograafiliste tähiste aktiivsemat taotlemist.
- Eesti toidu tutvustamise ja müügiesituse visioonidokumendi „Eesti toit 2022-2025“ raames erinevate tegevuste rakendamine, mis panustavad kohaliku toidu kuvandisse, tarbijate teadlikkuse tõstmisse, kohaliku toidutootmise väärtustamisele, toidutootjate konkurentsivõime tõstmisesse.
- Ettevõtetele (sh põllumajandus-, metsandus-, kalandus-, vesiviljelus- ja toiduainetööstuse ettevõtetele) ning teadus- ja arendusasutustele antakse Euroopa Liidu taaste- ja vastupidavusraha (RRF) vahenditest toetust, et investeerida tootmistehnoloogia uuendamisse, tootearendusse ja bioressursside väärdamisse loomaks uuenduslikke, ressursitõhusaid ja kõrge lisandväärtusega tooteid.
- Ekspordi edendamiseks on vajalik leida võimalusi ja jätkata tegevusi uute eksporditurgude avamiseks ning avatuna hoidmiseks. Müügiesituse suurendamiseks ja ettevõtetele paremate võimaluste loomiseks ja välisriigi messidel osalemiseks makstakse turuarendustoetust ning rakendatakse teadmussiirde pikaajalist programmi.
- Koolikava kaudu soodustatakse puu- ja köögivilja ning piima ja piimatoodete laialdasemat tarbimist, et koolilaste toidulauale jõuaks senisest rohkem tervist toetavat toitu.
- Integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamiseks vajalike tingimuste loomise ja keemilistele taimekaitsevahenditele alternatiivsete lahenduste kättesaadavuse edendamise eesmärgil jätkatakse asjakohaste rakendusuringute projektide elluviimist.
- Mahepõllumajanduse arendamiseks rakendatakse mahepõllumajanduse tarneahela tervikarengut soodustavaid toetusmeetmeid ning jätkatakse mahepõllumajanduse tõhusa järelevalve teostamisega. Sellega tagatakse mahepõllumajandustoodangu usaldusväärsus tarbija silmis. Jätkatakse projektiga, mille eesmärk on mahetoidu laialdasem pakkumine koolides.

- Jätkatakse maapiirkonnas kohaliku elu edendamise, uute töökohade loomise ja ettevõtluskeskkonna loomise toetamist läbi ÜPP strateegiakava sekkumiste. Jätkatakse ka põllumajandustootjate, toidutööstuste ja teiste maapiirkondade ettevõtete finantseerimist läbi sihitatud rahastamisvahendite.
- Valdonna teadustoe tagamiseks jätkatakse hästi toimiva valdkondliku rakendusuringute programmiga, sordiaretuse programmiga ning põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumise, säilitamise ja kasutamise programmiga.

6. Meetmed, programmi tegevused ja teenused

6.1. Meede – Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine

6.1.1. Programmi tegevus – Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine

Programmi tegevuse eesmärk on vähendada põllumajandustootmisega seotud väetiste, taimekaitsevahendite ja gaaside emissiooni negatiivset keskkonnamõju ning tagada põllumajandusmaa elurikkuse ja maastike mitmekesisuse säilimine.

Eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Integreeritud taimekaitse (ITK) põhimõtetele vastamine, %	99	95	95	95	95
Püsirohumaade osakaal kogu põllumajandusmaast, %	23.93	29.05	29.05	29.05	29.05

Taimekaitse

Taimekaitse valdkonnas on eesmärk tagada taimekaitsevahendite ohutus inimeste ja loomade tervisele ning keskkonnale.

Inimeste tervise ning keskkonna kaitse on toiduahela ohutuse tagamiseks väga tähtis. Taimekaitse mängib selles suurt rolli, sest taimekaitseteid tehakse ning taimekaitsevahendeid kasutatakse toiduahela alguses, põllumajandussaaduste kasvatamisel. Põllumajanduses kasutatakse taime kaitseks erinevaid meetodeid, et tõrjuda või piirata ebasoovitavate taime, kahjurputukate, taimehaiguste ning kasvuhäirete mõju ja arenemise kiirust ning seeläbi tagada taimekasvatussaaduste kvaliteet ja püsiv saagikus. Kõige levinumaks meetodiks taimekahjustajatest vabanemisel on keemiline tõrje. Lisaks keemilisele meetodile kasutatakse taime kaitseks veel ka bioloogilisi, füüsikalisi ja mehaanilisi meetodeid. Füüsikalist ja ka mehaanilist tõrjet kasutatakse teiste meetoditega võrreldes vähem, sest need mõlemad on väga ajamahukad. Oskamatu ja hooletu taimekaitsevahenditega ümberkäimine võib kahjustada nii inimeste ja loomade tervist kui ka keskkonda. Samuti võib taimekaitsevahendi kasutusnormide ületamine põhjustada märkimisväärse saagikao ja lisaks suureneb risk inimeste ja loomade tervisele ning keskkonnale. Kasutada võib üksnes sellist taimekaitsevahendit, mille riske ja mõjusid on eelnevalt hinnatud ning mille kasutamiseks ja turustamiseks on PTA poolt antud asjakohane luba. Programmi tegevuse raames on oluline tagada ohutute taimekaitsevahendite kättesaadavus ning reeglite järgimine taimekaitsevahendite turustamisel ja kasutamisel. Lisaks

peab soodustama taimekaitsevahendite säästvat kasutamist läbi integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamiseks vajalike abinõude kättesaadavaks tegemise ja asjakohase info levitamise. Taimekaitsekoolitusel on väga oluline roll taimekaitsevahendite kasutamisega kaasnevate riskide vähendamisel ja säästvama taimekaitse ning integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamise edendamisel. PTA poolt kinnitatud programmi alusel on koolituste korraldamise õigus antud seitsmele koolitusasutusele. Seisuga 10.05.2022 on Eestis kokku 4646 kehtivat taimekaitsetunnistust, sellest 4187 professionaalse kasutaja tunnistust, 433 turustaja tunnistust ja 26 nõustaja tunnistust. 2022. aastal korraldati 63 koolitust.

Selleks, et integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamist soodustada, peavad liikmesriigid looma nende põhimõtete rakendamiseks vajalikud tingimused ja tegema ITK alase teabe taimekaitsevahendite kasutajatele kättesaadavaks. Integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamise edendamise eesmärgil alustati 2022. aastal kolme kolmeaastase rakendusuuringu projektiga. Uuringuprojektide tulemusel valmivad ajakohastatud kultuuripõhised integreeritud taimekaitse suunised ja põhiliste taimekahjustajate kohta töötatakse välja tõrjekriteeriumid. Eestis kasutatakse taimekaitsevahendeid põllumajandusmaa hektari kohta kordades vähem kui mujal maailmas, kuid meil on puudu efektiivsetest taimekaitsevahenditest, seda eriti putukatõrjevahendite hulgas, ning endiselt tuleb koostöös tootjate organisatsioonidega pingutada, et Eesti turul oleks piisav valik eri toimega taimekaitsevahendeid. Seetõttu keskendub ka üks eelnevalt mainitud teadusuuringute projekt keemilistele taimekaitsevahenditele bioloogiliste alternatiivide otsimise ja Eesti tingimustes katsetamisega. Samal ajal on meedias ja sotsiaalmeedias suurenenud üldsuse negatiivne hoiak taimekaitsevahendite kasutamise ja nende vajaduse suhtes, mistõttu on jätkuvalt oluline asjakohase teavitustegevusega tegelemine ning taimekaitsetööde kui ka integreeritud taimekaitse põhimõtete teemaliste ja taimekaitse uusi tehnoloogilisi lahendusi käsitlevate blogipostituste ja artiklite avaldamine. Heade tulemuste saavutamisel on olulisel kohal ka osapoolte vaheline koostöö —põllumeeste, mesinike ja valdkonna ametnike ühiste pingutuste tulemusel ei ole taimekaitsetööd Eestis teadaolevalt põhjustanud mesilasperede hukkumist juba neljal järjestikusel aastal.

Põllumajandus- ja Toiduameti võimekus reageerida ohtudele, avastada väärtegusid, tagada nende kiire kohtueelne menetlus ja väärtegade tõhus lahendamine ning hinnata toimeaineid on piiratud ja vajab arendamist. Samuti vajab arendamist PTA võimekus taimekaitsevahendite lubasid tähtaegselt menetleda, sest tähtaegade ületamine mõjutab lõpuks taimekaitsevahendite kättesaadavust lõppkasutajate (sh põllumajandustootjatele) ja seda olukorras, kus alternatiivseid lahendusi napib. Eelmainitud probleemi leevendamiseks taotles PTA Ühisturu programmi (*SMP Food*) raames liikmesriikidele pakutavat toetust, millega rahastatakse taimekaitsevahendeid käsitlevate määruste rakendamise parandamiseks suunatud tegevusi. Eeldatakse, et meede võimaldab pädevatel asutustel paremini täita oma kohustusi ja vähendada viivitusi toimeainete heakskiitmise ja toodetele loa andmise taotluste hindamisel. Selle toetuse taotlemisega kaasneb liikmesriigile kohustus tagada kõnealuste taotluste hindamistööd teostavatele asutustele kulude katmiseks vajalike struktuursete muudatuste ellu viimine. Muuhulgas on sellel eesmärgil koostamisel ka Taimekaitse seaduse muutmise eelnõu, mille väljatöötamiskavatsus läbis kooskõlastusringi 2022-2023. aastal ja mis peaks jõustuma 2024. aastal. Taimekaitse on üks valdkondadest, mille suundumuste muutmiseks on Euroopa Komisjon poolt vastu võetud „Talust taldrikule“ strateegias kindlaks määratud ambitsioonikad eesmärgid. Nende eesmärkide praktiliseks rakendamiseks on välja töötatud õigusakti eelnõu, mis on veelgi ambitsioonikam kui eelmainitud strateegia. Kõnealuste ambitsioonikate

eesmärkide mõjude selgitamiseks telliti Eesti Maaülikooli teadlastelt eksperthinnang „Eksperthinnang keemiliste taimekaitsevahendite vähendamisest tingitud mõjudele Eesti taimekasvatustele“¹⁰ Eelnõu tutvustamiseks ja arvamuste kogumiseks viidi läbi asjaomaseid huvirühmasid hõlmava Taimekaitse Nõukogu koosolek. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium koostas Vabariigi Valitsuse positsioonide ja seletuskirja kavandid tuginedes tähtaegselt laekunud tagasisidele. Vabariigi Valitsuse seisukohad Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse eelnõu kohta, milles käsitletakse taimekaitsevahendite säästvat kasutamist, võeti vastu 13.10.2022 istungil ja need said toetuse ka Riigikogu Maaelu ja EL asjade komisjonidelt. Eesti esindajad lähtuvad Eesti huvide kaitsmisel kõnealustest seisukohtadest ja väljendavad neid Euroopa Liidu Nõukogu eri tasanditel. Kohtumised on toimunud nii tervisevolinikuga, tervise ja toiduohutuse peadirektoriga ja asedirektoriga.

Oodatavad tulemused:

- Suurendatakse üldsuse turvatunnet ning rahulolu asjaomaste asutuste tegevusega, tagades adekvaatse ülevaate taimekaitsevahendite kasutamisega seotud ohtudest ning arendades asutuste võimekust tagada ligipääs ohututele taimekaitsevahenditele ja kontrollida reeglite järgimist taimekaitsevahendite turustamisel ja kasutamisel;
- Tagatakse hea riigisisene ja rahvusvaheline koostöö taimekaitse valdkonnas;
- Teavitatakse taimekaitsevahendite kasutajaid, sh mittepõllumajanduslikul eesmärgil kasutajaid, et nad oleksid taimekaitsevahendite kasutamisega seotud ohtudest teadlikud ning oskaksid neid ennetada ja neile reageerida. Lisaks jätkatakse taimekaitsevahendite kasutajatele suunatud koolitussüsteemi arendamisega;
- Eesti eripärade arvestamine ELi ambitsioone rakendavate algatuste puhul;
- ELi eesmärkide liigsest ambitsioonikusest toidujulgeoleku tagamisele ning esmatootjate konkurentsivõime kadumisele tuleneva riski vältimine;
- analüüsitakse väärtegade põhjuseid ning nende ennetamiseks rakendatavate abinõude mõjusust.

Väetised

Väetiste valdkonnas on eesmärgiks tagada väetiste ohutus inimese ja looma elule, tervisele, varale ja keskkonnale ning väetise soodne mõju taimedele ja taimekasvatussaadustele.

Uus ELi väetisemäärus on osa 2015. a lõpus Euroopa Komisjoni poolt vastu võetud ringmajanduse paketist, mille eesmärk oli ELi konkurentsivõime ja jätkusuutliku majanduskasvu suurendamine ning uute töökohtade loomine. ELi väetisetoodete määruse üheks poliitiliseks eesmärgiks on soodustada kooskõlas ringmajanduse mudeliga ELi päritolu orgaanilistest või teisesest toormest (nt loomsetest kõrvalsaadustest) saadud väetiste tootmist, muutes mitmed kõrvalsaadused ja jäätmed taimedele toitaineteks ning vähendades seeläbi sõltuvust imporditavatest toorainetest.

ELi väetisemäärusega 1009/2019 ühtlustatakse ja ajakohastatakse Euroopa Liidus turustatavate väetiste toomise- ja kvaliteedinõudeid ning ühtne turg avaneb toodetele nagu mineraal- ja orgaanilised väetised, orgaanilis-mineraalsed väetised, mullaparandajad ja kasvusubstraadid, mille puhul seni ühtlustatud nõuded puudusid.

¹⁰ <https://www.pikk.ee/valdkonnad/teadusinfo/rakendusuringud/>

Seega laiendatakse kehtiva õigusega võrreldes oluliselt reguleerimisala, senine tooteuendust pärssiv eeldefineeritud väetiseliiikide lootelul põhinev süsteem asendatakse paindlikumaga, lineaarmajanduse mudelil põhinev tootmine asendub ringmajanduse mudelil põhinevaga ning esmakordselt kehtestatakse ELi ülesed raskmetallide piirnормid väetistele. Põhilised ELi väetisetoodete turustamist reguleerivad sätted on edaspidi esitatud vahetult kohaldatavas ELi väetisemääruses. Samas jätkub valikuline väetiseturu reeglite ühtlustamine ehk liikmesriikidel on siseriiklike reeglite säilitamise võimalus ja väetise tootja peab valima, kas toodab siseriiklikele nõuetele vastavaid väetisi või viib oma tootmisprotsessid ELi väetisemääruse nõuetega kooskõlla. Esimesel juhul saab väetisi turustada üksnes Eestis, teisel juhul aga kogu ELis.

Väetiseseadus ja selle alamaktid moodustavad siseriiklike väetiste turegulatsiooni ja need kasutamise etappi ei hõlma. Eestis turustatav väetis peab olema kantud väetiseregistrisse või kandma ELi vastavusmäärgist „CE“. Väetise koostis peab vastama väetiseseaduse alusel kehtestatud ministri määruses esitatud nõuetele. Kui esitatud dokumendid on nõuetekohased ja väetise koostis vastab kehtestatud nõuetele, kantakse väetis väetiseregistrisse ühe tööpäeva jooksul. Eesmärk on tagada, et tarbijad saavad kasutada soovitud omadustega ja lubamatut ohtu mitte põhjustavaid väetisi.

Uut ELi väetisemäärust kohaldatakse alates 16.07.2022 ja selleks ajakohastati siseriiklikke õigusakte. Uue ELi väetisemääruse alusel tekib väetiste valdkonnas uus menetlus, milleks on vastavushindamine, mida teostavad vastavushindamisasutused. Kuigi uute ELi väetisetoodete turuletuleku eelduseks on asjakohaste vastavushindamisasutuste olemasolu, siis liikmesriigil otsest kohustust neid määrata ei ole, sest vastavushindamisasutusena tegutsemine on huvi- ning vajaduspõhine. Vastavushindamisasutusena tegutsemiseks vajaliku akrediteeringu on Eestis saanud üks ettevõtte, kuid nende tegevusala on piiratud. Väetise tootjad saavad vajaduse korral kasutada teiste liikmesriikide poolt asjakohase tegevusloa saanud vastavushindamisasutuste teenuseid.

Uute väetiseliiikide järkjärgulise turuletulekuga suureneb PTA-l kontrolliobjektide maht ning METK-le kaasneb täiendavate laborianalüüside tegemise vajadus. Seetõttu peab labor olema valmis kõiki (sh uusi) ELi väetistootmeid analüüsima. Keeruline on hinnata, millises mahus ja kui kiiresti uue ELi väetisemääruse nõuetele vastavaid tooteid Eesti turule jõuab, kuid pikemas perspektiivis püsib nii järelevalve võimekuse kui laborianalüüside võimekuse tõstmise vajadus, mis omakorda eeldab kulude kasvu. ELi väetisetoodete määrase rakendamine tähendab labori vaates uute meetodite väljatöötamist ja akrediteerimist ning võimalik, et ka seadmete soetamist. Ringmajanduse edendamiseks ja ELi ekspordisõltuvuse leevendamiseks analüüsime põlevkivi kaevandamisjäätide väetisena kasutamise võimalusi.

Järelevalveasutuse senise praktika kohaselt kõrvaldatakse nõuete rikkumised vabatahtlikult ilma riigipoolse täiendava sekkumiseta. See viitab tootja ja käitleja huvile hoida käitlemisega seotud tegevus ja dokumentatsioon korras. 2022. aasta jooksul viidi väetiste tootmise ja turustamise protsessis läbi 172 kontrolli, mille tulemusel koostati kaks ettekirjutust, sunniraha määrati üks kord. Ühtegi trahvi 2022. aastal väetistega seoses määratud ei ole. Väetise käitlemise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuse osakaal läbitud kontrollide arvust ületas 2022 aastal ette nähtud sihttaseme. Seega võib väetiste järelevalve süsteemi lugeda toimivaks.

Oodatavad tulemused:

- Õigusaktide ajakohastamisega võimaldatakse üleminek uue ELi väetisemääruse kohasele regulatsioonile ja luuakse eeldused selle takistusest toimimiseks;
- Analüüsitakse väetiste valdkonda reguleerivate õigusnormide toimimist ja rakendamist ning tagatakse vajalike muudatuste tegemine õigusnormides;
- Tagatakse õigusnorme tutvustava avaliku kommunikatsiooni toimimine, et nõuete täitmise eest vastutavad isikud oleksid teadlikud oma kohustustest, sh uuest ELi väetisemäärusest tulenevatest nõuetest;
- Analüüsitakse väärtegade põhjuseid ning nende ennetamiseks rakendatavate abinõude mõjusust. Analüüside tulemustest lähtuvalt koordineeritakse arendusi, tehakse strateegilisi plaane ning kujundatakse õigusnorme.

Täiendav keskkonnahoid

Täiendava keskkonnahoiu valdkonna eesmärk on tagada keskkonnasõbralike tavade laiem kasutus põllumajanduses.

Põllumajanduse intensiivistumise tagajärjel on kasvamas surve mulla ja vee heale seisukorrale. Kasvuteel on põllumajandussektori kasvuhoonegaaside ja ammoniaagi heide ning taimekaitsevahendite ning lämmastikku ja fosforit sisaldavate mineraalväetiste kasutamine. Sõnnikumajanduses on probleemiks kasvuhoonegaaside ja ammoniaagi heidet vähendavate praktikate vähenemine. Peamistes põllumajanduspiirkondades on elurikkust ja mitmekesisust suurendavaid maastikuelemente liiga vähe ning suured, üksteise kõrval asetsevad maastikuelementideta põllualad vähendavad oluliselt elurikkust ja ümbritsevate loodusalaade sidusust. Põllumajanduskeskkonnas toimuvate muutuste tuvastamiseks ning vajalike meetmete kujundamiseks tehakse uuringuid ja hinnatakse keskkonnaseisundit, ent seirevõimekus ei ole sageli piisav teadmuspõhiste otsuste tegemiseks.

Keskkonnahoiu täiendavaks tagamiseks soodustatakse põllumajanduses keskkonnasäästlike majandamisviiside kasutuselevõttu ja jätkuvat kasutamist, sh ka toetuste abiga. Täiendava keskkonnahoiu tegevusi toetab Euroopa Liidu ja Eesti keskkonnaga seotud õigusloome, toimiv kohustuslike reeglite ja järelevalve süsteem, arenev seire- ja hindamisvõimekus, teadmiste levik ning teiste toetuste rakendamine. Suur roll on digiteenuste arengul, mis muuhulgas aitaks pidada põlluraamatut, anda väetamis- ja taimekaitsealaseid soovitusi ning koostada toitainete bilansse. Need tegevused on seotud ka ÜPP strateegiakava 2023-2027 sekkumiste nõuetega.

Pea kogu põllumajandusmaa on seotud tingimuslikkuse süsteemiga, mis kehtib Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika kõigile pindala- ja loomatoetuste taotlejatele. Süsteemi eesmärk on tagada, et toetusi saaksid täies mahus need taotlejad, kes järgivad keskkonnakaitse, loomade heaolu tagamise, inim-, looma- ja taimetervise kaitse ning põllumajandusmaa heas korras hoidmise nõudeid. Süsteem koosneb nõuetest ja nende kontrollisüsteemist, mis peab finantskorrektsioonide vältimiseks olema kooskõlas ELi reeglitega. Nõuete rikkumisel vähendatakse kõigi pindala- ja loomatoetuste summat.

Ühise põllumajanduspoliitika I sambas toimus 2023. aastal muudatusi. Mitmed toetatud nõuded kandusid tingimuslikkuse süsteemi, lisaks rakendatakse kliima-, keskkonna- ja loomade heaolu kavadega seotud toetusi ehk ökokavasid. Püsirohumaade säilitamise nõude üle peetakse arvet riigi tasemel läbi tingimuslikkuse süsteemi ja seda mõõdetakse jooksva aasta suhtarvuga võrrelduna võrdlussuhtarvuga. Võrdlussuhtarv arvutatakse 2018. aasta andmete põhjal, milleks on 29,05%.

Ühise põllumajanduspoliitika II samba ehk maaelupoliitika põllumajanduskeskkonna toetused on suunatud mulla- ja veekeskkonna, õhukvaliteedi, elurikkuse ja maastikulise mitmekesisuse hoidmisele ning kliimamuutuse leevendamisele. 2022. aastal hõlmasid maaelupoliitika põllumajanduskeskkonna toetused ligi 50% kasutatavast põllumajandusmaast.

Paralleelselt 2023. aastast rakendunud ÜPP strateegiakava 2023–2027 keskkonnategevustega jätkatakse ka eelmise perioodi pikaajaliste kohustustega. Programmiperioodil 2023–2027 on seniseid keskkonnameetmeid tõhustatud ning lisandunud on mitmeid uusi põllumajanduskeskkonna toetusi. Rakendatakse ka tõhustatud kontrollisüsteemi, kus suurem fookus on erinevatel digivõimalustel, nagu näiteks kaugseire. ÜPP strateegiakava sisaldab lisaks ÜPP II samba maaelu arengukava toetustele ka I samba otsetoetusi, sh kliima- ja keskkonnakavasid. Olulisemat mõju avaldavad keskkonnatoetused ja -tegevused on järgmised:

- Keskkonnasõbraliku majandamise toetuse kasutamine avaldab mõju viljavaheldusele, mullaproovide võtmisele, sertifitseeritud seemne kasutamisele ning glüfosaadi ja muude taimekaitsevahendite kasutamise piiramisele. Eraldi lisameetmed on välja töötatud aianduskultuuride keskkonnasõbralikuks kasvatamiseks, vahekultuuride kasvatamiseks, happeliste muldade neutraliseerimiseks jms.
- Mulla- ja veekaitse toetus aitab kaasa erodeeritud- ja turvasmuldade säästlikule kasutamisele, muldade degradatsiooni vähenemisele ja muldades orgaanilise süsiniku talletamisele maa pikaajalise rohumana hoidmise kaudu. Pinna- ja põhjavee kaitsele suunatud täiendavad tegevused aitavad kaasa veekeskkonna seisundi parandamisele.
- Liikide ja elupaikade säilimise tagamiseks ning ekstensiivse põllumajanduse soodustamiseks rakendatakse Eestis juba alates 2001. aastast pärandniidu hooldamise toetust. Pärandniitude kõrval pööratakse senisest enam tähelepanu ka muudele kõrge loodusväärtusega rohumaadele. Nende inventeerimisega alustati 2023. aastal ning sellega jätkatakse ka 2024. aastal. Paralleelselt rakendatakse alates 2024. aastast nende alade elurikkuse hoidmiseks väärtusliku püsirohumaa säilitamise toetusskeemi.
- Koolituste, infopäevade ja infomaterjalidega suurendatakse põllumajandustootjate teadlikkust ökosüsteemiteenustest, keskkonda säästvatest põllumajanduspraktikatest ja kliimariskidest.
- Keskkonnameetmete seirega uuritakse muuhulgas põllumajanduse mõju mullale, veele ja elurikkusele.
- Veeseaduse alusel on põlluraamatu pidamine igale põllumajandusega tegelevale isikule kohustuslik, kuid selle pidamise vorm ja viis on isiku enda valida. See ei võimalda riigil teha neil andmetel põhinevaid otsuseid või teadlastel ära kasutada potentsiaali pakkumaks põllumajandussektorile näiteks roheülemineku või parema majandamisega seotud lahendusi. 2024. aasta alguses jõuab lõpule PRIA digitaalse e-põlluraamatu projekti esimene etapp, mille järel saavad põllumehed soovi korral pidada põlluraamatut elektroonselt PRIAs. 2024. aastast seotakse keskse e-põlluraamatu ja taimetoitainete bilansi kohustus ka keskkonnasõbraliku majandamise toetusskeemiga. Järk-järgult liigutakse selles suunas, et andmed oleksid riigile kättesaadavad ja kasutatavad nii statistikas, teadustöös kui ka põllumajandus- ja keskkonnapolitiika kujundamisel.
- 2022. aastal alustati hanget, et viia läbi auditid suuremates põllumajandusettevõtetes. Uuringut rahastatakse kauplemisperioodi 2021+ CO2 kauplemistulust. Meede hõlmab meetoodika väljatöötamist, auditite meeskonna koolitust ning auditite läbiviimist. Auditite raames hinnatakse ettevõtete praegust olukorda ning pakutakse välja peamised meetmed olukorra parandamiseks. 2023. aasta lõpuks töötatakse välja auditite tegemiseks vajalik

tööriist. 2024. aastal on plaanis alustada süsiniku jalajälje hindamisega põllumajandusettevõtetes, et kaardistada, milline on põllumajandusettevõtete ja peamiste toodete süsiniku jalajalg Eestis ning selgitada välja, mida oleks võimalik teha, et jalajälge vähendada.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Programmi tegevuse oodatavat tulemust aitavad saavutada Regionaal- ja Põllumajandusministeerium (ReM), PTA, PRIA ja METK oma teenuste kaudu. Põllumajanduskeskkonna hea seisund, väetiste ja taimekaitsevahendite ohutus inimesele ja keskkonnale tagatakse ReM taimekaitsepoliitika, väetiste turustamise poliitika ja täiendava keskkonnahoiu poliitika kujundamisega. PTA teostab taimekaitse ja väetiste valdkonnas järelevalvet, METK panustab valdkondadesse teaduse ja teadmussiirde teenustega, viib läbi laboratoorseid analüüse (mullaproovid, taimekaitsevahendid, väetised jm), teostab Eesti põllumuldade seiret ning Eesti maaelu arengukava keskkonnategevuste seiret ja hindamist. PRIA ülesanne on korraldada riiklike toetuste ning ühise põllumajanduspoliitika toetuste andmist, tingimuslikkuse süsteemi on hõlmatud PRIA ja PTA.

6.2.Meede – Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine

6.2.1. Programmi tegevus – Taimetervise, loomade tervise ja heaolu tagamine

Programmi tegevuse eesmärk on tagada olukord, kus Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest ja eriti ohtlikest loomataudidest ning loomade tervis ja heaolu on paranenud.

Meetme eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Ohtlike taimekahjustajate puhangute arv	3	4	4	4	4
EL teavituskohustuslike loomataudijuhtude arv	2	1	1	1	1

Taimetervis

Taimetervise valdkonna eesmärk on säilitada riigis hea taimetervislik olukord ning tagada eksporditavate kaupade vastavus taimetervise nõuetele.

Eesti hea taimetervisliku olukorra tagamiseks aidatakse kaasa põllumajandustootmise ja metsamajanduse tasuvusele, säilitatakse looduskeskkonda ning hoitakse ära taimekahjustajate levikust tingitud piiranguid kaubandusele. Selleks kaitstakse põllumajandust ja metsandust ohtlike ja olulist kahju põhjustavate taimekahjustajate leviku eest.

Teenuste pakkumiseks peab olema kindlustatud õigusruum ja süsteem, mis tagab PTA ning METKi reageerimisvõimekuse. Taimetervise valdkonna olukorra ja arengusuundade analüüsimisel ning õigusaktide kehtestamisel ja jõustamisel rakendatakse otsekohalduvat Euroopa Liidu taimetervise määrust¹¹ ning järgitakse rahvusvahelisi standardeid.

¹¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2031/2016, taimekahjustajate vastaste kaitsemeetmete kohta, rakendus 14.12.2019.a.

ELi taimetervise määruse rakendamisel on oluline:

- taimede tervisega seotud riskide hindamine ja haldamine;
- järelevalve tootmise, turustamise ja impordi taimetervise nõuete järgimise üle;
- kontroll sihttriigi taimetervise nõuete järgimise üle (ekspordi kontroll);
- taimekahjustajate seiresüsteemi ja kriisivalmiduse tugevdamine;
- taimekahjustajate laboratoorne määramine;
- ettevalmistumine hädaolukordadeks, sh meetmete rakendamine soovimatu mõju minimeerimiseks ja vastupanuvõime suurendamiseks hädaolukordade tekkimisel;
- tootjate ja kauplete teadlikkuse tõstmine: tuleb tõsta ettevõtjate teadlikkust ELi taimetervise määruse nõuetest, kuna määruse rakendamine seondub ka ettevõtjatele suurema vastutuse võtmise kohustusega;
- laboratoorse/diagnostilise võimekuse tugevdamine taimekahjustajate määramiseks;
- väärtegade põhjuste ja nende ennetamiseks rakendatavate abinõude mõjuanalüüs; analüüsi tulemusena saab koordineerida arendusi, teha strateegilisi plaane ning kujundada õigusnorme.

Uue taimetervise režiimi kohaselt tehakse alates 2021. aastast ohtlike taimekahjustajate seiret mitmeaastase seirekava alusel. Eesti mitmeaastane seirekava on koostatud seitsmeks aastaks (2021-2027) ning hõlmab EL-i karantiinseid taimekahjustajaid (sh prioriteetsed taimekahjustajad), EL-i erakorraliste meetmetega reguleeritud taimekahjustajaid ning ühte kaitstava piirkonna karantiinset taimekahjustajat (viljapuu-bakterpõletik). Igal aastal tehakse prioriteetsete taimekahjustajate seiret, EL-i erakorraliste meetmetega reguleeritud taimekahjustajate seiret ning kaitstava piirkonna kahjustaja seiret. Teiste karantiinsete taimekahjustajate seiret peab läbi viima vähemalt kord seitsme aasta jooksul. Seire viiakse läbi selliste taimekahjustajate puhul, mida Euroopa Liidus teadaolevalt ei esine (või on piiratud levikuga ja rakendatakse tõrjemeetmeid) ning mille laiema leviku korral nähakse ohtu kohalikele taimedele ja läbi selle keskkonnale ning majandusele. Mitmeaastase seirekava rakendamise puhul on kindlasti ka üheks suuremaks väljakutseks Euroopa Komisjoni seirete kaasrahastuse vähenemine, mis teeb seiretegevuse kvaliteedi hoidmise keeruliseks. Ohtlike taimekahjustajate seire on samas väga oluline kahjustajate võimalikult varajaseks tuvastamiseks ja nende laialdasema leviku ära hoidmiseks ning ressursimahukate tõrjeabinõude rakendamise vältimiseks.

Loomatervis

Loomatervise valdkonna eesmärk on tagada loomade võimalikult hea tervis.

Loomade hea tervis mõjutab ühiskonda inimeste tervise ning keskkonnaga seotud riskide vähendamise kaudu ning toetab elujõulist ja kasumlikku põllumajandustootmist. Kõrgete standardite järgimine tagab põllumajandus- ning kalandustoodete vaba liikumise EL siseturul ja võimaldab ligipääsu välisturgudele. Samuti edendatakse loomatervise poliitikaga häid põllumajandustavasid, mis ennetavad loomahaiguste levikut ning on vastavuses loomakaitse ja säästva arengu põhimõtetega. Olulised riskid, mis mõjutavad loomataudide jõudmist Eestisse, on seotud kliimamuutustega, lindude ja loomade rände ning globaliseeruva kaubandusega. Karjatervise tasandil mõjutavad kriisid põllumajanduses loomapidajate suutlikkust panustada loomatervise taseme tõusu.

Loomataudide ennetamise ja efektiivse tõrje korraldamiseks peetakse jooksvat arvestust taudidele vastuvõtlike loomade, nende pidamiskohtade ning liikumiste kohta.

Põllumajandusloomade registri andmetel on 2023. aasta 31. mai seisuga Eestis 252 771 veist, 61 164 lammast, 3751 kitse, 277 753 siga ning 48 618 mesilaspere. Veiste ja mesilasperede arv on võrreldes 2022. aastaga veidi suurenenud, kuid teiste loomade arv on pidevas vähenemises. Taudiennetuse lisameetmena on plaanis 2024. aastal laiendada bioturvalisuse kava koostamise kohustust veiste ja hobuste pidamisel. Hetkel kehtib kohustus sigade, kodulindude, kalade ja koorikloomade pidamise korral.

Eriti ohtlike loomataudide, inimesele ohtlike loomataudide ja Eestis pikema aja jooksul või seni üldse mitte esinenud loomataudide varajase tuvastamise tagamiseks on kohustuslik teavitada PTAd nende diagnoosimisest. Loomahaiguste tekitajate tuvastamise ja haigustekitajate iseloomustamise teenust pakub LABRIS.

ELi teavituskohustuslike loomataudide puhangud registreeritakse loomataudide teavitussüsteemi (ADIS) kaudu. 2022. aastal seirati riiklikult 34 loomataudi. Sigade Aafrika katku (SAK) leiti 57 metsseal. Kuna SAK on jätkuvalt suureks ohuks kodusigadele, tuleb jätkata SAK ennetus- ja tõrjemeetmetega. Metssigade arvukus suureneb ning tõenäosus SAK kollete arvu tõusuks looduses sunnib jätkuvalt järgima rangeid bioohutusmeetmeid kodusigade pidamisel. Kuigi Eestis ei ole viimasel ajal olnud ühtegi linnugripi puhangut kodulindudel, tuleb jätkuvalt linnufarmides hoida kõrget bioohutusmeetmete taset, sest oht linnugripi levikuks on kõrge.

Loomataudide likvideerimiseks või esinemise vähendamiseks rakendatakse riiklikke või loomapidaja vajaduse põhiseid tõrjeprogramme. Eesti on Rahvusvahelise Loomaterviseameti (WOAH) loomataudistaatuse reeglite kohaselt vaba viiest (veiste spongioformne entsefalopaatia, suu- ja sõrataud, veiste katk, väikemäletsejaliste katk, hobuste Aafrika katk) osas väheolulise riskiga riigi staatus ja EL reeglitele vastavalt vaba üheksast loomataudist (veiste enzootiline leukoos, *Mycobacterium tuberculosis*'e kompleksi (*M. bovis*, *M. caprae* ja *M. tuberculosis*) põhjustatud nakkus, *Brucella abortus*'e, *B. melitensis*'e ja *B. suis*'i põhjustatud nakkus veise ning lammaste ja kitsede populatsioonis, lammaste katarraalse palaviku viiruse nakkus, marutaudi viiruse nakkus, Aujeszky haiguse viiruse nakkus, lõhede nakkava kehvveresuse viiruse ülipolümorfse piirkonna deletsiooniga tüve põhjustatud nakkus, *Bonamia exitiosa* põhjustatud nakkus, *Bonamia ostreae* põhjustatud nakkus¹²). Kuigi taudide vaba staatust on üha keerulisem saada, tuleb siiski selle nimel pingutada, et tagada meie ettevõtjate ekspordivabadus teiste riikidega. Praegu on käimas kalataudide (viirusliku hemorraagilise septitseemia ja nakkusliku vereloomeelundite nekroosi) EK poolt heakskiidetud likvideerimisprogramm, mida kaasrahastatakse EL kalandusfondist. Programm lõpeb 2023. aasta detsembris. 2023. aastal teostatavad seire uuringud on osa mitmeaastasest veeloomataudide programmist (2020-2023 a), mille eesmärk on saavutada taudivabadus riigi tasandil.¹³

Tuginedes olukorra teaduslikule analüüsile, on ajakohastamisel salmonellooside tõrje ees kiri. Määruse muutmise eesmärk on *Salmonella* leviku ohjamine ja võimalusel vähendamine kulutõhusamal viisil.

¹² Komisjoni määrus (EL) 2021/620

¹³ Riiklike Loomatauditõrje Programmide rakendusmeetmed 2023. aastal, https://pta.agri.ee/loomataudide-ennetamine?view_instance=0¤t_page=1

ÜPP sekkumismeetmete kaudu toetatakse loomataudide kontrolliprogrammi alast koostööd veiste haiguste infektsioosse rinotrahheiidi ja veiste viirusdiarröa tõrjeprogrammide rakendamiseks. Sekkumine võimaldab põllumajandustootjatel vähendada ravimite kasutust, piirata suure majandusliku mõjuga loomataudide levikut ning pikemaajalises perspektiivis suurendada tänu karjatervise näitajate paranemisele tootmise konkurentsivõimet ning ekspordivabadust.

Põllumajandusloomade karjatervist mõjutavad lisaks taudidele ka erinevad pidamiskeskkonnast, hügieenitingimustest ja söötmisest tingitud haiguslikud seisundid. Puudulik karjatervis suurendab saamata jäänud tulu ja ravikulusid. ÜPP sekkumismeetme kaudu toetatakse loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete järgimist. Kõrgemate majandamisnõuete toetuse meetme esimene taotlusvoor toimus 15.05-15.06.2023, toetust taotles 106 loomapidajat. Loomataudide kontrolliprogrammide alase koostöö toetuse meede oli plaanis avada 2023. aasta jooksul.

Antimikroobsete ravimite vastutustundetu kasutamine suurendab mikroobide resistentsuse (AMR) kujunemist. Eestis müüdud antibiootikumide toimeainete kogused on varasematel aastatel vähenenud, kuid langustrend on peatunud. 2021. aastal müüdi Eestis 5,3 tonni antibiootikume, 2022. aastal müügi kogus ei vähenenud. Seega müüginumbrite langustrend on peatunud. Tulenevalt AMR tegevuskavast (Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas aastateks 2021–2026) on vaja jätkuvalt lisaressurssi, et suurendada koolitustellimust antibiootikumide teadliku kasutamise kohta ning tõsta sidusrühmade teadlikkust antibiootikumide kasutamise osas. Tegevuskava näeb ette laiapõhise AMR olukorra seiramise koos olukorra analüüsiga. Analüüsi tulemusel täiendatakse tegevuskava asjakohaste meetmetega.

2023. aastal valmis riikliku veterinaararstide registri osana antibiootikumide kasutamise e-andmekogu, kuhu sisestavad andmeid veterinaararstid. Praegu kogutakse andmeid ainult toiduloomadel kasutatud antibiootikumide kohta, kuid alates 2029. aastast lisandub andmete esitamise kohustus antibiootikumide kasutamise kohta väikeloomadel. Andmekogule arendatakse lisamoodul, kuhu veterinaararstid saavad sisestada andmeid teostatud vaktsineerimiste kohta. Vaktsineerimisandmete kogumine on oluline loomataudide ja ka zoonooside ennetuse korraldamiseks ning kaubanduspartneritele rakendatavate meetmete tõendus põhiseks esitamiseks.

2023. aasta alguses jõustusid ELi uued otsekohalduvad määrused¹⁴. Seoses sellega on riiklikud õigusaktid üle vaadatud ja EL õigusega vastavusse viidud. Alustatud on õigusruumi kaardistamist, mis võimaldaks veterinaarias võtta kasutusele digiresept. Hetkel käivad arutelud võimaliku platvormi loomise ja asukoha üle. Digiresepti kasutuselevõtmisega on võimalik veterinaarravimite jaemüüki paremini korraldada ning täita EL õigusaktide nõudeid.

Riiklikud registrid ja infosüsteemid ning laborid vajavad arendamist vastavalt ajas muutuvatele vajadustele, nõuetele ja tehnilisele arengule. Olemasolevate andmete tegelikkusele vastavus andmekogudes vajab pidevat kontrolli ja korrigeerimist. Tulenevalt loomatervise määruse nõudest peavad igal loomapidamisettevõttel olema märgitud karja staatused erinevate loomataudide osas. Planeerime 2024. aastal süsteemi arendust PRIA keskkonda. Arendusse on kaasatud nii PRIA, PTA kui ka LABRIS.

¹⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/429 loomataudide kohta (rakendub 21.04.2020); Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2019/6, mis käsitleb veterinaarravimeid (rakendub 28.01.2022)

Hukkunud loomad kuuluvad nõuetekohasele kõrvaldamisele. Transmissiivsete spongiformsete entsefalopaatiate ohu tõttu kõrgema riskiga I kategooria loomsete kõrvalsaaduste (hukkunud veis, lammas, kits) 2022. aasta jooksul käideldud kogus oli 4394,4 tonni. Riik toetab I kategooria kõrvaldamist lubatud riigiabi piires. II ja III kategooria loomsete kõrvalsaaduste (hukkunud sead, hobused), mis olid kokku puutunud I kategooriaga, kogus oli orienteeruvalt 4875 tonni aastas. Loomsete kõrvalsaaduste kõrvaldamise ja kahjutustamise toetamise suhtarvu vähenemine kahandab loomapidajate motivatsiooni teha õigeid valikuid nende nõuetekohaseks käitlemiseks. Kuna II kategooria kõrvalsaaduste käitlemist ei toetata ja seakasvatusektoris on väiksemaid ettevõtteid rohkem, siis on oht, et kõrgema tonnihinna tõttu võivad loomapidajad otsida hukkunud loomade kõrvaldamiseks ebaseaduslikke lahendusi. Selleks, et riski vältida, peab PTA hindama antud loomakasvatuseetevõtete riske ning vajadusel tõhustama kohapealseid kontrolle. Loomsete kõrvalsaaduste käitlemise ettevõttest pärineva I kategooria kõrvalsaadusi sisaldava materjali edasiseks käitlemiseks on vähe võimalusi, uute kõrvaldamismeetodite välja töötamiseks on vaja teadusuuringuid, mille abil oleks võimalik sellise materjali võimalikult efektiivne kasutamine lõpptootena. Mõnedes valdkondades (nt põletustuhk) on Euroopa Komisjon, EFSA ja turuosalisel juba koostööd alustanud, kuid uuringutulemuste selgumiseni on kasutusala piiratud.

Koostöös teadlastega on välja töötatud loomade tervise ja heaolu baromeeter, mille kaudu saab hinnata olukorra muutusi erinevate mõjukomponentide kaudu (loomade karjas püsivuse aeg, vasikate suremus, somaatiliste rakkude arv piimas, nõuetekohasuse kontrolli tulemused jne). 2023. aasta II poolaastal toimub loomatervise ja -heaolu baromeetri käivitamine koostöös PRIAga. Esimesed tulemused planeerime avaldada 2024. aasta I poolaastal. Edasi on kavas baromeetri mõõdikuid avaldada kord aastas. Loomatervise baromeetri andmed on vajalikud PTA-le täpsemate analüüside ja prognooside väljatöötamiseks ning riskipõhise järelevalve juurutamiseks.

Teadlikuks ja vastutustundlikuks loomapidamiseks vajalike teadmiste omandamist toetab riik teadmussiirde pikaajaliste programmide kaudu. Loomapidajate koolitamise ja tarbijate teavitamise kaudu motiveeritakse neid tegema otsuseid, mis panustaks loomade tervise ja heaolu tõusu, parandaks tootja konkurentsivõimet ning suunaks tarbijate ostuotsuseid. Selleks, et tõsta süsteemselt tarbijate teadlikkust loomade tervise ja heaolu teemadel, tuleb leida täiendavaid ressursse. Loomakasvatavate teadlikkus loomatervise riskidest ja kehtivatest nõuetest vajab järjepidevat tõstmist. 2022. aastal korraldas Eesti Maaülikool piimaveise karjatervise alase täiendkoolituse veterinaararstidele, 2023. aastal avati sama õppekava tasuline õpe ja 2023. aasta II poolaastal tehakse täiendkoolitus lihaveise karjatervise protokollide täitmiseks.

PTA järelevalve kehtivate nõuete rakendamise üle ei taga hetkel ühtlast nõuetest kinnipidamist. Kriitilistes punktides on vähe inimesi ja kompetentsi, mis ei võimalda kõiki riske järjepidevalt ja süsteemselt hinnata ega juhtida. Veterinaararsti haridusega järelevalveametnike palgad ei ole turul endiselt konkurentsivõimelised, mis suurendab probleeme vajaliku personali värbamisel. Ekspordivõimekuse suurendamist ning kriisivalmiduse paranemist uute turgude avamise kaudu piirab samuti ressursi vähesus. Olemasolevad ja loodavad digilahendused, infosüsteemid ja järjepidev koostöö teadlastega annab võimalusi PTA-le nende kitsaskohadega tegelda ning liikuda efektiivse riskipõhise järelevalve suunas, mis omakorda võimaldab järelevalve ressursse paigutada asjakohastes teenustesse.

Söödaohutus

Söödaohutuse valdkonna eesmärk on tagada Eestis toodetud ja turustatava sööda ohutus.

Söödaohutus on otseselt seotud loomade tervise ja heaolu tagamisega ning selle kõrge tase toetab kasumlikku põllumajandustootmist ning kaitseb inimest ja ühiskonda inimtervise ning keskkonnaga seotud riskide vähendamise kaudu.

2022. aasta juuni seisuga oli riigi toidu ja sööda käitlejate registri andmetel Eestis 4243 söödakäitlejat, neist 19 tegevusloaga. Söödakäitlejal peab olema tegevusluba, kui sööda, sh erisööda, tootmiseks kasutatakse kõrgema riskiga söödalisandeid või ta tegeleb ravimsööda tootmisega. Lisaks eelnevale peab alates 1. juulist 2022 sööda käitlejal olema tegevusluba, kui tema ettevõttes tegeletakse ravimsööda ja vahetoote tootmisega või ravimsööda ja vahetoote ladustamise, veo või turuleviimisega. Muu sööda tootmise puhul tuleb enne tootmise alustamist esitada majandustegevusteade PTale. Söödaohutuse tagamiseks on kehtestatud nõuded söödaseaduses ja ELi otsekohalduvates õigusaktides (söödahügieen, soovimatute ainete sisaldus söödas, keelatud ained söödas, erisööt, ravimsööt, sööda turuleviimine ja kasutamine, söödamaterjalide kataloog). Valdconnas pakuvad laboriteenust LABRIS ja METK.

Suurema osa Eestis toodetavast söödast kasutavad ära Eesti loomapidajad. Lisaks tööstuslikult toodetavale söödale toodetakse arvestatav osa loomade söötmiseks kasutatavast söödast põllumajandusettevõttes kohapeal, sh kasvatatakse teravilja ja heinakultuure, valmistatakse silo või segasööta. Eestisse imporditakse peamiselt proteiinirikkaid söödamaterjale (nt mais, rapsikook, sojasrott) ja söödalisandeid, millest peamiselt toodetakse loomaliigile vajalik segasööt. Strateegias „Talust taldrikule“ on seatud eesmärgiks imporditud söödamaterjalide asendamine ELis kasvatatud taimsete proteiinide ja alternatiivsete söödamaterjalidega, mis on põhjendatud eelkõige keskkonnakaitse ja kliimamuutuste leevendamise vajadusega. Seetõttu on kasvanud vajadus tegelda võimaluste otsimisega, et asendada imporditud proteiinsööt kohalike proteiinsöötadega.

Segasööt toodetakse nii söödatööstuses kui ka põllumajandusettevõttes kohapeal. Kui tööstuslikult toodetud sööt on enamasti kuumutatud, st hävitatud on paljud bakteriaalsed haigusetekiitajad, siis põllumajandusettevõttes kohapeal segatakse sööda koostisosad kokku vahetult enne söötmist ning mikrobioloogiline saastumine on üks riskidest. Olenemata sellest, kus sööt toodetakse, tuleb jälgida, et ei toimuks sööda ohtlikku ristsaastumist (nt koktsidiostaatikumid, loomsed proteiinid, geneetiliselt muundatud organismid, veterinaarravimid). Ettevõttes kohapeal toodetud või segatud ja imporditavate söötade iseloomust (srott) tulenevalt on riskikohtadeks nii mikrobioloogiline saaste (nt *Salmonella spp*) kui ka soovimatute ainete lubatust suurem sisaldus. Jätkata tuleb söödakäitlejate süsteemse teavitamisega kehtivatest ja uutest nõuetest ning käitlejate ja loomapidajate teadlikkuse tõstmisega söödaohutusest, sh erisöötade kasutamise võimalustest loomade haiguste ennetamisel. Arendada tuleb olemasolevat nõuandesüsteemi, kuna see kõiki vajadusi ei kata.

Aasta-aastalt omab suuremat rolli söödalisandite kasutamine söödas, seda nii loomade heaolu suurendamise kui ka keskkonnamõjude vähendamise aspektist. Söödas kasutataval söödalisandil peab olema kehtiv luba selle kasutamiseks Euroopa Liidus ning kasutusloaga söödalisandid on kantud söödalisandite registrisse. Strateegia „Talust taldrikule“ all on planeeritud algatus söödalisandite määruuse ülevaatamiseks, et hõlbustada kestlikult toodetud ja innovaatiliste söödalisandite (nt zootehnilised lisandid, mis soodustavad toitainete omandamist või vähendavad metaani emissiooni) turuleviimist, vähendamaks loomakasvatuse

keskkonnamõju. Euroopa Komisjon peaks esitama vastava õigusaktiettepaneku söödalisandite määruuse muutmiseks.

Sööda käitlemise valdkonnas teostas PTA 2022. aastal kokku 245 kontrolli, mis moodustab 85% aastaplaanist. Sööda nõuetekohasuse hindamiseks võeti kokku 281 proovi. Arvestades sööda käitlemisega kaasneda võivaid riske oleks kontrollivajadus oluliselt suurem, kuna aasta-aastalt käitlejate arv kasvab, kuid kontrollide hulk langeb. Riskide süsteemset hindamist ja juhtimist piirab inimeste ja ressursside puudus. Söödaohutuse tagamiseks tuleb kontrollida kogu söödaahelat ning suurendada söödast võetavate kontrollproovide ning tellitavate analüüside mahtu, arvestades olemasolevaid ja uusi riske (Euroopa Komisjoni soovitusel¹⁵). Vajalik on tõsta kompetentsi olemasolevate ja uute riskide (söödapettused, kolmandatest riikidest pärit sööt, e-kaubandus, kliimamuutuste mõju, uued tehnoloogiad, uued söödamatmaterjalid) ohjamiseks ja tagada konkurentsivõimeline töötasu. Samuti on olulised kaasaegsete IT-lahenduste olemasolu ja nende rakendatavuse kiirus, tasakaal järelevalve mahu ja ressursi vahel, probleemide lahendamise suutlikkus. Oluline on, et tagatud oleks ajas muutuvatele vajadustele ja nõuetele vastav analüüsiteenus, mis toetaks järelevalve tegevust.

Suuremat tähelepanu ja ressursi vajab teaduse arendamine söödaohutuse valdkonnas, suurendades teadlaste arvu ja teadustööde, sh rakenduslike teadustööde mahtu.

Loomade heaolu

Loomade heaolu valdkonna eesmärk on parandada loomade heaolu taset.

Loomade heaolu kõrge tase on eelduseks eetilisele, ühiskonna ootustele vastavale loomapidamis- ja toidutootmiskultuurile ning tõstab põllumajandustootjate konkurentsivõimet loomade heaolu väärtustavatel turgudel. Loomade kaitset inimese sellise tegevuse või tegevusetuse eest, mis võib ohustada või ohustab loomade tervist ja heaolu, reguleeritakse loomakaitseseadusega. Loomade pidamisel, veol ja tapmisel või muul lubatud hukkamisel tuleb järgida loomaliigile või -rühmale õigusaktidega kehtestatud heaolunõudeid. Loomkatsetele esitatavate nõuete eesmärk on loomkatsete asendamine, vähendamine ja täiustamine.

Loomkatseprojekti lubade andmise pädevus viidi alates 2023. aasta 1. jaanuarist Regionaal-ja Põllumajandusministeeriumi teenusest PTA teenuseks, et tagada lubade andmine töökorralduslike takistusteta ja parimal viisil. Loomkatseprojekti lube annab PTA hindamiskomisjoni ettepanekul. Loomkatseprojekti loataotluse menetlemine on oluline etapp, et tagada loomkatsete tegemise nõuetekohasus ja selle kaudu ka katseloomade heaolu kõrge tase. Muudatus toob endaga kaasa võimaluse efektiivsemaks järelevalveks katseloomade kaitse valdkonnas.

Olulist rolli ühiskonna ootuste peegeldamisel avalikkusele kannavad loomade eestkosteoraisatsioonid, kes proovivad lahendada loomade heaolu puudutavaid küsimusi sageli koostöös loomakasvatusesektoriga. Tänu avalikule diskussioonile muutub ühiskond aasta-aastalt teadlikumaks loomakasvatuse eetika küsimustes. Tarbijad soovivad, et loomi peetaks tingimustes, mis on neile võimalikult loomuomased ja tagavad kõrgema heaolu taseme võrreldes sellega, mis on seadusega ettenähtud. Sellest ajendatuna ja seoses teaduse arenguga vaatab Euroopa Komisjon (EK) „Talust taldrikule“ strateegia raames läbi EL loomaheaolu reguleerivad õigusaktid: põllumajandusloomade kaitset käsitlev direktiiv; munakanade, broilerite, sigade ja vasikate kaitse miinimumnõuete direktiivid; loomade vedu ja loomade

¹⁵ 2016/1110/EL; 2012/154/EL; 2013/1319/EL

kaitset surmamilisel käsitlevad määrused. Algatuse eesmärk on parandada loomade heaolu, tagades ühtlasi säästva tootmise ja õiglase konkurentsi ELi ettevõtjatele ühtsel turul.

EK volitas Euroopa Toiduohutusametit (EFSA) koostama teaduslikke arvamusi nende ja ka muude loomaliikide heaolu kohta nende pidamisel, veol ja tapmisel. EFSA koostab erinevate loomaliikide ja -rühmade kohta teaduslikke arvamusi kuni 2030. aastani. 2023. aasta juuni lõpu seisuga on avaldatud arvamused sigade, broilerite, munakanade, vasikate, piimaveiste, partide, hanede ja vuttide pidamistingimuste ning väikemäletsejate (lambad ja kitsed), hobuslaste (hobused ja eeslid), veislaste (veised ja vasikad), sigade, konteinerites veetavate loomade, sh kodulindude (broilerid, munakanad, kalkunid jne) ja küülikute transpordi kohta. Kõigi loomarühmade puhul on leitud heaolu riske ja esitatud soovitusel nende leevendamiseks. EFSA arvamuste alusel esitab EK eelnõud heaolu reguleerivate õigusaktide muutmiseks. Kuna põllumajandussektori tegevussuunad erinevad riigiti, on eelnõude läbirääkimistel oluline seista samaaegselt loomade heaolu ja põllumajandussektori elujõulisuse eest Eestis ning arvestada Eesti loomakasvatavate ja –pidajate jaoks oluliste vajadustega. Samuti on oluline juba praegu motiveerida ja toetada põllumajandusettevõtteid kõrgemaid heaolustandardeid rakendama, et üleminek oleks sektori jaoks võimalikult valutu. Miinimumnõuetest kõrgemate standardite kasutamist ja loomade heaolu kohta teadlikkuse tõstmiseks loomapidamisel toetatakse „Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika Eesti strateegiakava aastateks 2023–2027” keskkonna- ja kliimakoostuste ning muude majandamiskohustuste sekkumisega „Loomade heaolu toetus”.

Heaolu tase põllumajanduslikus loomakasvatases on tõusnud tänu loomakasvatavate paremale teadlikkusele, tootmistehnoloogiate arengule, uusimate teadusuuringute rakendamisele ning tootmise nõuetekohasuse järelevalvele. Koostöös teadlastega on välja töötatud loomade tervise ja heaolu baromeeter, mille kaudu saab hinnata olukorra muutusi erinevate mõjukomponentide kaudu. 2023. aasta II poolaastal käivitatakse see koostöös PRIAga. Baromeetri andmed aitavad planeerida riskipõhist järelevalvet ja võimaldab järelevalve ressursse paigutada tähelepanu vajavatesse teenustesse.

Loomapidajate teavitamine ja koolitamine toimub loomakasvatuse teadmussiirde pikaajalise programmi (ÜhendPIP) kaudu. ÜhendPIP raames loodud teabematerjalid ja täiendkoolitustel ning infopäevadel osalemine on tasuta ligipääsetavad. Endiselt esineb teadmatust ja loomaheaolunõuete eiramist, mistõttu on vaja järjepidevalt teha tööd loomakasvatavate teadlikkuse taseme tõstmiseks. Sellele aitab muuhulgas kaasa ÜhendPIP raames loodud teabematerjalide, infopäevade ja täiendõppe võimaluste olemasolu kohta teadlikkuse tõstmine, nende jagamine ja loomapidamise käigus nende teadmiste rakendamise kontroll kõigi, kuid eelkõige madalama teadlikkusega loomapidajate seas. Sektori riskid loomade heaolu tagamisel on tootmise intensiivistumine, kontsentreerumine ja globaliseerumisest tulenev surve omahinnale.

Tõusvas trendis on lemmikloomade pidamine ja sellega seoses ka piiriülene (sh illegaalne) kaubandus. Lemmikloomadena peetakse lisaks tavapärastele ka mitmesuguseid eksootilisi loomaliikide. Riskihinnangu alusel on tegemist tähelepanu vääriva valdkonnaga eelkõige zoonooside leviku, illegaalse kaubanduse ja dokumentide võltsimise tõttu ning põhjusel, et selliste loomadega kauplemisel ja loomade pidajatel napib teadmisi loomaliigile vajalikest pidamistingimustest. Lisanduvate uute liikide pidamine lemmikloomadena ja uute loomapidajate lisandumine suurendab riskide esinemist lemmikloomade heaolus ja seab ohtu Eesti marutaudi vaba staatuse. Eesti kennelites ja kassitõugude aretusühingutes kasvatatud

loomad turustatakse suures osas teistesse Euroopa Liidu liikmesriikidesse. Eestisse tuuakse lemmikloomi kolmandatest riikidest (peaasjalikult Venemaalt, aga ka mujalt) ning teistest Euroopa Liidu liikmesriikidest.

Kolmandast riigist saabuv lemmikloom peab olema kiibitud, omama ELi lemmikloomapassi ning olema vaktsineeritud ja marutaudi antikehade triitumise tulemusega. Tulenevalt sõjaolukorrast Ukrainas, leevendati 2022. aasta veebruaris nõudeid Ukraina sõjapõgenikega kaasas olevate lemmikloomade liikumisele. Kõikidest Eestisse saabunud lemmikloomadest tuli teavitada PTA-d, kes need loomad üle vaatas, kiibistas ja vaktsineeris. PTA andmetel vaktsineeriti, kiibistati ja väljastati ELi lemmikloomapassid ning kanti lemmikloomade registrisse ligi 90% Ukrainast siia saabunud lemmikloomadest. Alates 2023. aasta 1. juulist lõppes Ukraina põgenike lemmikloomadele lihtsustatud liikumise nõuete rakendamine, kuid PTA säilitab valmiduse aidata loomaomanikku olukorras, kus piiri on ületamas sõjapõgenik mittenõuetekohase lemmikloomaga.

Veterinaararstide sõnul on lemmikloomade arv viimastel aastatel järsult tõusnud. Lemmikloomade kohta arvestuse pidamise kohustus on kohalikel omavalitsustel (KOV). Eestis on kokku 79 KOVi, neist 68 on 2023. aasta juuni seisuga sel eesmärgil sõlminud lepingu elektroonse andmekogu ehk lemmikloomaregistri teenuse pakkujaga. Sellises andmekogus saab registreerida mikrokiibiga märgistatud ehk kiibistatud loomi ja see tähendab, et 68 KOVis on koerte, mõnes neist ka kasside kiibistamine kohustuslik, loomaomanikud võivad kiibistada ka muid lemmikloomana peetavaid loomi. Tänu KOVides tehtud pingutustele lemmikloomade kohta arvestuse pidamisel ja lemmikloomaomanike loomapidamise alase teadlikkuse suurenemisele on lemmikloomaregistrites registreeritud loomade arv aasta-aastalt suurenenud: 2020. aasta alguses oli registreeritud 127 846 koera, 65 971 kassi ja vähemal määral muid loomi, 2023. aasta juuni lõpu seisuga oli registrites arvel 156 061 koera, 101 641 kassi, 774 muud looma. Kuna üleriigilist nõuet lemmikloomade kiibistamiseks ei ole, vaid kasutada võib muid looma identifitseerimise meetodeid (tätoveering, kaelarihm loomaomaniku telefoninumbriga jms), ja pole ka üleriigilist nõuet kiibistatud lemmikloomi registreerida, puudub täpne info Eestis peetavate lemmikloomade arvu kohta.

Alustatud on veterinaarseaduse muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse (VTK) koostamisega, milles analüüsitakse üleriigilise lemmikloomade kiibistamise ja lemmikloomaregistris registreerimise nõude kehtestamise vajadust koos selle nõudega haaratud loomaliikide analüüsiga ning analüüsitakse lemmikloomade kohta arvestuse pidamiseks kasutatavate platvormide kasutamise tõhustamise võimalusi Eestis. VTK eesmärk on muuhulgas parandada lemmikloomadena peetavate loomade heaolu ja leida võimalusi omaniku juurest lahti pääsenud looma kiireks tagastamiseks omanikule. VTKga soovitakse leida kõiki osapooli, seal hulgas nii lemmikloomaomanike, loomaarste, KOVe, PTAd kui ka heaoluorganisatsioone rahuldav tulemus. VTK esitatakse kooskõlastamiseks 2023. aasta novembris, pärast mida saab edasi liikuda veterinaarseadusesse vajalike muudatuste sisseviimisega.

2023. aasta kevadel alustasime loomaheaolu teemade kaardistamisega. Võtsime aluseks 2020. aastal esitatud petitsiooni „Aitab“. Peamised analüüsitavad teemad on koerte ketis pidamine, ogarihmade ja nähtamatute elektriaedade kasutamisega seotud ohud ja nende korrektne kasutus. Kaardistame hobuste pidamisega seotud küsimusi ja soovime jõuda sektoriga ühisele arusaamale, kas on tarvilik kehtestada õigusakt hobuste pidamise

reguleerimiseks või piisab kokkulepitud juhendmaterjalist. Analüüsi tulemusel valmib loomakaitseseaduse muutmise seaduse VTK, mis esitatakse kooskõlastamiseks mais 2024.

Lisaks plaanilistele loomapidamise nõuetekohasuse tagamiseks tehtavatele kontrollidele, on loomade heaolu nõuete tagamisel oluline vihjepõhine reageerimine. Kui 2018. aastal sai PTA 286 vihjet loomade heaolu võimalike rikkumiste kohta, siis 2022. aastal oli vihjete arv tõusnud 779ni, nende hulgas nii põllumajandus- kui ka lemmikloomade pidamisega seotud kaebused. Vihjete arv on tõusutrendis, mis näitab, et inimeste märkamine ja teadlikkus loomade heaolust ja väärkohtlemisest on tõusuteel ning ootused PTA reageerimisele on suurenenud. PTA kontroll kehtivate nõuete rakendamise üle ei taga ühtlast nõuetest kinnipidamist. Järelevalve tõhustamist piirab inimeste ja kompetentside puudus, mis ei võimalda kõikide riskide järjepidevat ja süsteemset hindamist ega juhtimist. Loomaheaolu valdkonda on oluline leida lisaressurssi, et suurendada reageerimisvõimekust ja tõhustatult teha ette teatamata kontrole, või olemasolevaid ressursse riskipõhise järelevalve planeerimises ja elluviimises sihitumalt kasutada.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Programmi tegevuse oodatavat tulemust aitavad saavutada ReM, PTA, PRIA, LABRIS ja METK oma teenuste kaudu. Hea taimetervise ja loomade tervise alane olukord ning kõrge loomade heaolu tagatakse ReM taimetervise, söödaohutuse, loomatervise ja loomade heaolu poliitika kujundamisega.

PTA teostab järelevalvet taimetervise, söödaohutuse, loomade pidamise, heaolu, kõrvalsaaduste käitlemise ja puidutöötlemisettevõtete üle. PTA teostab taimetervise alase väljaveo ja sisseveo kontrolli.

PRIA kaudu makstakse loomade heaolu, karjateravise kõrgemate majandamisnõuete ning loomataudide kontrolliprogrammi alase koostöö toetust. Ohtliku taimekahjustaja puhangu korral on võimalik anda toetust kartuli ringmädaniku või viljapuu-bakterpõletiku tõrjeabinõude rakendamise eest. METK teeb taimse materjali ja sööda laborianalüüsi ning taimekahjustajate määramise analüüsi. LABRIS teeb laboriuuringuid ja annab riskihinnanguid loomatervise ja söödaohutuse valdkonnas.

6.3.Meede – Toiduohutus

6.3.1. Programmi tegevus - Toiduohutus

Programmi tegevuse eesmärk on tagada olukord, kus Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu ning tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttas e (2024)	Sihttas e (2025)	Sihttas e (2026)	Sihttas e (2027)
Toiduohutuse baromeeter	99,57	≥100	≥100	≥100	≥100
Tarbija teadlikkuse baromeeter	69,4% ¹⁶ (2019)	72,4% (2023)*	-	-	-

¹⁶ 2019.a mõõdetud algtase

** Tarbija teadlikkuse baromeetri tulemust mõõdetakse iga nelja aasta järel.*

Toiduohutusel on ühiskonnas oluline roll just inimeste tervise tagamisel. Inimeste hea tervisliku seisundi tagamiseks on ühtviisi tähtis nii ohutu toit kui ka võimalus teha tervist toetavaid ja kestlikke toiduvalikuid. Lisaks mõjutab toiduohutus otseselt nii kaupade vaba liikumist Euroopa Liidu turul kui ka kauplemist kolmandate riikidega.

Toiduohutuse taseme tõstmiseks Eestis ning uute riskidega (nt uued tehnoloogiad, keskkonnariskid) toimetulekuks on vajalik kõigi poolte pidev panustamine. Olulisematest riskidest, mis mõjutavad toiduohutust ning seeläbi ka toidukäitlejate konkurentsivõimet nii siseturul kui ka ekspordil, võib välja tuua nt kliimamuutused, globaliseeruva kaubanduse, toidutootmise tehnoloogiad, e-kaubanduse arengu ja uued toiduohutuse riskid.

Toiduohutuse tagamisega seotud nõuded on enamasti reguleeritud Euroopa Liidu üleselt, hõlmates selliseid meetmeid nagu käitleja vastutus ja enesekontrolli kohustus, jälgitavuse nõue, keemiliste ja bioloogiliste riskide ohjamiseks kehtestatud nõuded. Samuti on oluline osa toiduohutuse nõuetest seotud toidualase teabe esitamisega.

Tulenevalt Euroopa Komisjoni Rohelisest kokkuleppest ja selle raames esitatavatest tegevuskavadest, peame tähelepanu pöörama toidusüsteemi kestlikuks muutmisele. Välja võib tuua tegevuskavadest „Talust taldrikule“, „Euroopa Vähitõrjeplaan“, „Kemikaalistrateegia“, „Ringmajanduse tegevuskava“ jne tulenevad algatused, mis tulevad alates 2023. aastast eelnõudena arutlusele. Olulised muudatused ootavad ees toiduga kokkupuutuvate materjalide ja esemete valdkonnas ning toidualase teabe temaatikas, kus peamine rõhk on tervist toetava märgisüsteemi ning tervise- ja toitumisalaste väidete aluseks olevate toitaineliste põhijoonte loomisel ning toidu päritolu ja säilimisaja esitamise nõuete ülevaatamisel. Lähiaastatel on lisaks toiduohutusele keskne teema kestliku toidusüsteemi õigusliku raamistiku kujundamine. Kestliku toidusüsteemi õigusraamistik reguleerib eeldatavalt toidusüsteemi mõisteid, üldisi kestlikkuse põhimõtteid ja annab volitusnorme täiendavate nõuete vastuvõtmiseks. Samuti reguleerib see kestlikkuse märgistamist ja avalikke hankeid ning sätestab meetmed kestlikkuse juhtimiseks toidusüsteemis.

Märgistamise määruse 1169/2011 säilimisaja esitamise nõuete ülevaatamisel kaalutakse nende toitude loetelu pikendamist, mille puhul ei ole vaja säilimisajaga märkida ning seeläbi panustakse toiduraiskamise vähendamisse. 2023. aasta esimesel poolaastal said ajakohastatud riikliku toidujäätmete tekke vältimise kava tegevussuunad ning ettenähtud lühiperspektiivi tegevused. Muuhulgas on ülevaatamisel põllumajandusministri määruse nr 24, mis käsitleb pakendamata toidu märgistamist, nõuded eesmärgiga lihtsustada toidu annetamise nõudeid ning sellega seonduvalt täpsustatakse ka Põllumajandus- ja Toiduameti juhendit „Toiduohutus annetamisel“. Jätkatakse Maaelumuuseumide II ja III kooliastmele suunatud õppeprogrammiga „Toidu eluring“, milles õpitakse hindama inimtegevuse mõju looduskeskkonnale, lahatakse toiduraiskamise tekkepõhjuseid ning leitakse toidujäätmete probleemile lahendusi. 2023. aasta juulis tuli Euroopa Komisjon välja ettepanekuga toidujäätmete vähendamise riiklike sihtasemete kehtestamiseks. Eesti koostab seisukohad ning osaleb eelnõu menetlusprotsessis.

Toidu ohutuse ja usaldusväärsuse tagamine eeldab järjepidevat kohanemist ühiskonna ootustega riskide maandamisel ning tarbija teadlikkuse tõusu. Seetõttu on vaja järjepidevalt tõsta riigi suutlikkust tegeleda tõhusalt toiduohutuse järelevalvega, sh riskihindamise ja -kommunikatsiooniga. Selleks on vajadus tõsta riskipõhise järelevalve ning kommunikatsiooni edendamiseks vajalikke kompetentse, sh rohepoliitika edendamise teemas, ning valitsemisala spetsialistide töötasu konkurentsivõimet. PTAs tuleb luua täiendav kompetents suutmaks

paremini analüüsida järelevalve andmeid, et tõhusamalt ohjata toiduohutuse riske. Toidutekkeliste nakkushaiguste puhangute põhjuste väljaselgitamiseks tuleb parandada koostööd Terviseametiga. Järelevalveasutuste haldussuutlikkust tuleb muuta ühiskonna ootustele paremini vastavaks infosüsteemide ajakohastamisega, järelevalveprotsesside tõhustamisega ja läbipaistvuse suurendamisega.

Vaja on suurendada seirete ulatust ja mahtu riskihindamiseks vajalike algandmete kogumiseks (nt pestitsiidide, antibiootikumide jääkide, taimetoksiinide, püsivate orgaaniliste saasteainete jm toidu saasteainete seire nii Eesti kui importtoodetes, toidupettuste kohta, sh päritolu tuvastamiseks, eksportturgude avamisega seonduvad seired). Valdkonnas on saavutatud mõningane järjepidevus toiduohutuse seireprogrammide puhul, mida korraldatakse zoonooside, üksikute saasteainegruppide (sh veterinaarravimite ja pestitsiidide jäägid) ning väga vähesel määral ka lisaaainete seiramiseks. Toiduohutuse keemiliste riskide osale on siiski tähelepanu pööratud liiga vähe; osa näitajaid ei seirata üldse või seiratakse väga väikeses mahus. Samuti ei ole olnud suutlikkust viia läbi seiret valdkondades, kus piirnorme pole kehtestatud, kuid teaduslike andmete põhjal võib eeldada ohtu inimese tervisele. Seetõttu ei paku seireprogrammid alati vajalikku alust riigisisestele otsustele ja õigusaktidele ega võimalda seista Eesti tarbijate ja käitlejate huvide eest Euroopa Liidu õigusloomeprotsessis. 1. jaanuarist 2023. aastast kohaldatakse ELis ühtseid kriteeriume toidu saasteainete kontrollikavade koostamisele. EL ülest kriteeriumite kohaldamine on kavandatud ka lõhna- ja maitseainete ning lisaaainete korral. Lõhna- ja maitseainete ning lisaaainete pilootseire on kavas läbi viia aastatel 2024–2026. Tulevikus peaks see tagama kõikide tootegruppide kontrolli teatavas ulatuses, kuid piisava ulatuse tagamiseks tuleb leida lisaressursse. Läbiviidavad seired ei kata uute turgude avamisega seotud vajadusi.

Puuduvad piisavad ressursid maandamiseks riske mitmetes valdkondades nagu toidu märgistamine (eelkõige toitumis- ja tervisealased väited), toidulisandid, lisaaained ning lõhna- ja maitseained, saasteained, uuendtoidud, toidupettuste ärahoidmine, toiduga kokkupuutuvad materjalid (TKM) jne. Näiteks avaldas Euroopa Komisjon 2021. aastal aruande toiduga kokkupuutuvate materjalide ametlikust kontrollist liikmesriikides. Aruandes toodi välja palju puudusi EL üleselt valdkonna järelevalves, sh kontrollimahtude, kvaliteedi ning inspektorite puudulike kompetentside kohta. Arvestades Komisjoni aruandes esitatut, analüüsime toiduohutuse tervikteenuse raames TKMi ametliku kontrolli tõhusust Eestis, st mil määral praegune kontrolli korraldus ja maht, sh inspektorite teadlikkus, seirete maht, keskasutuse ja labori tugi, tagab inimeste tervise ja tarbijate huvide kõrgetasemelise kaitse. Edaspidi on vaja leida täiendavad ressursid parendustegevusteks. Nimetatud valdkond vajab esiletõstmist ka tulenevalt järjest suurenevast ühiskondlikust ootusest vähendada pakendite koguseid ning võtta kasutusele keskkonnahoidlikumaid alternatiive. Uute lahenduste kasutuselevõtmine eeldab aga toiduohutuse uute riskide hindamist ning kontrolli ulatuse laiendamist.

Turul olevate ja turule toodavate toidulisandite hulk on suur ning aina kasvava trendiga (2027. aastaks ennustatakse 7,3% turukasvu). Toidulisandite esmakordsest turuleviimisest teavitamiste arv on kasvava trendiga. Aastal 2021 teavitati Eestis 1147 toidulisandi esmakordsest turuleviimisest ning aastal 2022 (novembri seisuga) teavitati Eestis 1160 toidulisandi esmakordsest turuleviimisest. See arv on võrreldes 10 aasta taguse ajaga kahekordistunud. Samuti on selle ajaga mitmekordistunud toidulisandite tootjate arv Eestis. Toidulisandite valdkonna järelevalve tõhustamiseks on tehtud esimesed sammud, kuid see vajab veelgi suuremat tähelepanu. Rohkem vajavad tähelepanu teatud toidulisandite grupid nagu taimsed toidulisandid, sportlastele mõeldud toidulisandid jne. Samuti on vajalik seire

läbiviimine. Vaja on suurendada valdkonna ressursi (tööjõud, analüüsid), kui ka tõsta ametnike pädevust, mis võimaldaks hõlpsamini tuvastada uusi riske.

Ebaausate tegevusetega toidu tarneahelas kaasneb sageli risk rahvatervisele, majanduslik kahju tarbijatele ja käitlejatele, samuti seab see ohtu Euroopa Liidu siseturu efektiivse toimimise. Järelevalveasutusel peab olema teadlikkus ja võimekus eristada ja tõendada pettuse eesmärgil toime pandud tahtlikku nõuete rikkumist ja muud rikkumist ning vajalik on koostöö teiste ametiasutustega. Toidupettuste kontroll peab olema üheks osaks riskipõhises järelevalves. Eestis ei ole toidupettusi järelevalve käigus süsteemselt uuritud. Tõhusa pettuste tuvastamisele suunatud järelevalvesüsteemi osa arendamiseks on vaja tagada piisav ressurss (mh tööjõud, andmeanalüüs, IT-lahendused (sh masinõpe), analüüsimeetodid jne), koolitada valdkonnale spetsialiseerunud eksperdid ning tõhustada nii riikide kui asutuste vahelist koostööd. 2021. aastal alustati rakendusüuringuga mee Eesti (geograafilise) päritolu tõendamiseks täiendava viisi loomiseks. Võimalus määrata laboris analüütiliselt mee Eesti päritolu avaldab positiivset mõju ausale konkurentsile meeturul, sealjuures võimaldab see tõhusamalt võidelda mee võltsimisega. Meetodi loomise tähtaeg on eeldatavasti 2025. aasta sügisel.

Oluline on tagada LABRISe suutlikkus (aparatuur, meetodikad, kompetents, ruumid) osutada riiklikke teenuseid vajalikul tasemel (seniste teenuste jätkumine ja uued teenused välislaborite teenuste kasutamise osakaalu vähendamiseks). Järelevalveks oluliste analüüside tegemiseks tuleb pidevalt kaasajastada labori seadmeparki, et see vastaks ajas muutuvatele vajadustele, nõuetele ja tehnilisele arengule ning tuleb võtta kasutusele uusi tehnoloogiaid.

LABRIS tegeleb ka sõltumatute teadushinnangute koostamise ja toiduohutuse riskidest teavitamisega. Koostatud teadushinnanguid saab arvesse võtta õigusloome protsessis ja järelevalves. Eesti toiduohutuse alase situatsiooni hindamiseks on oluline tagada **piisavas mahus teadusuuringute tegemine** — laiaulatuslikum toidu kaudu saadavate saaste- ja lisaainetest tulenevate riskide hindamine, toidupettuste tuvastamise meetodite arendamine, toidus esinevate pestitsiidide jääkide uurimine, sh ainete koosmõju hindamine, biomonitooring, toiduga kokkupuutuvate materjalide uute tehnoloogiatega kaasnevate riskide hindamine ja meetodite arendamine. Jätakuvalt tuleb tegeleda toiduohutuse valdkonna teadlaste järelkasvu tagamisega. Samuti on vajalik teadlaste ja valdkonna ekspertide riskihindamisalase kompetentsi tõstmine vastavate koolituste ja rahvusvahelise koostöö võimaluste tagamisega.

Tarbija teadlikkuse tõstmiseks toiduohutusest on vaja korraldada süsteemset teavitust (nt teemadel toiduhügieeni põhimõtted, keemiliste riskide maandamine läbi tasakaalustatud, mitmekülgse ja mõõduka toitumise, kestlikke ja tervist toetavate toiduvalikute edendamine, toidupakendil oleva info lugemise oskus (koostis, säilimisaeg jne)). Tõhusat teavitustööd tuleb korraldada peamiselt Maaelu Teadmiskeskusesse loodud AKIS keskuse kaudu, kus tegevuste sihtrühmade hulgas on ka tarbijad. Järjepideva teavitustöö sisu määratlemiseks ning tulemuste hindamiseks on vajadus korraldada regulaarseid tarbijauuringuid. Tarbija teadlikkust toiduohutusest hinnatakse 2023.aastal, järgmine hindamine toimub 2027.aastal.

Jätkata tuleb toidukäitlejate süsteemse teavitamisega toiduohutuse teemadest, sh toiduraiskamise vähendamise vajalikkusest ning sidusrühmade (nt arstid, õed, toitumisenõustajad jne) toiduohutuse alase teadlikkuse tõstmisega. Arendada tuleb toidukäitlejate nõuandesüsteemi, kuna see ei kata praegusi vajadusi. Senisest tõhusamalt tuleb tõsta toiduohutuse nõuete alast teadlikkust alustavatel ja väikeses mahus tegutsevatel toidukäitlejatel, kellel puudub toidu valdkonna hariduslik taust, kes tegutsevad ajutiselt või põhiliselt elamiseks kasutatavas käitlemiskohas. Toiduohutuse nõuete alaseid teavitustegevusi jätkatakse

pikaajalise teadmusiirde programmi kaudu ning lisaks on plaanis arendada toiduohutuse alased e-koolitusmoodulid, mis võiks aidata eelkõige alustavatel toidukäitlejatel tõhusamalt tagada toiduohutust.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Toiduohutuse eesmärgi aitavad saavutada oma teenuste kaudu ReM (toiduohutuse poliitika kujundamisega), PTA (toiduohutuse järelevalve ja haiguspuhanguteks valmisoleku tagamisega) ning LABRIS (toidu ja alkoholi laboratoorse kontrolli, toiduvaldkonna referentvolituste täitmise ja toiduohutuse valdkonna riskihindamisega).

6.4.Meede – Põllumajanduses kvaliteetsete sisendite tagamine

Meetme eesmärk on võimaldada mitmekesisist põllumajandustootmist.

Eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Eestis aretatud sortide arv sordilehes	281	265	265	265	265
Eestis toodetud sertifitseeritud seemne kogus, t	33 797 (2020)	45 000	50 000	50 000	50 000
Sordilehte võetud sortide arv	746	840	840	840	840
Puhtatõuliste tõuraamatu põhiosasse kantud loomade arv	98757 (2020)	100 500	100550	-	-

6.4.1. Programmi tegevus – Maakasutus

Maakasutuse programmi tegevuse eesmärk on tagada põllumajandus- ja metsamaa sihtotstarbeline kasutamine ja põllumajandusmaa säilimine.

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Toetatud Natura 2000 erametsamaa pindala aastas (ha)	66 093	67 875	67 862	67 838	67 751

Eestis on põllumajandusmaad ligi miljon hektarit ja olemas on potentsiaal põllumajandusliku maakasutuse mõõdukaks suurenemiseks. Eesti põllumuldade peamised probleemid on orgaanilise aine vähenemine, tihenemine, kuivendussüsteemide amortiseerumine ja sellega seotud põllumajandusmaa kasutusvõimaluste vähenemine, muldade kurnamine ja muldade hapestumine ning mulla ehitistega (rajatised, hooned) katmine, mis viib põllumullad põllumajanduslikust kasutusest välja muuks kasutuseks (hinnanguliselt 1000 hektarit aastas). Samuti on Eestis viljaka mullastikuga põllumajandusmaa kaitse ebapiisav ning muldade (sh orgaanilise süsiniku varu säilimist soodustavate) põllumajanduspraktikate rakendamine ja levik ebapiisav.

Eesti on ka üks Euroopa metsasemaid riike. Eestis on metsamaad üle poole Eesti pindalast (u 2,3 miljonit hektarit). Samas on liiga vähe teadvustatud säästliku metsanduse, sh

metsamajandamise hea tava järgimise põhimõtteid, noorendike hooldusraiate, metsakahjude ennetamise ja kahjustatud metsa taastamise olulisust.

Natura 2000 alade maismaa pindala on 724 260 ha, lisaks on 22 188 ha erametsamaal väljaspool Natura 2000 ala looduskaitse piiranguid. Kuna erametsadel on maapiirkonna majandustegevuses tähtis osa, on siiani kompenseeritud erametsaomanikele osaliselt saamata jäänud tulu, et kaitsta Natura 2000 aladel esinevate linnu- ja loodusdirektiivi elupaigatüüpide ja liikide soodsat seisundit.

Programmi olulisemad maakasutuse ülesanded on järgmised:

- kehtestada nõuded, mis tagavad põllumajandusmaa ja mullastiku kaitse¹⁷ ja töötada välja asjakohane infosüsteem;
- tõsta põllumajandusmaa omanike ja maakasutusega seotud huvigruppide teadlikkust mullastikust kui taastumatust loodusressursist, toiduga varustamiskindlusest sh toidujulgeolekust ja vajadusest rakendada põllumajandusmaa kaitseks asjakohaseid kaitsemeetmeid;
- rakendada Euroopa Liidu metsandustoetusi metsade majandusliku väärtuse parandamiseks ning metsade liigilise mitmekesisuse säilimise tagamiseks (mh Natura 2000 aladel);
- seirata ja hinnata põllumajandusmaad ja põllumuldi.

Nende tegevuste tulemusena:

- väärtuslikku põllumajandusmaad on kajastatud kohalike omavalitsuste üldplaneeringutes ning üldplaneeringutes on toodud väärtusliku põllumajandusmaa kaitse- ja kasutustingimuste põhimõtted;
- Euroopa Liidu metsandustoetused on rakendatud, suurenenud on metsade kestlik ja tulemuslik kasutamine. Looduskaitse piirangutega (nii Natura 2000 alad ja väljaspool Natura 2000 ala) erametsamaadel esinevate linnu- ja loodusdirektiivi elupaigatüüpide ja liikide soodne seisund on tagatud ja erametsaomanikele on toetusega osaliselt hüvitatud looduskaitse piirangutest saamata jäänud tulu;
- põllumajandusmaa ja põllumuldade kohta on olemas kvaliteetsed andmed, mis on vajalikud maakasutusega seotud otsuste tegemiseks.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Põllumajanduses mitmekesise tootmise võimaldamiseks kujundab ReM poliitikat maakasutuse valdkonnas. Olulisemad teenused METK poolt on riikliku mullaseire teostamine, väetistarbekaartide koostamine, mullaproovide võtmine, mullaproovivõtjate koolitamine ja laboratoorsete analüüside teostamine. PRIA kaudu makstakse erinevaid metsandustoetusi.

6.4.2. Programmi tegevus – Maaparandus

Maaparanduse valdkonna eesmärk on tagada kuivendatud põllumajandus- ja metsamaa sihtotstarbeline kasutamine.

¹⁷ Põllumuldade seisukorra parandamisele suunatud keskkonnategevused on ka täiendava keskkonnahoiu tegevuses

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Kuivendatud maatulundusmaa pind (ha)	1 384 536	1 396 300	1 397 300	1 400 000	1 400 000

Maaparandussüsteemide toimimine on eelduseks üle poole põllumajandusmaa (01.01.2021. a seisuga 637 011 ha) ja metsamaa (01.01.2022. a seisuga 747 525 ha) sihtotstarbelisele kasutamisele olukorras, kus kliimamuutuste tõttu aasta keskmine sademete hulk suureneb ligi 18% ning ekstreemsed ilmastikuolud sagenevad ja tugevnevad. Samuti hakkab enam esinema põuda.

Senised toetatud maaparandusinvesteeringud on aidanud põllumajandusmaa kuivendusseisundi halvenemist pidurdada ja vähesel määral kaasajastada maaparandussüsteeme, kuid see ei ole küllaldane, et suurendada nende vastupidavust tuleviku ilmastikuriskidele. Riigi poolt korras hoitavate ühiseesvoolude ebapiisav maaparandushoid ei maanda samuti piisavalt ilmastikuriske põllumajandustootjale ja metsakasvatatajale. Maaparandussüsteemid vajavad hea kuivendusseisundi ja veekaitseliste eesmärkide saavutamiseks järjepidevaid investeeringuid. Kitsaskohaks on ebapiisav maaparandusseire, mis ei anna piisavat ülevaadet maaparandussüsteemide tehnilise seisundi ega kuivendusseisundi muutusest. Samuti mõjutab maaparandussüsteemide seisukorda see, et maaomanikud ei ole teadlikud maaparandussüsteemide paiknemisest ega korrashoiu ja ühistegevuse vajadusest, sest maaparandussüsteemid on suured ja mitme maaomaniku omandis. Üha rohkem hakkab valdkonna arengut sh projekteerimise, ehitamise ja järelevalve tegemise kvaliteeti negatiivselt mõjutama erialase kompetentsi ja järelkasvu vähesus. Riiklikud maaparandusregistrid (sh kaardikihid) vajavad süsteemset arendamist ja täiendamist, et vastata paremini teenuse tarbijate ootustele ja vajadustele ning tehnoloogilisele arengule. Selleks, et tagada programmi eesmärkide täitmine, on vaja:

- rakendada maaparanduse investeeringutoetusi, sh riigi poolt korras hoitavate ühiseesvoolude korrashoiuks;
- arvstada senisest enam kliima-ja keskkonnanäesmärkide ning ühiskonna ootustega maaparandust reguleerivate õigusaktide väljatöötamisel ja abimeetmete rakendamisel;
- lihtsustada maaparandusega seotud lubade menetlust ja kooskõlastusprotsessi, tagades kliendisõbralikkuse ning kvaliteetse avaliku teenuse;
- parandada teavitustegevusi maaparanduse valdkonnas, milleks üheks väljundiks on maaparandusseaduse ja selle õigusaktide ajakohastamine;
- parandada kättesaadavust maaparandussüsteemide teostusjooniste digitaalsele andmebaasile ja edendada PTA arhiivides oleva teabe digiteerimist, mis aitab suurendada maaparandusalast teadlikkust ja lihtsustab maaparandussüsteemide tehniliste andmete ja kooskõlastuste saamist PTAst;
- täpsustada maaparandusseire metoodikat, mis tagab kvaliteetsemad andmed kuivendatud põllumajandusmaade mullaviljakuse ja maakasutuse muutuse kohta.

Tulemuste saavutamist võib mõjutada maaparandustoetuse rakendamata jätmine Euroopa Liidu programmiperioodil (2023–2027) ja tegevusteks vajalike ressursside nappus.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Põllumajanduses mitmekesise tootmise võimaldamiseks kujundab ReM poliitikat maaparanduse valdkonnas. PTA korraldab maaparandussüsteemi ehitamise ja kasutamise seotud dokumentide taotlemist, maaparanduse kooskõlastuste ja tõendusdokumentide taotlemist ja maaparandussüsteemi toimimisega seotud tegevusi, samuti maaparanduse nõuetele vastavuse kontrolli ja järelevalvet. PRIA kaudu toetatakse maaparandusega seotud taristu arendamist ja hoidmist ning keskkonnakaitserajatiste ehitamist.

6.4.3. Programmi tegevus – Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal

Sordiaretuse ja taimse paljundusmaterjali valdkonna eesmärk on tagada mitmekesised, kvaliteetsed ja kohalikesse oludesse sobivad põllu- ja aiakultuuride sordid.

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Sertifitseerimise läbinud partiide suhtarv, %	90	95	95	95	95
Tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal kontrollitud köögiviljaseemnepartiide arvust, %	95	90	90	90	90
Tuulekaeraga saastunud pind, ha	132 275	150 000	149 000	149 000	110 000
Paljundusmaterjali tootmisega tegelevate ettevõtete arv	315	300	300	300	300
Uute Eestis aretatud ja sordilehte võetud sortide arv aastas	2	3	3	3	3
Tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal kontrollitud tegevusloaga põldtunnustajate poolt tunnustatud põldudest	100	95	95	95	95

Taimekasvatussaaduste kvaliteedi tagamiseks on oluline kasutada Eesti keskkonnatingimustes sobivaid taimesorte, kvaliteetset seemet ning kahjustajatest vaba ja nõuetekohast taimset paljundusmaterjali. Eesti oludesse sobivate sortide olemasolu eeldab põllumajanduskultuuride ja sortide geneetilise ressursi säilitamist, sordiaretust ning sortide katsetamist. Eesti sordilehes oli 2022. aastal 767 sorti, neist Eestis aretatud põllukultuuride sorte 60, köögiviljakultuuride sorte 26. Lisaks on sordilehes 10 Eesti säilitussorti. Puuviljasorte oli sordilehel 338, neist tuntud puuvilja-marjakultuuri sorte 251 ning Eestis aretatud ja registreeritud puuviljakultuuride sorte 87. Sordilehte võtmiseks peab sort läbima lisaks registreerimiskatsetele ka majandusviljelusväärtuse katsed selleks, et teha kindlaks, kas sordid sobivad Eesti kliima- ja mullastikutingimustes kasvatamiseks. Viimased aastad on nii Eestis kui ka Euroopas näidanud, et majandusviljelusväärtuse katsete tulevik on tihedalt seotud kliimamuutustega. Ilmastik muutub üha ekstreemsemaks ning põua ja veedefitsiidi tingimustes saab peamiseks probleemiks olema katsete säilimine. Teiselt poolt võib katseid ohustada tugev vihmaadu ja tuul, mis võib põhjustada lamandumist.

Sordilehte võetavate põllu- ja köögiviljakultuuride liikide puhul tohib turustada vaid sordilehte võetud sordi seemet või paljundusmaterjali. Selleks toimub sortide katsetamine, nõuetele vastavate sortide sordilehte võtmine ja sertifitseerimine ning järelevalve turustamise üle.

Eesti keskkonnatingimustesse sobivaid sorte katsetatakse METK-s. 2022. aastal oli majanduskatsetes kokku 175 sorti, millest 83 talisorti ja 92 suvisorti 13st erinevast taimekultuurist ning neist omakorda 37 standardsorti. Kuigi sortide katsetamine on oluline kliimatingimustesse sobivate sortide arvu suurendamiseks, on teiseks mõjutavaks teguriks õige standardsortide valik ning laiem teave põllumajandustootmises kasutatavate sortide kasutamise kohta.

Eestis toodetakse sertifitseeritud seemet järjest enam. 2022. aastal esitas 102 seemnetootjat taotluse 1408 seemnepõllu põldtunnustamiseks kogupinnaga 14 547 ha. 2021. aasta seemnesaagist tootis 77 ettevõtet kokku 27 295 tonni sertifitseeritud seemet. Seda on võrreldes 2020.aasta seemnesaagiga 6319 tonni võrra vähem. Terviljaseemne kogus vähenes peamiselt tingituna ebasoodsamatest ilmastikutingimustest (kuum ja kuiv). Seemne pakendajaid on taimetervise registris kokku 143.

Viimastel aastatel on toimunud märgatav paranemine sertifitseerimise läbinud partiide suhtarvus (2022. aastal 90%), mis näitab kvaliteedi tõusu nii põldtunnustamises kui ka proovide võtmises ning tasusüsteemi muutmises proovide analüüsimisel. Terviljaseemne idanevus on hea, üle 95%, kuid probleeme esineb osade kaunviljaseemnepartiide idanevusega. Puhtuse nõuetele vastavate partiide osakaal jõudis 95%-ni.

Kultuurtaimede geneetilise mitmekesisuse säilitamiseks makstakse viie põllukultuuri sordi ning 55 puuvilja- ja marjasordi kasvatamise eest kohalikku sorti taimede kasvatamise toetust.

Taimse paljundusmaterjali valdkonnas on uue perioodi suurim eesmärk suurendada sertifitseeritud seemnete tootmist ning seeläbi tagada isevarustatuse tase. Kvaliteetse seemne üheks sambaks on põldtunnustamine.

Tuulekaera tõrjeabinõude rakendamise küsimus on jätkuvalt oluline ja vajab tähelepanu nii seemnetootmises kui ka tavatootmises. Tuulekaer on raskesti tõrjutav umbrohi, mida peab tõrjuma, kuna see levib kiiresti ning võib põhjustada olulist majanduslikku kahju seemnekasvatuses ja tarbeviljapõldudel (saagikadu). Tuulekaeraga saastunud pind järjest väheneb: 2020. aastal oli tuulekaeraga saastunud pind 156 173 ha, 2021. aastal 132 275 ha ja 2022. aastal 111 602 ha. Alates 21. märtsist 2023 on maaelu ja põllumajandusturu korraldamise seadusest välja jäetud tuulekaera tõrjeabinõude sätted ning riik ei kontrolli edaspidi nende sätete täitmist. Lisaks tuleb jätkuvalt tõsta tootjate ja kauplejate teadlikkust ELi taimetervise määrusest tulenevatest nõuetest.

Sordiaretus seisab silmitsi mitmete väljakutsetega. Nendest olulisemateks on aretuse võimalikult kiire reageerimine muutuvatele kliimatingimustele ning tootja ja tarbija nõudlusele vastamine (väiksema keskkonnamõjuga tootmine), uute aretustehnikate kasutuselevõtt (ja selle lubamine konventsionaalses aretuses) ning aretajate järelkasvu tagamine. Nende väljakutsete lahendamiseks tuleb panustada inim- ja tehnoloogilise võimekuse tõstmisse ning luua võimalus kasvatatavate sortide info kogumiseks. Uute aretustehnikate arengutega kaasas käimiseks tuleb aktiivselt osaleda Euroopa Liidu otsustusprotsessis. Järjest olulisem on tootjate keskkonnahoidliku tootmise alane nõustamine.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Põllumajanduses mitmekesise tootmise võimaldamiseks kujundab ReM poliitikat sordiaretuse ja taimsepaljundusmaterjali valdkonnas. PTA tegeleb seemnete sertifitseerimise ja turustamise nõuetele vastavuse kontrollidega, sordi registreerimise ja –kaitsega, tuulekaera tõrjemeetmete kohaldamisega. Olulisemad teenused METK poolt on seemnete kvaliteedi määramine,

seemnepartiide järelkontrolli katsete läbiviimine, geneetilise ressursi kogumine ja säilitamine ning põllumajanduskultuuride sordiaretus. PRIA kaudu toetatakse kohalike taimesortide kasvatamist.

6.4.4. Programmi tegevus – Põllumajandusloomade aretus

Põllumajandusloomade aretuse valdkonna eesmärk on tagada tõuaretusega Eesti oludesse sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus.

Mõõdik	Algtas e (2022)	Sihttas e (2024)	Sihttas e (2025)	Sihttas e (2026)	Sihttas e (2027)
Kohalike ohustatud tõugu(del) loomade arv (tõuti):					
Eesti hobune	2610	2630	2640	2640	2650
Eesti raskeveohobune	360	360	360	360	360
Tori TA	615	615	615	615	615
Vana-Tori	32	33	34	35	36
Eesti maatõug	909	910	915	920	925
Kihnu maalammas	950	960	970	980	990
Eesti vutt (individuaaljõudluses)	3714	3750	3770	3790	3800

2023. aasta 1. jaanuari seisuga oli Eestis kokku 14 tegevusluba omavat põllumajandusloomade aretusega tegelevat juriidilist isikut, neist kaks veiste, kolm lammaste, üks sigade ja kuus hobuste aretusega tegelevat aretusühingut. Lisaks neile on kaks tegevusluba väljastatud vuttide aretusega tegelevatele aretusühingutele, kelleks on Eesti Linnukasvatajate Selts ja MTÜ Eesti Vutt.

Aretusühingutele maksti 2022. aastal aretustoetust 4 548 500 eurot tõuraamatu pidamise ja jõudluskontrolli läbiviimise eest.

Selleks, et tagada kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse seisukohast oluliste kohalike ohustatud tõugude (eesti maatõugu veis, eesti hobune, tori hobune, eesti raskeveohobune, kihnu maalammas ja eesti vutt) säilimine, makstakse ohustatud tõugu loomade pidajatele alates 2004. aastast ÜPP toetust. See on aidanud mõne tõu arvukuse languse pöörata tõusule ning mõnel juhul pidurdanud loomade arvu vähenemist.

Aretustoetuse praegune tase on hea ning see võimaldab aretusühingutel teha nende poolt aretusprogrammis ettenähtavaid tegevusi. Riigiabi reeglite kohaselt on lubatud hüvitada kuni 100% tõuraamatupidamise kuludest ning kuni 70% jõudluskontrolli läbiviimise ning geneetilise väärtuse hindamise kuludest. Aretustoetuse üldsummat küll suurendati, kuid see vajab siiski pidevat tõstmist seoses kõigi hindade tõusuga.

Kuigi põllumajandusloomade aretuse seaduse kohaselt on järelevalveasutusel kahtluse korral kohustus teostada põlvnemise tuvastamise ekspertiise laboratoorselt, siis praeguse ajani ekspertiiside tarbeks raha eelarvesse ei ole planeeritud ning neid tellitud ei ole. PTAlle tuleb

planeerida ressursid põlvnemise tuvastamise laboratoorsete ekspertiiside tellimiseks, kuna see on vajalik väljastatavate põlvnemistunnistuste täiendava usaldusväärsuse tagamiseks

Tõuloomade sisseost ei kata tõuaretuse vajadusi, mis seab kahtluse alla eesmärgipärase aretuse suutlikkuse. Riigi antav toetus aretusloomade ostmiseks parandaks loomsete saaduste tootmise potentsiaali. Tõuloomade importi ei ole võimalik toetada aretustoetusest, kuna seda toetust on aretusühingutel lubatud kasutada vaid tõuraamatu ja aretusregistri pidamise ning põllumajandusloomade jõudluskontrolli tegemiseks ja geneetilise väärtuse hindamiseks ning sama teenuse pakkumiseks põllumajandusloomade aretajatele.

Aastaid on põllumajandusloomade aretusel lähtutud ühekülgsest vaid toodangu näitajate suurendamisest. Selle tõttu on vähenenud oluliselt veiste karjas püsivuse aeg. Tootmisele ja kaubandusele orienteeritud aretustöö tulemusel on hakatud laialdaselt kasvatama intensiivpidamiseks sobilikke tõuge. Seetõttu on ohtu sattunud kohalikud väärtuslikud geneetilised ressursid.

Loomageneetiliste ressursside säilitamise ja säästva kasutamise tegevuskava väljatöötamine on toimumas ning see peaks valmima 2023. aasta jooksul. Tegevuskavas planeeritud tegevuste elluviimiseks on vajalik kindlustada piisavad vahendid järjepidevaks loomageneetiliste ressurssidega tegelemiseks vähemalt 100 000 euro ulatuses aastas. Uuringud ohustatud tõugude loetellu kantud tõugude populatsioonide olukorra väljaselgitamise osas tuleb läbi viia kõigi nende tõugude osas.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Mitmekesise tootmise võimaldamiseks põllumajanduses kujundab ReM poliitikat põllumajandusloomade aretuse ja loomageneetiliste ressursside säilitamise valdkondades. PTA teostab järelevalvet aretuse üle. PRIA kaudu makstakse ohustatud tõugu looma pidamise toetust ja põllumajandusloomade aretustoetust.

6.5.Meede – Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine

Meetme eesmärk on tagada Eesti põllumajandus- ja toiduainesektori konkurentsivõime.

Eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Põllumajandussektori tootmisteguritulu tööjõu aastaühiku kohta võrreldes ELi keskmisega (3 a liikuv keskmine), %	97 ¹⁸ (2021)	94	95	96	97
Mahetootjate lisandväärtus aasta tööjõuühiku kohta, €	28 611	29 000	30 000	31 000	32 000

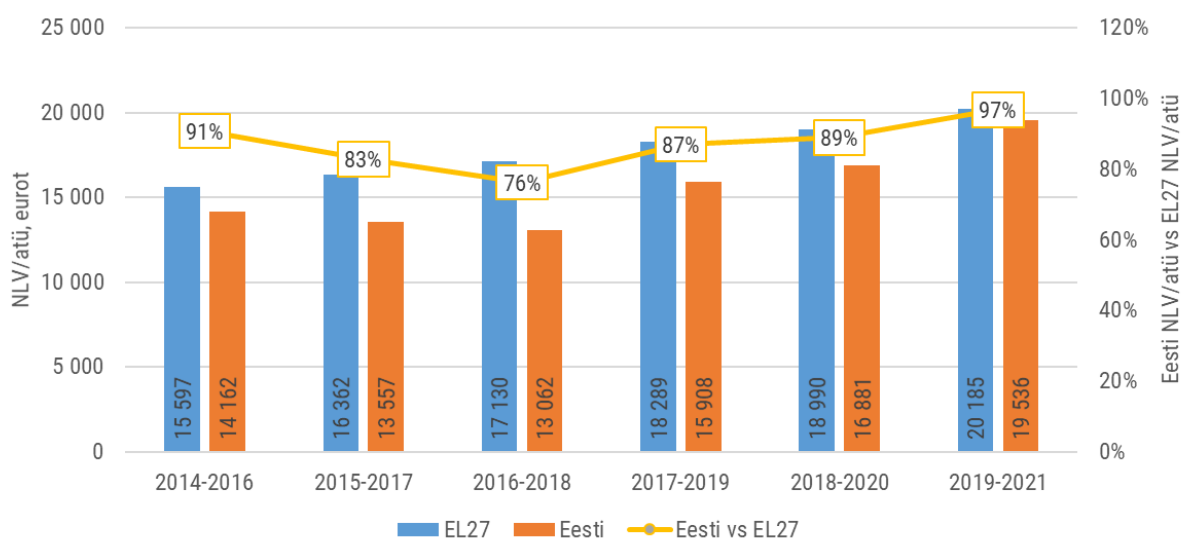
¹⁸ Eurostat seisuga 13.11.2022, Eesti võrdluses EL27 keskmine

6.5.1. Programmi tegevus – Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime

Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime valdkonna eesmärk on tagada Eesti toiduainesektori konkurentsivõime sise- ja välisturul.

Mõõdik	Algtas e (2022)	Sihttas e (2024)	Sihttas e (2025)	Sihttas e (2026)	Sihttas e (2027)
Põllumajandussektori netolisandväärtus töötajate aastaühiku kohta (kolme aasta liikuv keskmine, FADN)	27 963	28 284	28 991	29 716	30 205
Toiduainetööstuste netolisandväärtus töötaja kohta	37 664	36 200	37 300	38 200	38 900

Põllumajanduse kui majandusharu toodangu väärtus on Euroopa Liiduga liitumisest alates kahekordistunud. Samas aga jääb toodangu väärtus hektari kohta oluliselt madalamaks ELi keskmisest, kuna peamiselt toodetakse väiksema lisandväärtusega toodangut. Ka lisandväärtus faktorhinnas hõivatu kohta, mis on oluliselt suurenenud, jääb alla ELi keskmise taseme (Joonis 3).

Joonis 3. Põllumajandussektori lisandväärtus faktorhinnas 3 aasta keskmisena võrdluses Euroopa Liidu keskmisega

Andmed: Eurostat, seisuga 13.12.2022

Eesti põllumajandussektori struktuur on duaalne ehk põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse, samas tegutseb nende kõrval ka palju väikseid põllumajandusettevõtteid. Tootlikkuse kasvu on soodustanud eelkõige suured, tehnoloogiliselt tõhusad, ressursimahukad ja uuenduslikud põllumajandusettevõtted. Samas jäävad brutoinvesteeringud kasutuses oleva maa hektari kohta alla ELi keskmist taset.

Toiduainetööstus on põllumajandustootjate jaoks olulise tähtsusega, kuna pakub neile võimalust oma toodangu turustamiseks ja toodangule lisandväärtuse andmiseks. Eesti

toiduainetööstuse (sh joogitootmise) ettevõtete arv on viimase kümne aastaga enam kui kahekordistunud (2011.a 411 ettevõtet; 2021.a 974 ettevõtet). Toiduainetööstuse ettevõtetest ~80% moodustavad väikesed, alla 10 töötajaga mikroettevõtted. Vaatamata suurele ettevõtete arvule annavad mikroettevõtted vaid ~5% toiduainetööstuse müügitulust ja lisandväärtusest. Samas üle 100 töötajaga ettevõtted moodustavad vaid ~4% toiduainetööstuse ettevõtetest, kuid annavad üle 60% müügitulust ja lisandväärtusest. Kasvanud nõudlus mahetoodete järgi on iga aastaga suurendanud ka mahetöötajate arvu (2022. aastal 193 töötajat).

Tugev konkurents nii sise- kui ka välisturul sunnib tööstuseid tootma efektiivsemalt ning klientide järjest kasvavad vajadused ja kvaliteedinõuded nõuavad ettevõtetelt uute tehnoloogiate kasutuselevõttu, paindlikkust, tootlikkust ning innovaatsilisust. Sellest tulenevalt on väga oluline jätkuv investeerimine tootmise moderniseerimisse. Viimastel aastatel on toiduainetööstuste tööviljakus aasta-aastalt kasvanud. 2022. aastal loodi 37 664 tuhat eurot lisandväärtust töötaja kohta, mida oli kümnendiku võrra enam võrreldes eelmise aastaga. Vaatamata tööviljakuse kasvule pole seni Eestis toiduainetööstuste investeeringute tase olnud piisav tootlikkuse kasvuks EL riikide keskmisele tasemele, kuid aasta-aastalt vahe väheneb. Viimased Eurostatis avaldatud tööviljakuse andmed kajastavad 2020. aastat, mil Eesti toiduainetööstuses loodud lisandväärtust töötaja kohta jäi 34% madalamaks EL riikide keskmisest (2015. a -37%). Lähiriikidega võrreldes oli tööviljakus ~2 korda madalam kui Soomes ja Rootsis, kuid Leedu ja Lätiga võrreldes oli see näitaja kõrgem, vastavalt 17% ja 51%. Investeeringud uutesse tehnoloogiatesse suurendavad ettevõtete efektiivsust ja vähendavad tööjõu vajadust. Kuigi toiduainetööstuste ettevõtte arv on kiiresti kasvanud, siis töötajate arv on viimase kümnendiga jäänud enam-vähem samale tasemele (2021. a 14 475 tööga hõivatut, võrreldes 2011. aastaga +5%). Toiduainetööstuses on tegevusalasid, nt pagaritööstus, lihatööstus, kus kasutatakse siiski veel palju tööjõudu. Jätkuv investeerimine ja ettevõtete moderniseerimine leevendab viimastel aastatel Eestis aina teravamaks muutunud kvalifitseeritud tööjõu nappust.

Eesti toidukaupade väliskaubanduse struktuuri põhjal ei ole Eesti toiduainetööstused maailmaturul kohanenud nii kiiresti kui põllumajandussektor. Toidutööstuse probleemiks on mastaabiefekti võimaldavate ettevõtete puudumine, millest tulenevad väiksed tootmismahud ning madal konkurentsivõime. Samuti kaasneb sellega madal võimekus iseseisvaks tootearendus- ja innovatsioonitegevuseks. Ka Eesti suurimad toiduainetööstused on ELi keskmisest väiksemad.

Järk-järgult on paranenud toiduainetööstuse ettevõtete loodav lisandväärtus hõivatu kohta, kuid see püsib endiselt üle kahe korra madalamana ELi keskmisest. Seni pole toiduainetööstuste investeeringute tase olnud piisav tootlikkuse kasvuks. Investeeringud töötaja kohta jäävad Eesti toiduainetööstuse ettevõtetes võrreldes ELi keskmisega tagasihoidlikuks (Eestis 70% ELi keskmisest).

Kuna põllumajandustootmise ja ka toiduainetööstuse investeeringud on turuolukorra muutustele reageerimiseks liiga jäigad, ei suuda nad kuigi kiiresti tootmissuunda turul toimuvatele muutustele reageerimiseks ümber kujundada.

Aitamaks kaasa toiduainetööstuse ettevõtjate konkurentsivõime parandamisele ja lisandväärtusega toodete töötlemise osakaalu suurendamisele, mis võimaldaks turult kõrgema ja stabiilsema sissetuleku kõigile tarneahela lülile, on võimalik taotleda põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetusi. Investeeringutoetustega aidatakse kaasa mikro- ja väikeettevõtjate elujõulisusele, keskmise suurusega ettevõtjate ja

suurettevõtjate arengule ning koostöös tehtavatele ühistulistele investeeringutele. Oma toodetud kõrgema lisandväärtusega põllumajandustoodetega on võimalik saavutada kasumi teenimiseks vajalik mastaabiefekt, tagada pidev kaubapakkumine ning arendada välja äritehingute sõlmimise kompetents nii koduturul kui ka välisurgudel. Uute tehnoloogiate kasutuselevõtuga suureneb konkurentsivõime lisaks siseturule ka välisurgudel. Töötlejate ja tootjate omavahelise koostöö suurendamiseks, struktuursete muutuste toimumisele kaasa aitamiseks ning investeeringute laiema mõju tagamiseks sai 2017. aastal taotleda põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetust suurprojektide elluviimiseks. Põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetust suurprojektide elluviimiseks määrati ühele ettevõtjale summas 15 miljonit eurot. Investeeringu tulemusena valmib uus ühistuline piimatööstus.

Põllumajandussektori erinevate harude konkurentsivõime tagamiseks ja eelkõige raskustes olevate sektorite toetamiseks on Eestis rakendatud ELi eelarvest makstavaid tootmiskohustusega seotud toetusi loomakasvatus- ning taimekasvatusektoris, kus on nii tootjate kui ka kasvatatavate loomade ja viljeletavate hektarite arv olnud stabiilne või kerges languses.

Ka koolikava toetus, mis on Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika turukorraldusmeede, panustab muu hulgas põllumajandustootjate konkurentsivõime parandamisse, kuna on põllumajandustootjatele üheks turustuskanaliks.

Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime tõstmiseks rakendatakse investeeringutoetuse nagu põllumajandusettevõtjate tulemuslikkuse paranemine, väikeste põllumajandusettevõtjate arendamine, põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetus nii mikro-, väikeettevõtjatele, keskmise suurusega ettevõtjatele kui ka suurettevõtjatele.

Mesindussektori arengu toetamiseks rakendatakse mesilasperede toetust. Põllumajandusliku turukorraldusmeetmena rakendatakse koolikavade toetust, toetatakse nõuandeteenuse toimimist ning tehakse järelevalvet turukorralduse üle.

6.5.2. Programmi tegevus – Põlvkondade vahetus

Põlvkondade vahetuse valdkonna eesmärk on tõsta noorte põllumajandustootjate osakaalu põllumajandussektoris.

Mõõdik	Algtas e (2022)	Sihhtas e (2024)	Sihhtas e (2025)	Sihhtas e (2026)	Sihhtas e (2027)
Noorte (kuni 40-aastaste) juhtide osatähtsus põllumajanduslikes majapidamistes, %	17	17	17	17	17

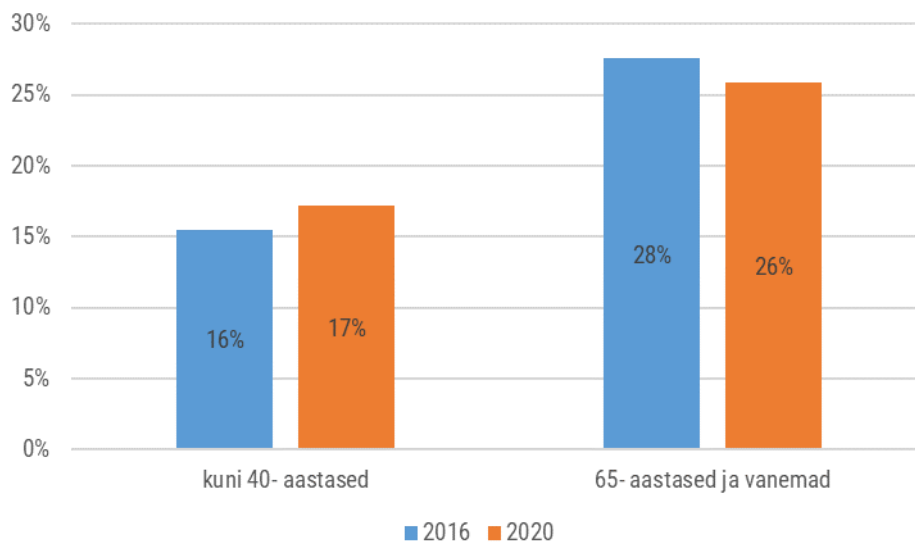
Põllumajanduse tööhõivet iseloomustab alates Eesti taasiseseisvumisest pidev vähenemine. Analoogselt teiste arenenud riikidega on probleemiks kvalifitseeritud ja hooajalise tööjõu puudus, spetsialistide, sealhulgas ettevõtete tegevjuhtide keskmise vanuse kriitiline kasv, noorte vähene huvi põllumajandusliku ja toidukäitlemise erihariduse omandamiseks ning põllumajanduse ja toidutööstuse töökohtade madal atraktiivsus noorte silmis.

Peamine probleem on noorte vähene huvi põllumajanduse vastu. Ettevõtete juhtide vanuselises struktuuris ületab 65-aastaste juhtide osakaal (26%) noorte juhtide osakaalu (17%), mis viitab

otseselt probleemidele põlvkondade vahetuses (Joonis 4). Seega on vajalik tuua noori põllumajandussektoris põlvkondade vahetuse soodustamisega. Üks võimalus on soodustada põlvkondade vahetust meetmetega, mis aitavad noortel sellesse valdkonda suunduda, tagada nende hoidmise sektoris ning edendada nende kestlikku arengut.

Arvestades väljakujunenud põllumajandustootmise struktuuri, on uute ettevõtete loomine sektoris raskendatud nii põllumajandusmaa piiratuse kui ka tootmise alustamiseks vajaliku suhteliselt suure kapitalinõudluse tõttu.

Noorte põllumajandustootjate osakaalu suurendamiseks ja põlvkondade vahetuse toetamiseks rakendatakse põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetust ning täiendavat sissetulekutoetust noortele põllumajandustootjatele. Mõlema toetusmeetme eesmärk on hõlbustada põllumajandustootjatel tegevusega alustamist, aidata kaasa põlvkondade vahetusele põllumajanduses ning suurendada kaasaegsete teadmistega ja kogemustega põllumajandustootjate arvu põllumajandussektoris. Põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetus saavad taotleda noored ettevõtjad (kuni 40 aastased isikud), kes esmakordselt alustavad põllumajandusliku tegevusega äriplaanis kirjeldatud tegevuste elluviimiseks. Täiendava sissetulekutoetuse noortele põllumajandustootjatele raames toetatakse noorte põllumajandustootjate sissetulekuid, andes seeläbi täiendavaid vahendeid põllumajandusliku tegevusega tegelemiseks. Täiendavalt kavandatakse (ReM) noortele esmakordselt põllumajandustootmisega alustavatele ettevõtjatele inkubatsiooniprogrammi, mille eesmärk on toetada põllumajandusliku tegevusega alustava noore põllumajandustootja baasteadmiste ja oskuste suurendamist ning mida plaanitakse rakendada alates 2024. aastast.

Joonis 4. Alla 40-aastaste ja üle 65-aastaste juhtide osakaal põllumajanduslikes majapidamistest

Allikas: Eurostat (2020 Farm Structure Survey), SA (2020 põllumajandusloendus)

Programmi tegevusse panustavad teenused

Olulisemad teenused on põlvkondade vahetuse poliitika kujundamine (ReM), mida rakendatakse ka PRIA teenuste kaudu (rakendab toetusi).

6.5.3. Programmi tegevus – Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal

Riskijuhtimise ja põllumajandusturgude tasakaalu valdkonna eesmärk on tagada põllumajandustootjate stabiilsed sissetulekud ja riskide maandamine.

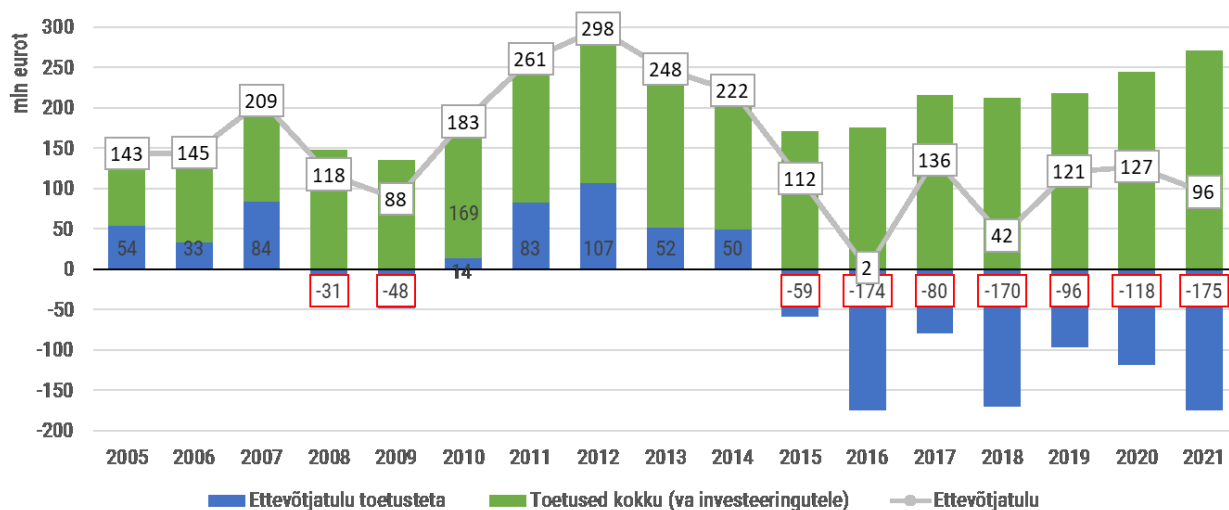
Mõõdik	Algtas e (2022)	Sihttas e (2024)	Sihttas e (2025)	Sihttas e (2026)	Sihttas e (2027)
Netolisandväärtus faktorhinnas aasta tööjõuühiku kohta (3 aasta liikuv keskmine EAA alusel)	19 536	17425	18000	18550	19 000
Kindlustusega hõlmatud põllukultuuride ha arv põllukultuuride pinnast %	0	4	4	4	4

Riskijuhtimise tähtsus põllumajandussektoris on suurenenud koos põllumajandustootmise suurema turule orienteeritusega. Ebakindlus põllumajandustoodete ja -tootmissisendite hindades ja sissetulekutes avaldab mõju põllumajandustootjate tootmisotsustele ja tootlikkust suurendavate investeeringute tegemisele. Põllumajandus- ja toidutootmise konkurentsivõimeliseks arenguks on vajalik sissetulekute stabiilsus, mida mõjutab oluliselt põllumajandussektori avatus riskidele, mis võivad olla nii ettevõttesised kui ka -välised ning tekitada suuri nõudluse ja pakkumise tasakaalu muutumisi, hindade ja põllumajandusturgude volatiilsust.

Põllumajandustootjate sissetulekutele avaldavad olulist mõju hinna-, tootmis-, ilmastiku-, makromajanduslikud ja poliitika riskid. Järjest suuremat mõju avaldavad kliimamuutused koos sellest tingitud ebasoodsate ilmastikutingimuste ning taime- ja loomahaiguste levikuga, mis põhjustavad ka tootmispotentsiaali hävimist. Eriti ohtlike loomataudide loetus on kokku 16 haigust, sealhulgas Eestis mets- ja kodusigadel tuvastatud sigade Aafrika katk.

Põllumajandustootjate sissetulekute stabiilsuse tagamiseks on vajalik rakendada erinevaid toetusmeetmeid (sh maksuerisusi), mis vähendavad tootjate sissetulekute kõikumist turu- ja tootmisriskide puhul. Alates 2015. aastast oleks põllumajandussektori ettevõtjatulu ilma sissetulekutoetusteta negatiivne¹⁹ (Joonis 5). Normaalsete riskidega, millel ei ole ulatuslikku mõju, tuleb tegeleda põllumajandusettevõtete igapäevases juhtimises, seejuures on oluline põllumajandustootjate nõustamine ja koolitus. Kindlustatavate riskide maandamisse panustavad ühise põllumajanduspoliitika otsetoetused ja turukorraldusmeetmed ning ka saagi, loomade ja taimede kindlustamine.

¹⁹ 2022 aasta esialgsetel andmetel (SA seisuga 31.03.2023) oli ettevõtjatulu 206 mln €, ilma toetusteta -68 mln €

Joonis 5. Põllumajandussektori ettevõtjatulu koos ja ilma toetusteta 2005–2021, mln eurot

Allikas: Statistikaamet, seisuga 13.12.2022

Põllumajandustootjate sissetulekute stabiilsuse tagamiseks rakendatakse ELis pindalapõhiseid otsetoetusi. Põllumajandusega tegelevatele isikutele makstakse Eestis põhisissetulekutoetust kasutatava põllumajandusmaa kohta. Põhisissetulekutoetuse taotlejate arv aasta-aastalt väheneb (2023. aastal 13 145 taotlejat), ent taotletava põllumajandusmaa hektarite arv pidevalt suureneb ning oli aastaks 2023 jõudnud 980 202 hektarini. Planeeritav toetuse määr 2024. aastal on 109 eurot hektari kohta.

Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika turukorraldusmeetmetest aitavad sekkumiskokkuost, eraladustamine ja erakorralised meetmed stabiliseerida turgu ja tagada põllumajandustootjatele turuväljundi ja sissetuleku olukorras, kus nõudlus on järsult ja oluliselt vähenenud või põllumajandustoodang on hävinenud või saanud olulisel määral kahjustada.

Saagi ning loomade ja taimede kindlustamise toetamise raames hüvitatakse 70% ulatuses põllumajandustootja saagi, loomade ja taimede kindlustusmaksed. Lisaks on põllumajandustootjal võimalik taotleda ohtliku taimekahjustaja ja eriti ohtliku loomataudi tõttu kahjustunud põllumajandusliku tootmise potentsiaali taastamise toetust, mille eesmärk on taastada põllumajanduse tootmispotentsiaal, mis on kahjustunud loodusõnnetuses, ebasoodsates ilmastikutingimustes või katastroofides.

Riskijuhtimismeetmete võtmise soodustamiseks on väga oluline tõsta teadlikkust riskijuhtimise vajalikkusest ja arendada selle rakendamise oskusi.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on ReM poliitika kujundamine, mida rakendatakse PRIA (rakendab toetusi) ja PTA teenuste kaudu.

1.1.1. Programmi tegevus – Ühistegevus ja koostöö

Ühistegevuse ja koostöö valdkonna eesmärk on tagada põllumajandustootjate tugev positsioon tarneahelas.

Mõõdik	Algtas e (2022)	Sihttas e (2024)	Sihttas e (2025)	Sihttas e (2026)	Sihttas e (2027)
Kvaliteedikavadega liitunud tootjate arv	73	108	109	109	109
Põllumajandusühistusesse koondunud põllumajandustootjate osakaal FADNi põllumajandustootjate üldkogumist, %	32	22	22	22	22

Eesti toidusektor tegutseb Euroopa Liidu siseturu osana, seega mõjutavad põllumajandussaaduste hindu otseselt ELi siseturu hinnad ning ELi väliskaubanduspoliitika. Samas on turutõrgete korral Eestis kokkuostuhindade langus järsem kui ELis keskmiselt ehk raskused võimenduvad kiiremini. Selle põhjuseks on toidutarneahela tasakaalustamatus ja vähene koostöö ahela lülide vahel.

Toidutarneahela lülidel on erinev turujõud, esineb ebaausaid kauplemistavasid ja turutõrgete mõju jaotub ahela lülide vahel ebaühtlaselt. Jaekaubandus on kontsentreerunud ning omab võrreldes põllumajandustootjate ja töötlejatega oluliselt tugevamat turupositsiooni ning riskid kantakse üle nõrgema positsiooniga lülile.

Kaubavooge vaadates iseloomustab Eesti toidusektorit suhteliselt vähene sidusus. See tähendab, et ka suurematele sektoritele (teravili, liha ja piim) on iseloomulik tooraine eksport, ehkki samas kasutab valdkonna töötlev tööstus sisseveetavat toorainet. Vähe on arenenud ka lühikesed tarneahelad, näiteks otseturundus ning avaliku sektoriga seotud toitlustuses toimiva tarneahela sidusus (koolid ja koolieelsed lasteasutused, vanglad, kaitsevägi jne).

Kui Euroopa Liidus on põllumajandusühistute keskmine turuosa 40%, siis Eestis on ühistegevus eri sektorites väga erineval arengutasemel. Eestis on kõige tugevam koostöö piimasektoris. Üle poole toodetud piimast ostavad kokku piimatootjate ühistud ning ühistutele kuuluvad piimatööstused. Arvuliselt tegutseb enim ühistuid teraviljasektoris, kuid ühistud on killustunud ning turujõud pigem madal (erandina paar suuremat ühistut). Ülejäänud sektorites on ühistegevus nõrk: tegutsevad vaid üksikud ühistud, esineb usaldamatust koostööpartnerite vahel ning puudub valmisolek investeerida ühistu arendamisse. Ühistegevuse edasisel arendamisel on takistuseks põllumajandustootjate vähene usaldus ühistegevuse vastu, ühistegevuskompetentsi puudumine, ühistute võimetus kaasata kapitali ning puudujäägid ühistute juhtimisstruktuuris. Endiselt on probleemiks ettevõtjate vähene ühistegevuse kogemus ja traditsioonide puudumine.

Põllumajandussektoris on alates 2013. aastast registreeritud üle 50 uue tulundusühistu, tunnustatud 38 tootjarühma ja üks tootjaorganisatsioon. Tootjarühmad koondavad üle 150 põllumajandustootja ning tunnustatud riiklike kvaliteedikavadega on 2022. aasta lõpu seisuga liitunud 73 põllumajandustootjat. Lühikese tarneahela edendamisele suunatud toetusest on kasu saanud 29 tootjaid koondavat liitu ja ühistut.

Ühistegevuse ja koostöö arendamine aitavad tugevdada põllumajandustootjate positsiooni turul, mis saavutatakse mitme erineva toetuse rakendamise abil: tunnustatud tootjaorganisatsiooni ja tunnustatud tootjarühma põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetus, põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetus suurprojektide elluviimiseks, lühikeste tarneahelate või kohalike turgude kaudu põllumajandustoodete ja toidu turustamisvõimaluste arendamise toetus.

1.1.2. Programmi tegevus – Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand

Ekspordivõimekuse ja Eesti toidu kuvandi valdkonna eesmärk ja oodatav tulemus: Eesti põllumajandus- ja toiduainesektor on välisturgudel konkurentsivõimeline ning Eesti toidu kuvand on positiivne.

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilansi defitsiidi langus võrdluses algtasemega (2018) ²⁰ , %	27	20	22	26	29
Osatähtsus Eesti tarbijatest, kes eelistavad osta kodumaist toidukaupa, %	61	75	75	75	75
Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtuse kasv võrdluses algtasemega (2018) ²¹ , %	78	14	16	19	21

2021. aasta detsembris allkirjastas maaeluminister visioonidokumendi „Eesti toit 2022-2025“, mis kujundab Eesti toidu tutvustamise ja müügiedendustegevuste suunad nii koduturul kui ka välisriikides. Toidusektori jätkusuutlikuks arenguks seatakse dokumendis järgmised eesmärgid – Eesti toidul on hea maine nii sise- kui välisturul, tarbija teeb teadlikke valikuid ning sektori ettevõtted on aktiivsed eksportijad.

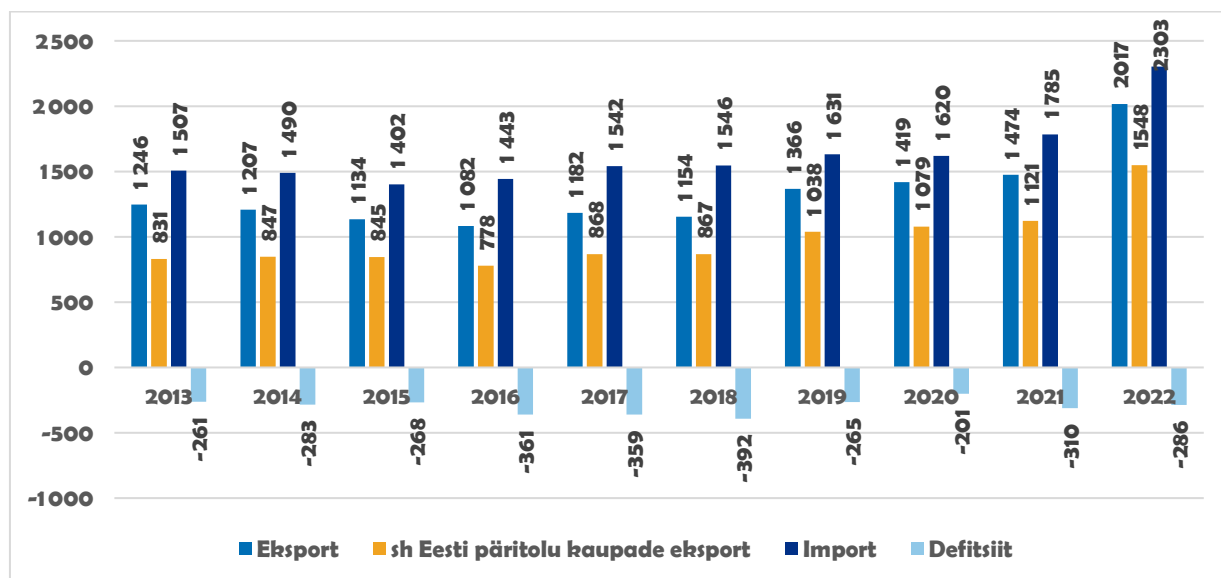
Nõudlus toidu järele maailmas üha kasvab ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile on üha kõrgemad. Eestil on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite ekspordiks. Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimetervise seisund kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Väga oluline on panustada Eesti toidu kuvandi arendamisse, mis aitaks suurendada Eesti toodete ja tootjate tuntust. Riik on panustanud eksporditööridele kontaktide leidmisele ja kontaktvõrgustike loomisele kaasa aitamisega erinevate toetusmeetmete abil. Kolmandate riikide turgude avamisel on väga tähtis osa Eesti taime- ja loomatervise ning toidujärelevalve toimival korraldusel, samuti tihedatel diplomaatilistel suhetel, mis saavutatakse läbi kõrgetasemeliste kohtumiste.

Eesti toidukaupade väliskaubandust iseloomustab 200-300 miljoni euro suurune negatiivne kaubandusbilanss, välisriikidesse väärindamiseks minevate kaupade suur osatähtsus ekspordis ja tugev orienteeritus lähiturgudele. Kaubandusdefitsiit on suurim valmistoote puhul.

Eesti impordib võrreldes ELi keskmisega suhteliselt palju valmistooteid ja vähem vahetooteid edasiseks töötlemiseks, samas aga ekspordib suhteliselt palju vahetooteid edasiseks töötlemiseks teistesse riikidesse (Joonis 6).

²⁰ 2018. a algtase 396 400 00 eurot.

²¹ 2018. a algtase 867 500 000 eurot.

Joonis 6. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade väliskaubandus Eestis 2013–2022, mln €²²

Allikas: Statistikaamet

Madal töötlemisvõimekus avaldub selgelt tegevusalade kaupa — Eesti on teraviljade netoeksportija, aga töödeldud teraviljatoodete netoimportija; elusloomade netoeksportija, aga liha netoimportija. Eesti päritolu põllumajandus- ja toidukaupade ekspordikäibes on töödeldud toodete käibe osakaal ligi 2/3. Seega eksporditakse üle kolmandiku Eesti põllumajandussaadustest ilma neile täiendavat lisandväärtust andmata.

Ekspordi sihtriikide arv on ajas järjepidevalt kasvanud tänu ettevõtjate aktiivse uute turgude otsingutele ja riigi poolt avatud sihtturgudele, samas pool ekspordimahtudest suundub kolme lähiriiki — Soome, Läti ja Leetu.

Tooraine suurem kohapealne väärindamine annab ka stabiilsema eksporditulu ettevõtjatele. Tooraine hinnad on maailmaturul volatiilsed ja eksportööride sissetulek seetõttu kõikumine. Riigi jaoks tähendab kodumaiste põllumajandussaaduste kohapealne väärindamine ühtlasi suuremat panust tööhõivesse ja maksutulude laekumisse. Mida laiem on seejuures ligipääsetavate sihtturgude ring, seda kiiremini saavad ettevõtted reageerida nõudluse muutusele ja seda väiksem on ühe turu äralangemisest tulenev äriline risk.

Kaubamärgiga tarbijatoodete ekspordi eripära on see, et erinevalt toorainest ja vahetoodetest on valmistoodete turundusse vaja üldjuhul rohkem investeerida. Lõpptarbijatele mõeldud kaubad nõuavad keerukamaid turule sisenemise strateegiaid, erinevalt toorainest, mis müüakse börsikaubana. Tugeva konkurentsi tingimustes ja geograafiliselt ning kultuuriliselt kaugel sihtturgudel valmistoodetega läbilöömise eelduseks on seetõttu toidusektori eksportööride tugev müügivõimekus. Eesti ettevõtete tagasihoidlik müügi- ja turunduskompetents on uutele turgudele sisenemist pärssiva tegurina välja toodud ka erinevates analüüsides.

Ettevõtete müügi- ja turunduskompetentside tõstmiseks alustas 2021. aastal toidusektori müügivõime arendamise tegevusvaldkonna teadmussiirde pikaajaline programm, mis kestab 2024. aasta kevadeni. Programmi eesmärgiks on põllumajandustootjate ja töötlejate

²² Avaldatud 10.07.2023 (SA)

ekspordialaste kompetentside tõstmine ning koostöövõimaluste arendamine erinevate infopäevade, konverentside, täiendkoolituste, õppereiside ja ettevõtete juhendamiste abil. Samuti panustab ettevõtete müügi- ja turundustegevuste toetamisse turuarendustoetus, mis võimaldab toetust taotleda ettevõtete ühisstendide korraldamiseks rahvusvahelistel messidel, välismesside külastamiseks ning turundusürituste korraldamiseks.

Ka koduturul tuleb põllumajandustootjatel konkurentsivõime tõstmiseks keskenduda senisest enam toodete kvaliteedile ja selle esile toomisele. Kvaliteedikavades osalemine võimaldab toidutootjatel saada toodangu eest kõrgemat hinda ja seetõttu on kvaliteedikavade arendamisel oluline roll tarneahelas tootjate positsiooni parandamisel. 2022. aasta seisuga on Eestis tunnustatud kaks riiklikku kvaliteedikava — „Rohumaaveise liha tootmine“ ja „Biosfääri programmiala rohumaaveis ja -lammas“—, mis keskenduvad rohumaal kasvatatud loomade liha tootmisele. Lisaks on registreeritud kaks Euroopa Liidu geograafilise tähisega toodet — piiritusjook Estonian vodka ja kohupiimajuust sõir. Alates 2016. aastast saab Eesti maaelu arengukavast taotleda toidukvaliteedikava raames toodetud tootest teavitamise ja toote müügi edendamise toetust. Kuigi seni on Eestis kvaliteedikavade võimalusi pigem tagasihoidlikult kasutatud, on oluline toetada kvaliteedikavade arendamist, julgustada tootjaid kvaliteedikavadega ühinema ning tõsta laiemat avalikkuse teadlikkust kvaliteedikavade olemusest. Kvaliteedikavade toetamine on oluline tegevus ka uuel ÜPP rahastusperioodil.

Visioonidokument „Eesti toit 2022—2025“ seab koduturul fookusesse tarbija, et tõsta nende teadlikkust tarbimisotsuste tegemisel ning kujundada kohaliku toidu mainet läbi erinevate ürituste. Kohaliku toidukultuuri väärtustamisse panustavad mitmed projektid nagu avatud talude päev, avatud kalasadamate päev, Eesti toidupiirkonna valimine ja Eesti toidu kuu korraldamine. Tarbijate seas on oluliseks sihtgrupiks lapsed ja noored, kellest kujuneb uus põlvkond teadlikke tarbijaid. Planeeritud on mitmed haridusliku sisuga tegevused, mida haridusasutustes läbi viiakse.

Tarbijate kasvav tähelepanu toidu ohutusele, loomade heaolule, tooraine kasvukeskkonna puhtusele ja tootmisega kaasnevatele keskkonnamõjudele muudab üha olulisemaks faktidele tugineva kuvandiloome. Tarbijatele oluliste parameetrite muutmine nähtavaks annab nii ettevõtetele kui ka Eesti toidule laiemalt täiendava kvaliteedigarantii. Seda peab toetama tõhus järelevalvesüsteem, mis on usaldatav ka kõige nõudlikumatel tarbijaturgudel. Samuti ei saa globaalses majandustegelikkuses eksport areneda liberaalse kauplemisseskkonnata, mille kindlustamine nõuab Eestilt rahvusvahelist ja ELi tasemel tehtavat koostööd ja kohalolekut.

Eesti toit on hinnatud, kui selle järele valitseb kodu- ja välisturgudel kõrge nõudlus, mis põhineb teadlikult kujundatud tugeval mainel, ning kogu tarneahelas saadakse toidu ja teiste saaduste eest õiglast hinda, mis ühtlasi tagab ahela kõikidele lülilele piisava sissetuleku.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Eesmärgi saavutamisel on ReM-i roll poliitika kujundamine, mida rakendatakse PRIA (toetuste rakendamine) ja PTA (turgude avamine) tegevuste kaudu. Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtuse suurendamiseks ning Eesti toidu positiivse kuvandi hoidmiseks nii siseturul kui eksporditurgul rakendatakse erinevaid toetusmeetmeid (nt turuarendustoetus, toidusektori müügivõime arendamise tegevusvaldkonna teadmussiirde pikaajaline programm, kvaliteedikavade teavitamis- ja müügi edendamise toetus), ning avatakse uusi eksporditurge. Seatud eesmärkide saavutamisel on võtmetähtsusega ka ReMi roll koordineerida tegevusi erinevate ministeeriumit

e ja sektori esindusorganisatsioonide vahel, sest oma tegevustega panustavad toidusektori konkurentsivõimesse erinevad osapooled ning seetõttu on oluline tagada tegevuste ühtsus, seostatus ja sünergia. Tõhusa koostöö ja infovahetuse eesmärgil on ellu kutsutud Eesti toidu sise- ja välistegevuste ümarlauad.

1.1.3. Programmi tegevus – Mahepõllumajandus

Mahepõllumajanduse valdkonna eesmärk on tõsta mahepõllumajanduse konkurentsivõimet ja tagada mahepõllumajandustoodangu usaldusväärsus tarbija silmis.

Mõõdik	Algtas e (2022)	Sihttas e (2024)	Sihttas e (2025)	Sihttas e (2026)	Sihttas e (2027)
Tunnustatud ettevõtete arv	2398	2400	2400	2400	2400
Tarbijate osakaal, kes tarbivad mahetoitu regulaarselt (vähemalt kord nädalas) (%)	9	12	15	15	15

Mahepõllumajandussektor on Eestis viimastel aastatel järjepidevalt arenenud. 2022. aasta lõpuks oli mahepõllumajanduse registrisse kantud 2046 mahetootmisega tegelevat ettevõtet ja 23 3872 ha mahepõllumajandusmaad, mis moodustab ligikaudu 23% Eesti põllumajandusmaast. Mahepõllumajanduslikku taimekasvatust iseloomustab rohumaa suure osatähtsus. 2022. aastal oli 61% mahepõllumajandusmaast rohumaa. Viimastel aastatel on rohumaa osakaal hakanud vähenema ning külvipinna osakaal kasvama. Kõige enam kasvatatakse teravilja, kaunvilja ja tehnilisi kultuure. Teraviljadest kasvatati kõige enam kaera ja nisu, kaunviljadest põlduba ja põldhernest ning tehnilistest kultuuridest rapsi ja rüpsi ning kanepit.

Maheloomakasvatusega tegeles 2022. aastal 1126 mahetootjat. Kõige enam peeti lihaveiseid ja lambaid. Mahepiimalehmade arv oli 2022. aastal 1908, võrreldes 2021. aastaga vähenes see 2%, mis moodustab Eesti piimalehmadest ligikaudu 2%. Mahepiima järele on küll nõudlust, aga praegu on suurematel piimatootjatel karjatamise nõude tõttu keeruline mahetootmisele üle minna.

Iga aastaga kasvab ka mahetoodete töötlemise ja turustamisega tegelevate ettevõtete arv, keda oli 2022. aasta lõpuks mahepõllumajanduse registrisse kantud 491. Eesti mahetoodete eksport vähenes veidi võrreldes 2019. aastaga. Kokku eksporditi Eesti Konjunkturiinstituudi (EKI) hinnangul 2021. aastal mahetooteid ligikaudu 29 miljoni euro väärtuses. Kõige rohkem, ligi 12 miljoni euro väärtuses eksporditi teravilja.

Vaatamata mahetoodete populaarsusele tarbijate seas on takistuseks mahetöötlemise ja turuarenduse mahajäämus, millest tulenevalt tuleb edaspidi keskenduda rohkem töötlemis- ja turustusskeemide arendamisele.

Mahetoitu pakkuvate ja toidu valmistamiseks mahepõllumajanduslikke tooteid kasutavate tootlustusettevõtete arv on hakanud suurenema. Järjest enam kasutatakse mahetooteid lasteasutuste toitlustamisel.

Alates 2022. aastast toetatakse haridusasutustes mahetoidu pakkumist. Toetuse peamised eesmärgid on mahepõllumajandusliku toidu kõrgema hinnaga seotud lisakulude hüvitamine haridusasutuste pidajatele, toidutootmise kestlikkusele kaasa aitamine, laste teadlikkuste

suurendamine mahepõllumajandussektorist ja keskkonnahoiust ning mahetoidu tarbimise ja seeläbi ka turunõudluse suurendamine. Toetus on suunatud lasteaedadele ja üldhariduskoolidele üle Eesti. Mahetooraine kasutamist kompenseeritakse koolidele ja lasteaedadele, kus kasutatakse lastele toidu valmistamiseks igas kuus vähemalt 20% mahepõllumajanduslikke koostisosi ja kelle tootlustaja on sellest teavitanud PTAd. Toetus on suurendanud haridusasutuste huvi mahetoidu pakkumise vastu. Kui 2021/2022 õppeaastal pakuti mahetoitu 45 haridusasutuses, siis 2022/2023 õppeaastal on mahetoitu pakkuvate haridusasutuste arv suurenenud 107-ni. Järgnevatel aastatel tuleb tootlustamise valdkonnale jätkuvalt tähelepanu pöörata.

Mahepõllumajandussektori kiire areng toob kaasa järelevalve kasvu PTAle. Siiani on suudetud tagada Eesti mahetoodete usaldusvärsus nii kohalikul turul kui ka välismaal. Eesti mahetoodete usaldusvärsuse aitab ka tulevikus tagada senisest tõhusam järelevalve. Isikud (füüsilised või juriidilised), kes soovivad tegeleda mahepõllumajandusliku tootmisega, peavad olema tunnustatud ja kantud mahepõllumajanduse registrisse. Kontrollide tehakse vähemalt kord aastas. 10% ulatuses kontrollitakse tootjaid teistkordselt. 5% tootjate ettevõtetes võetakse proove ja analüüsitakse neid, et tuvastada võimalikku mahepõllumajanduslikus tootmises lubamatute toodete kasutamist.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Olulisemad teenused on ReM poliitika kujundamine, mida rakendatakse PRIA (toetuste rakendamine), PTA (järelevalve) teenuste kaudu. Mahepõllumajanduse konkurentsivõime tõstmiseks ning mahepõllumajanduses tunnustatud ettevõtjate arvu säilitamiseks rakendatakse mahepõllumajanduse toetust, tehakse järelevalvet mahepõllumajandustootjate ning mahekäitlejate üle.

1.2.Meede – Maa- ja rannapiirkonna arendamine

1.2.1. Programmi tegevus – Maa- ja rannapiirkonna arendamine

Programmi tegevuse eesmärk on aktiivne ja elujõuline maapiirkonna elanikkond.

Eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2022)	Sihttase (2024)	Sihttase (2025)	Sihttase (2026)	Sihttase (2027)
Maapiirkonnas elavate 21–40-aastaste noorte osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, % (Statistikaamet, RV0240)	26,65	27,76	27,76	27,76	27,76
Maapiirkonnas töötavate inimeste arv põhitöökoha asukoha alusel (Statistikaamet, TT210)	189 000	189 000	189 000	189 000	189 000
Maapiirkonnas töötavate inimeste osatähtsus koguhõives osalejates põhitöökoha asukoha alusel, % (Statistikaamet, TT210)	27,8	27,4	27,4	27,4	27,4

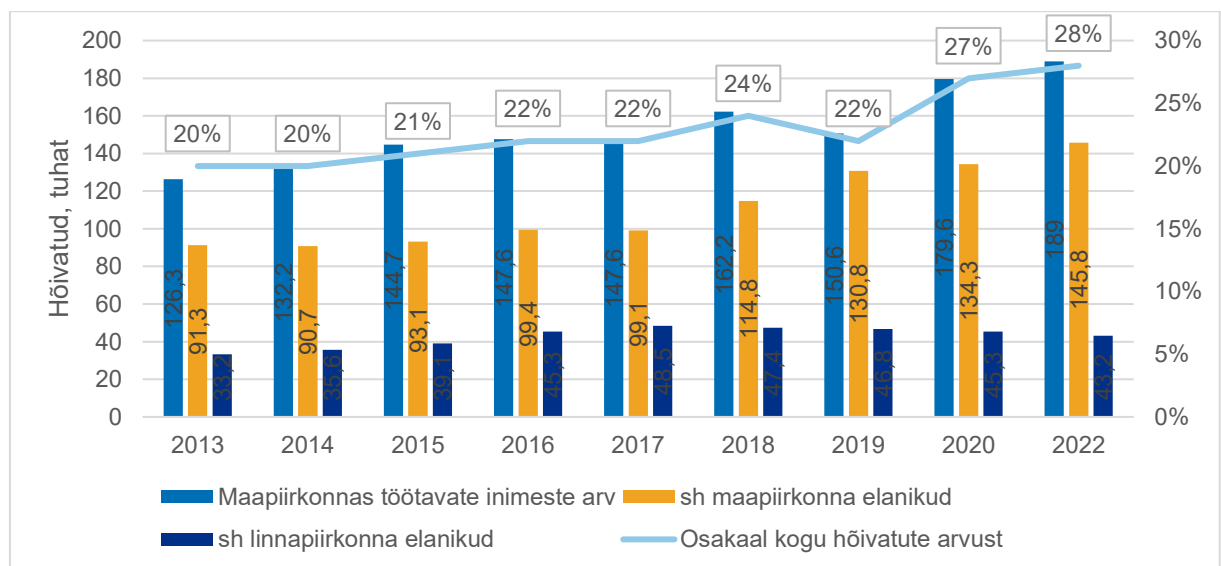
Maaelu ja kohalik kogukond

Maaelu ja kohaliku kogukonna valdkonna eesmärk on luua maapiirkonda uusi, kestlikke töökohti ja kaasata maapiirkonna elanikkonda kohaliku arengu strateegiaga.

“Maaelu ja kohalik kogukond“ sisaldab kolme alamtegevust, mis on järgmised.

- Maapiirkonnas ettevõtluse arendamisse suunatud investeringud ettevõtete konkurentsivõime tugevdamiseks ja selle kaudu uute kestlike töökohtade loomiseks.
- LEADER-tüüpi kohalikul algatusel põhineva lähenemisviisi rakendamine.
- Euroopa maaelu arengu võrgustiku (ÜPP võrgustik) tegevused, näiteks kogukonna juhitud kohaliku arengu (CLLD/LEADER) meetme võrgustikutöö korraldamine, maaelu arendamise näidete kogumine ja levitamine ning koostöö piiriüleste organisatsioonidega, sh osalemine Euroopa ÜPP võrgustiku (EU CAP network) töös.

Aktiivseid inimesi motiveerib maal elama ja tegutsema eneseteostamist võimaldav elu- ja ettevõtluskeskkond, elukohalähedaste ja kõrgemat lisandväärtust pakkuvate töökohtade saadavus, sotsiaalselt aktiivne ja tugev kogukond, elu- ja ettevõtluskeskkonna hea ja ligitõmbav kuvand, vajaduspõhiste teenuste kvaliteet ja kättesaadavus ning turvaline elukeskkond. Maa- ja rannapiirkonna arengu puhul on olulisteks näitajateks maapiirkonnas töötavate inimeste arv ja tööhõive määr (Joonis 7).

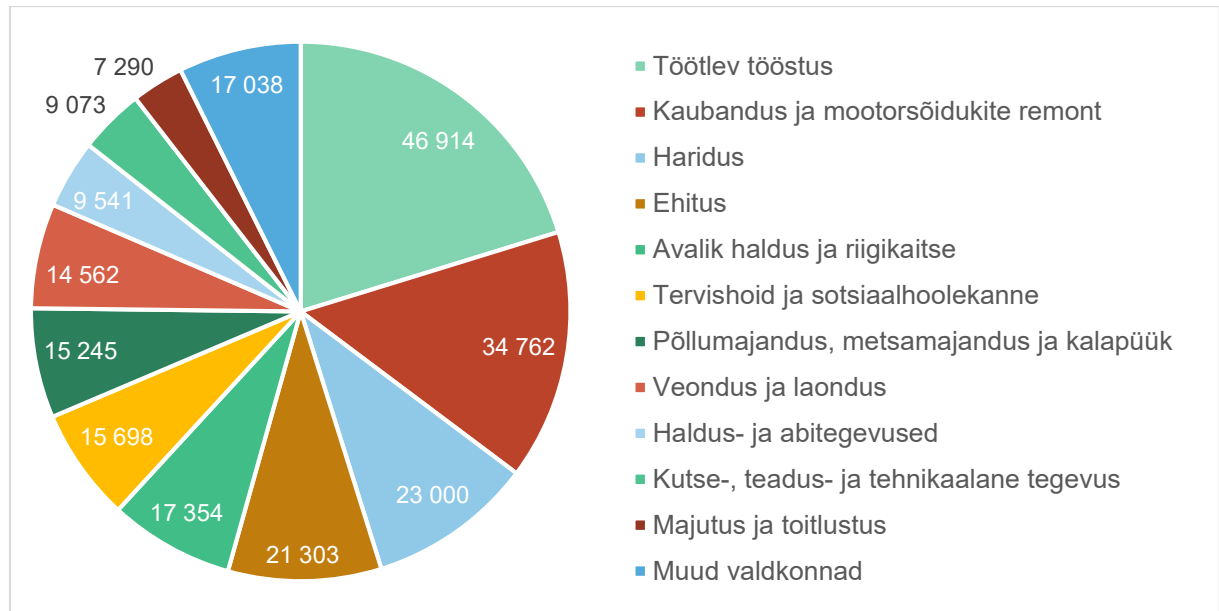

Joonis 7. Maapiirkonnas töötavate inimeste arv ja osakaal kogu hõivatute arvust põhitöökoha asukoha alusel.

Allikas: Statistikaamet, TT234

Maapiirkonnas varasemalt domineerinud põllumajanduslike ettevõtete panus tööhõivesse on viimastel kümnenditel prognoositavalt vähenenud. Maamajandus on kohanenud ning muutunud oluliselt mitmekesisemaks tänu erinevates valdkondades tegutsevate tootmis- ja teenindusettevõtete osakaalu kasvule (Joonis 8) ja aktiivsete kohalike kogukondade kiirele arengule. Samas inimeste sissetulekud maapiirkonnas on keskmiselt madalamad ning hea palgaga töökohti napib. Üldise rahvastiku vananemise tõttu on tekkinud olukord, kus tööturul vanuse tõttu välja langevate inimeste arv maapiirkonnas on suurem, kui sinna sisenevate noorte

arv. Kui linnapiirkonnas 20–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb.

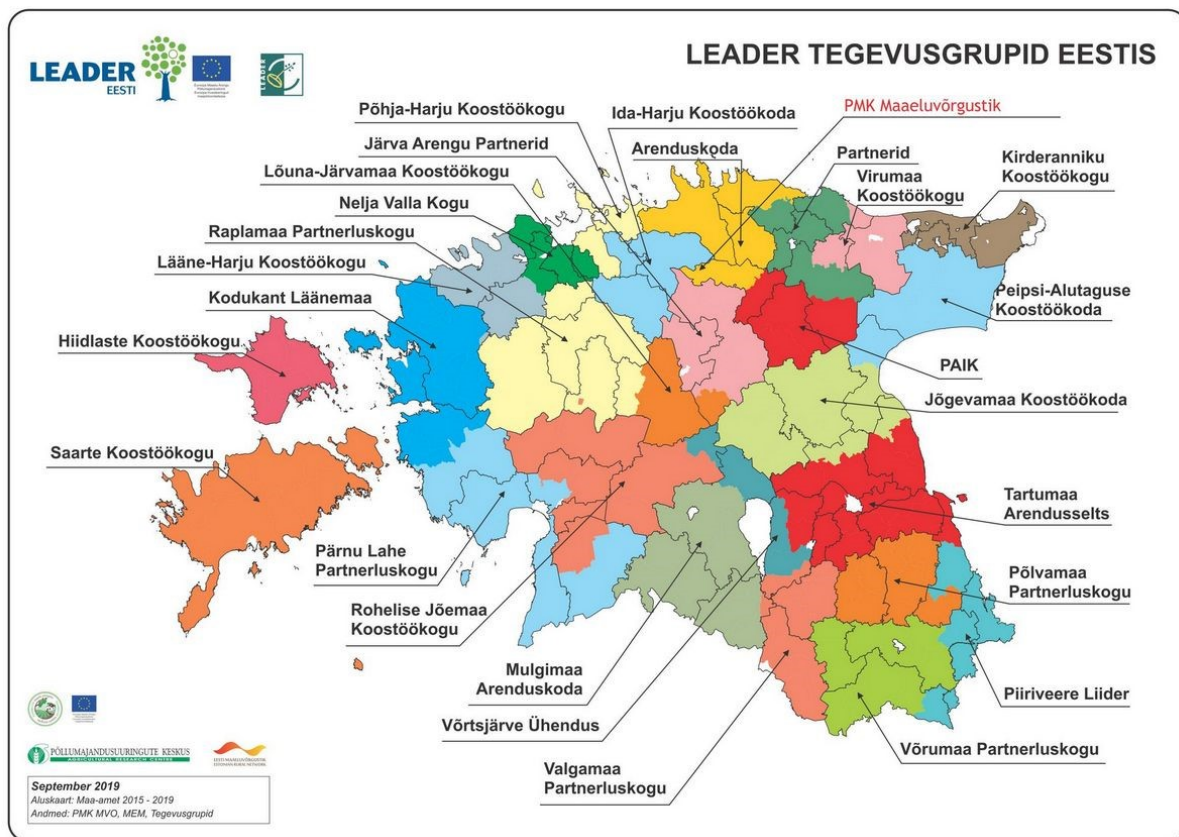
Joonis 8. Hõivatute arv maapiirkonnas tegevusalade kaupa 31.detsember 2021

Allikas: Statistikaamet, RL21147

Olulisemad lahendamist vajavad probleemid on eelduste loomine uute, hästi tasustatud eripalgeliste töökohtade tekkeks ja kohalike kogukondade aktiivsuse suurendamine hea elu- ja ettevõtluskeskkonna kujundamisel. Uute töökohtade tekkeks eelduste loomiseks rakendatakse maapiirkonnas majandustegevuse mitmekesistamise meetet. Maaelu arendatakse ka LEADER meetme abil. Senised tulemused nende programmide ja meetmete rakendamisel on olnud head. Ettevõtjate ja kogukondade huvi programmides pakutavate võimaluste vastu on suur, mida näitab esitatud taotluste suur hulk ning taotlustes prognoositud loodavate töökohtade ja kohalike kogukondade omaalgatuslike tegevuste märkimisväärne arv. Sarnaste meetmetega on plaanis jätkata ka perioodil 2024—2027.

Riskid, mille maandamisega tuleb tegeleda maaelu ja kohaliku kogukonna tegevuste puhul, on peamiselt seotud prognoositud tulemuste saavutamise tagamisega, toetatavate projektide sisulise hindamisega ja tegevuste suunamisega olulist mõju loovale sihtrühmale.

LEADER-lähenemise eelisteks võrreldes sekkumistega, kus eesmärgid ning suunad määratakse ühiselt kogu rakenduspiirkonnale, on otsustustasandi kohalikule elanikule lähemale toomine ning piirkondlike eripärade (piirkonna potentsiaal, ressursid, võimalused) parem arvestamine. Maaelu ja -ettevõtluse edendamisega tegeleb 26 kohalikku LEADER tegevusrühma (Joonis 9), mille tegevuspiirkonnad katavad kogu Eesti maapiirkonna.

Joonis 9. LEADER tegevusrühmad

Maamajanduse jõukuse tõstmiseks arendatakse kohalikku ettevõtlust. Kestliku ja mitmekesise elukeskkonna loomiseks ja tagamiseks panustatakse kohaliku piirkonna spordi- ja vabaaja-tegevustesse, kultuuri- ja looduspärandi säilitamisse, töökohtade loomise ning muude teenuste kättesaadavuse parandamisse. LEADER-lähenemise puhul on oluliseks läbipaistvus nii taotlemisel kui ka hindamisel. Tänu pikaajalisele rakendamisele (läbi mitme programmi perioodi) on kohalikel tegevusrühmadel olemas kompetents piirkonna eripärade rakendamisel, strateegiate koostamisel, ettevõtjate ja organisatsioonide nõustamisel ning abistamisel piirkonna arendamisel.

Tänu eeltoodule on LEADER meede rakendunud edukalt. 2022. aasta lõpu seisuga on kasutatud 88% Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020 raames planeeritud eelarvest ning välja makstud umbes 73% planeeritud eelarvest. Valminud on ka uued strateegiad, mille rakendamine järgnevatel aastatel toimub. LEADER lähenemise kaudu arendatakse tegevuspiirkonnas erinevaid sektoreid (ligi pooled toetuse saajatest tulevad kolmandast sektorist). Piirkonna arendamisel on tähtsal kohal inimeste kaasamine ning koostöö — ligi 70% senistest LEADER toetuse saajatest on esmakordsed toetuse saajad. Lähtudes kohaliku arengu strateegiast on täiendavalt võimalik suunata rahalisi vahendeid tegevuspiirkonnas valukohaks olevatesse valdkondadesse ning samuti ka piirkonna mootoriks olevatesse tegevustesse. Seda näitab ka olukord, kus 56% heaks kiidetud projektidest on defineeritud kui piirkondliku eripära projektid. Kohalikku elu viivad edasi just piirkonnas tegutsevad väikesed ettevõtted. Tänu LEADERile on paljud neist saanud tuge, et edendada ja laiendada enda tegevust. Ligi 70% toetust saanud ettevõtjatest on mikroettevõtjad, kes loovad maapiirkonnas töökohti.

ÜPP võrgustiku tegevuse peamine eesmärk uuel perioodil on parandada ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) 2023—2027 rakendamise kvaliteeti, suurendada sidusrühmade kaasatust, teavitada laiemat üldsust ja võimalikke kasusaajaid ÜPP poliitikast ning aidata kaasa uuendusmeelsuse edendamisele põllumajanduses, toidu tootmises, metsanduses ja maapiirkonnas. Maaeluvõrgustiku eesmärkide elluviimiseks kogutakse, koondatakse ja levitatakse häid tavasid, võrgustikutöö ja uudsete lähenemiste näiteid, aidatakse otsida koostööpartnereid ning osaletakse innovatsioonialases võrgustikutöös. Lisaks sellele on oluline roll ka avalikkuse teavitamisel ja informeerimisel.

Finantsinstrumentid

Finantsinstrumentide valdkonna eesmärk on tagada põllumajandustootjatele, põllumajandustoodete töötlemise ja turustamisega tegelevatele ning maapiirkonnas tegutsevatele ettevõtjatele parem juurdepääs kapitalile.

Finantsinstrumentid on tõhusad turutõrke kõrvaldamiseks valdkondades, kus pangad ei anna laenu ning puuduvad muud investeerimise võimalused, näiteks väikeste põllumajandus- või maapiirkonnas tegutsevate või alustavate ettevõtete puhul, kellel puudub piisav krediidi ajalugu või tagatisvara. Investeeringute turutõrgete kõrvaldamiseks tuleb aina rohkem rakendada uuenduslikke, põllumajanduse, kalanduse ja maapiirkonna eripära arvestavaid rahastamisvahendeid. Erakapitali kaasamist soodustavad rahastamisvahendid aitavad korvata ajutist rahavoogude puudujääki ning parandada ettevõtjate likviidsust. Finantsinstrumentide kaudu saab toetada erinevate arengueesmärkide saavutamist ning tagasi laekuvat raha saab uuesti kasutada investeeringute tegemiseks. Tootlike investeeringute rahastamisel tuleks eelistada finantsinstrumente, mis pakuvad jätkusuutlikku ja tõhusat võimalust investeerida majanduskasvu ning inimeste, ettevõtete ja ressursside arengusse põllumajandus- ja toiduainesektoris ning maamajanduses.

Tulenevalt Eesti kapitalituru iseloomust, ei ole väikese ja keskmise suurusega ettevõtjatel piisavat ligipääsu alternatiivsetele rahastusallikatele. Krediidiasutuste vahendatav laenuraha on raskesti kättesaadav olukorras, kus tagatise väärtus pole piisav ja rahavood on ebastabiilsed. Kapitalile ligipääsu piiratus tuleneb eelkõige krediidiasutuste tegevuse maksimaalsest optimeeritusest, st võimalusel tegelevad nad võimekate klientidega, kes tegutsevad majanduse mõttes olulise mahuga ja stabiilses ettevõtlusvaldkonnas. Pankadel on suuremates majandusvaldkondades paremad teadmised turutrendidest, seega suudavad nad riske paremini hinnata, mis omakorda väljendub madalama riski tõttu intressi suurus. Tulenevalt laenutoote madalatest intressimääradest, ei ole krediidiasutused väga aldis võtma lisariske, mistõttu on neil selged nõuded (kasumlik tegevusajalugu, tugev rahavoog, piisavad tagatised), mille täitmata jätmisel kliendile laenu ei väljastata. Tavaliselt on pikaajalise ärilise ajalooga ja väärtuse poolest paremate tagatistega suurettevõtted. Negatiivses võtmes mõjutab eeltoodu eelkõige alustavaid ettevõtteid, millel on lühike tegutsemisajalugu ja puuduvad piisavad tagatised pangalaenu saamiseks, ning kasvavaid ettevõtteid, millel on keeruline saada laenu, kuna pangad annavad seda pigem ulatuses, mida ettevõtte olemasolevad rahavood võimaldavad. Need ettevõtted võivad vajada vastavalt ettevõtluse iseloomule, kas riskikapitali investeeringuid, laene või tagatist. Kapitalile ligipääsu piiratus võimendub eriti maapiirkondades uusi töökohti loovate alustavate ettevõtete puhul.

Finantsinstrumentide rakendamine on läinud plaanipäraselt. Kuid turutõrge vastavates sektorites on tunduvalt suurem kui finantsinstrumentide rakendamiseks kavandatud eelarvelised vahendid. Seega on oluline jätkata finantsinstrumentide rakendamise ka ÜPP

strateegikava raames, toetades ettevõtteid täiendavalt digi- ja rohepöörde elluviimisel. Ettevõtjate huvi ja vajadus on finantstoodete (mikro- ja väikeettevõtete kasvulaen ning pikaajaline investeerimislaen) vastu olnud senini suur ning täiendavalt on planeeritud rakendada ka käibekapitali laenu, mis võimaldab lahendada lühiajalisi või sesoonsusest tekitatud takistusi kapitali leidmisel. Finantsinstrumentide rakendamisel on riskiteguriks välja laenatud raha tagasilaekumine.

Programmi tegevusse panustavad teenused

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on maaelu ja kohaliku kogukonna ning finantsinstrumendi poliitika kujundamine ning vastavate toetusmeetmete välja töötamine.

2. Programmi juhtimiskorraldus

Programm „Põllumajandus, toit ja maaelu 2024–2027“ (edaspidi *programm*) panustab riigi eelarvestrateegia tulemusvaldkonda „Põllumajandus ja kalandus“ ning osaliselt ka tulemusvaldkonda „Tõhus riik“ (regionaalareng ja maaelu), „Keskkond“ (Natura 2000) ja „Tervis“ (ohutu toit) ning „Ettevõtlus ja innovatsioon“ (koostöömeetmed). Programmdokument koosneb kuuest programmi tegevusest, mille alla on koondatud tegevuste elluviimiseks vajalikud teenused.

Programm on arengukavas „Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ seatud alaeasmärgi rakendamiseks vajalikke meetmeid ja tegevusi kirjeldav dokument.

PõKa 2030 VISIOON:

Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada

ÜLDEESMÄRK

Eesti toit on eelistatud, keskkond ja elurikkus on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad on elujõulised

ALAEESMÄRK

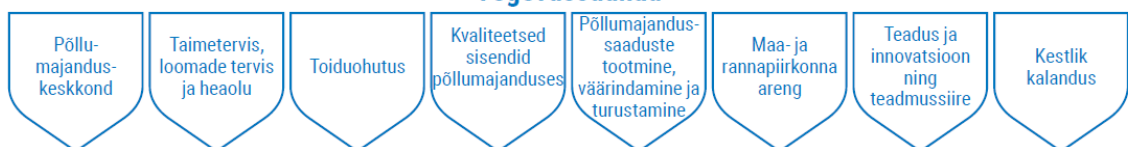
Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond

ALAEESMÄRK

Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ja kalavarude jätkusuutliku majandamise

Tegevussuunad

Horisontaalsed arendusteemad

Biomajandus, eksport, keskkond ja maapiirkonna terviklik areng,

samuti võrdsed võimalused ja hea riigivalitsemine, sh: teadmispõhine kaasav poliitika- ja õigusloome, sihtrühmade teadlikkuse tõstmine, kvaliteetsete avalike teenuste osutamine, tõhus riskijuhtimine ning IT-haldus ja terviklikud järelvalve süsteemid (sh strateegiliste riskide hindamine, toiduohutus, selge vastutus jm).

Programmi koostamist ja täitmist koordineerib strateegia- ja finantsosakond ning programmi kooskõlastab ministeeriumi juhtkond. Programmi kinnitab regionaalminister käskkirjaga pärast riigieelarve vastuvõtmist ja programm avalikustatakse Regionaal-ja

Põllumajandusministeeriumi kodulehel. Programmi muudetakse vastavalt vajadusele või sama aasta riigieelarve seaduse muutmisega.

Programmi elluviimise seisukohalt on suure kaaluga ka Rohelepe koos selle strateegiatega "Talust taldrikule" ja „Euroopa Liidu elurikkuse strateegia aastani 2030“ ning Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) uue finantsperioodi planeerimine ja käivitumine. Nende protsesside käigus tuleb tagada kooskõla ja loogiline sidusus programmi, "Talust taldrikule" strateegia, „Euroopa Liidu elurikkuse strateegia aastani 2030“ ning ÜPP järgmise finantsperioodi eesmärkide ja tegevuste vahel.

Programmi rahastamiskava koostamisel lähtutakse riigieelarve seadusest ja selle rakendusaktidest. Rahastamiskava sisaldab kõiki allikaid (sh välisvahendeid). Programmi rahastamiskava koostatakse kuluarvestuse infosüsteemis (KAIS). Programmi tulud, kulud ja finantseerimistingimused kinnitatakse riigi eelarvestrateegiaga 2024—2027.

Regionaal-ja Põllumajandusministeeriumi koostab igal aastal programmi rakendamise kohta tulemusaruande.